

APYSAKOS IR APSAKYMAI

BURTININKĖ

Kirtimuose, tarp kadagynų, stovėjo sena apgriuvusi trobelė. Niekas nebeatminė, kada kas ten gyveno. Dabar šikšnosparniai lizdus tenai suko ir, kaip kiti sakė, kipšai naktimis šokinėjo.

Seni žmonės pasakojo, tenai kitąsyk karčema buvusi, bet nuo to laiko, kai kitur pravedė pašto taką, karčema paliko nebereikalinga, ir žmonės apie ją užmiršo. Trobelė apaugo dagiais, sienos apkerpėjo, o vėjas, smerkdamasis pro išdaužytus langus, kaukė, švilpiniavo ir dejavo po seną laužą. Rasit ir ne vėjas dejavo? Kas gali žinoti?..

Vieną rytą piemens, išginę galvijus, pamatė dūmus berūkstant pro čiukurą ir, labai nustebę, prislinko artyn... Už kadagynų sukritę, ėmė žiūrėti, kas bus toliau. Po valandos pamatę išeinant iš trobos nebejauną moteriškę, dar didžiau prie žemės prikrito ir stebėjosi.

Moteriškė buvo aukšta, išdžiūvusi, saulės nudegta, menkos drapanėlės bedengė jos kūną. Tačiau kaip marškiniai, taip ir visos jos apdaro dalys blizgėjo. Pasižvalgė išėjusi aplinkui, paėmė akmenį, atmušė vinis ir išėmė langą. Paskui pro jį išokusi, ėmė valytis. Šlavė, dulkino vidų, darbavosi ligi vakaro. Piemens daugiau nieko nematė, tik dulkių vilnis pro išimtą langą ir metamus laukan plytgalius.

Parvarę galvijus, apie baidyklę, apsigyvenusią senoje karčemoje, ėmė pasakoti nebūtus daiktus, ir neilgai trukus, užmirštoji vieta pasidarė labai garsinga. Vienas sakėsi matęs daugybę žiburėlių, iš liekno beišskylančių ir einančių dideliu būriu kas vakaras į karčemą, kitas sakėsi tikrai žinąs, kad boba naktį pavirstanti ožka ir einanti ant senkapių smilgų graužinėti.

Išgirdęs tas kalbas, dvaro medininkas ryžosi teisybę iširti: pridėjęs šaudyklę, susiėmęs šventenybių ir susiślakstęs švęstu vandeniu, nuėjo į karčemą.

Bijodamas į vidų eiti, atsistojęs ant slenksčio, sušuko:

– Ei, kas esi? eik šen!

Išėjo moteriškė ir klausimu į klausimą atsakė:

– Ko tamstai reikia?

– Iš kur atėjai, kas esi ir ką čia veiki? – paklausė medininkas.

– Iš kur aš atėjau ir ką veikiu, tamstai nerūpi, o kas esmi, ko beklausei? juk matai, esmi moteriškė, ne be pono žinios apsigyvenau čionai ir nebijau nė vieno, – tarė moteriškė ir įgrįžo į vidų.

Medininkas valandėlę pastovėjo ir nuėjo nieko neištyręs. Laukė jo pareinant sodietės ir, lig pamate, tuoj apstojo:

– O ką? ką matei, ponaiti, ar tikrai ji laumė? kaip atrodo?

– Eikit ir pamatysite, – atsakė medininkas ir nuėjo į dvarą.

Moteriškė betgi pasiliko kaip buvusi: ponas, matyti, žinojo apie ją.

Sodoje kaip virte užvirė.

– Et, tie ponai netiki burtais nei kipšais... Tegu laiko tą velnią... Pasirodys, kieno teisybė, kai visokios nelaimės aplankys dvarą už tą jų gerumą! – kalbėjo bobos savo tarpe.

– Matyti, dvarui ir klius!.. aniepl!.. Ar esi girdėjusi, kad kame vilkas arti savo lizdo darytų ką pikta? Taip pat ir velnias, įsiprašė į dvarą, o kas kentės? – Je, atmink, mes kentėsime! – tratėjo viena žinovė kitai tokiai.

Pora mėnesių praėjo, boboms liežuviai įsmilko betarškant. Pagaliau žmonės, matydami, jog sodoje nieko keista neatsitinka, užmiršo apie senos karčemos gyventoją.

Kaip reikia, vieno ūkininko susirgo arkliai, kito avis vilkas išrėžė, o beveik kiekvienoje sodoje aplinkui ėmė karvės sirgti ir daugumas išdvesė. Parvežė vieną, parvežė antrą gydytoją, tie nutarė, kad tat nuo kaitrų ir nuo liekno vandens tos ligos pakilo.

O boba žinovė šypsojo ir kiekvienam sakė:

– Jus gal apgauti, tik ne mane! Aš žinau, bet kas man rūpi, verčiau tylėsiu!

– Na, pasakyk, kūma, pasigailėk mūsų, – meldė kaimynai.

– Ką čia pasakyk, pasakyk! dar kitą velnią prisiimtų gyventi, be nebus dar geriau!

– Ar gal būti?.. Moteriškė, rodos, kaip visos...

– Kaip visos! ar pasiuto! kaip visos! tiesa, a, a! Nei į bažnyčią eina, nei su žmogum susiejus pašneka... kad bent išsižiotų... nė cypt! Dar kiaulė pro kiaulę praeidama sukriunkia – krukt, o ta bieso bobutė eina skiauturę sustačiusi, tik iš paniūros blykt, žvilgt, ir tiek... laikykit laikykit, dėl manęs vis tiek, ryžkitės, tik po laiko nesigailėkit!

– Ponas, žydas ir velnias, žinai, kad tie tikri broliai! Ponas, kad nori, tegu sau į dvarą kipšą pasivadina! .. O jūs nebūkit kvaili. Kiek ten reikia, šiaudų gniūžis, deguto kaušas! kepte iškeps nelabasis!

Tokias ir tolygias kalbas kalbėjo po sodas.

Ir žmonės vis baudėsi „pabaigti“, tačiau dar kiek laiko nuslinko besibaudžiant. Tuo tarpu sena karčema dažnai tuščia stovėjo, tik šventomis rūko iš čiukuro dūmai ir ant slenksčio prieš saulę šildėsi ir snaudė garsinga apygardos laumė ar burtininkė, daugumo supratimu – tikras kipšas.

*

Žmonėse pinigai turi didelę galią, taigi ligų žmonės pamatė, kad moteriškė diena iš dienos dirba, o taip varginai gyvena, nusprendė, kad pinigus kraunanti, ir ėmė galvoti, kaip tuos pinigus išlupti.

Užeidavo prie jos žydai su prekėmis. Nors visada vieną atsakymą gaudavo: „man nieko nereikia“, neaplenkdavo jos laužo. Negana to, moteriškė, nors sena ir labai negraži, susilaukė piršlių, ir tai ne vienu.

Visokių važiavo; jauni tinginiai, kurie be darbo turtus įgyt troško; seni našliai, kuriems nemokamos tarnaitės reikėjo, ir visokie niekšai.

Moteriškė senius padoriai atleisdavo sakydama:

– Du sykiu ir žolelės nežydi; pirmas vedimas nuo Dievo siųstas, antrą žmonės rūpina, trečią biesas pataria; aš jau savo išgyvenau. Kas buvo Dievo žadėta, paėmiau ir daugiau nebenoriu...

Jaunus išjuokdavo. Sakydavo:

– Auk, mažėlėli, proto be neįgausi; tada suprasi, kad pavasaris su žiema niekada drauge neina.

Vienas atvažiavo, ir, ligų suėjo, piršlys tuoj pasakė, kiek jaunikaitis reikalauja pinigų:

– Du šimteliu padėsi; vyras jaunas, sveikas kaip ridikas...

Ir dar būtų daug kalbėjęs piršlys, kad moteriškė nebūtų ėmusi balsu juoktis.

– Ko čia galvą sukate man, senei? Nė jokių pinigų sau neturiu, užsidirbk, sūneli...

Niekšai, pamatę, kad tuo būdu neišvilios iš senės pinigų, nutarė ją prismaugti ir prievarta sulasiotus grašius išlupti.

*

Vėlybas ruduo buvo. Vieną naktį iš prekymečio važiuodami per mišką žmonės rado vos gyvą moteriškę, smarkiai primuštą. Atgaivinę vos išklause, iš kur ji, ir atvežė į nurodytą vietą, į seną karčemą.

Padėję karčemoje, davė žinią sodai apie šitą atsitikimą.

Nustebo bobos. Bet kadangi keleiviai pasakojo, būk ligonis, kentėdama sopulius, Dievo vardą

minėjusi ir prašiusi nepersekioti tų, kurie ją norėję užmušti, tai bobų būrys, susiėmusios žvakes ir visokius skambalėlius, geram mirimui reikalingus, nukeliavo į kirtimų butą. Paskui juos nuėjo iš dvaro ir seniukas, buvusysis kitąsyk vargamistra (dabar jis gyveno dvare „iš ponų malonės“).

Matyti, kažin ką turėjo bobos ant sąžinės, nes, suėjusios į vidų, nė viena neišdrįso prie ligonio priėti: viena kitą stūmė, tačiau visos prie durų stovėjo. Tik seniukas stačiai prie ligonio priėjo. Gulėjo ji kertėje ant žemės, ant kiminų glėbio. Ties galva kybojo sujuodavusi nuo dūmų medinė Dievo mūka. Troba buvo šalta, seniai nekurta. Ligonis drebėjo nuo šalčio, veidas buvo mėlynas. Seniukas stovėjo prie lovos, ligonis žiūrėjo į jį.

– Dievas tamstą atsiuntė... matyti, paskutinė valanda... nebepažįsti jau manęs?.. ne? Seniai seniai tai buvo. Tamsta vargamistra buvai tada... aš tarnavau pas jus... o ten kas pas duris? – paklausė ligonis, stengdamasi pamatyti savo svečius. – Mirtis atėjo... dalgį jau skambina...

– Ne, tai kaimynės atėjo, atnešė laimingo mirimo varpelį, – tarė seniukas.

Žmona prašypsojo, tylėjo valandą, paskui stipriu balsu tarė:

– Kaimynės mielos, ko čia suėjote?

Bobos tylėjo, tarp jų buvo ir „žinovė“. Ta, visų didžiau įsilojusi, paėjęjo keletą žingsnių pirmyn prie lovos ir tarė:

– Pildydamos Dievo įsakymą, atėjome ligonio aplankyti, atnešėme katra, kas reikalinga kiekvienam miršančiam: psalmes, varpelį, žvakę, žolelių smilkomų, vandens švęsto... Sugraudink savo širdį, paskutinė valanda artinasi, atsimink, kuo Die...

– Eik, nesuk man galvos! – sudejavo ligoms: – man ir taip skauda galvą... Pasiuntei man žudytojus, atsitiko taip, kaip norėjai... Neužkliuvau jums, nepadariau nuoskaudos... Dievas visus mato... Neškitės savo žvakes ir varpelius, Dievas neapgaunamas!..

Tą valandą sužvingo pas trobą arklys, visi pažvelgė į langą, ir įėjo į vidų policijos tarnas ir dešimtininkas dviem žmonėm surištais ir geležiniais apkaltais vedini.

Policijos tarnas įėjęs tuoj žvilgterėjo į susirinkusius ir paklausė:

– Ar bėra gyva moteriškė, kur vakar atrado miške?..

Valandą tylėjo visi. Žinovė išbalusi stovėjo, atsirėmusi į sieną, nes pažino vieną iš surištujų: tai buvo... jos vyras.

– Gyva, – atsakė kažin kas, pakartojus policijos tarnui savo klausimą.

– Veskit kaltininkus! – sušuko policijos tarnas.

Tylėjo visi. Liūdnai suskambėjo geležiniai, ir dešimtininkai įvedė du sukaltu žmogų; privedė juos prie pat lovos.

Ligonis, išvydusi juos, sudrebėjo ir akis užmerkė.

– Ar pažįsti tuodu vyru? – paklausė policijos tarnas, turėdamas rankoje popierių protokolui rašyti, – ar juodupažįsti? Teisybė reikalauja tavo pripažinimo! – pridūrė policistas.

Abu žmogų turėjo akis nudūrusiu į žemę. Ligonis žiūrėjo į juodu ilgai, paskui tarė:

– Juodu nekaltu, paleiskit juodu... apsirikimas...

– Patys prisipažino! – atsiliepė vienas iš dešimtininkų.

– Rasit girtu buvo... Pažįstu juodu gerai, tat mano kaimynai... Vieno pati štai manęs lankyti atėjo... Neieškokit kaltininkų, aš jiems atleidžiu, tegu Dievas tik man taip mano nuodėmes atleidžia. – Mirtis artinasi... eikit visi... maža laiko beturiu... Mirtis netolima, bet kol išeisite, nuimkit geležinius...

Suskambėjo geležiniai rakinami, žmonės betgi nesitraukė, stovėjo abu, veidai jų mainėsi.

– Tamstos prašysiu, – tarė ligonis į seniuką, – padaryti tai, ko aš pati nebesuspėjau... Ar atmeni, kad dar vargamistra buvai, piktadariai išlaužė bažnyčioj rinktuve... Tai padarė mano sūnus... Visą gyvenimą dirbau ir sutaisiau devynias dešimti rublių... reikėjo dar dešimties... Dievas mato, nebuvo laiko. Yra įmūryti plytoje, kur kryželis; išėmęs atiduok atgal bažnyčiai... atiduok!.. Šis paėmė jos ranką ir, priklaupęs prie kimininio jos gulto, pabučiavo tardamas:

– Atiduosiu, būk rami...

Buvo tat vienintelis žmonių atžinimas, nes visą savo gyvenimą ji perleido varguose, kovodama su prietarais, pagaliau sunkiai dirbdama, savęs išsižadėdama, kitų malonės neprityrusi.

Senis, buvusysis bažnyčios tarnas, ilgai stovėjo susimąstęs, per jo veidą rietėjo ašaros.

Bobos savo tarpe kumščiojosi ir tylomis šnekėjos:

– Tokia asaba bučiuoja į ranką tai nuplyšėlei... Ar ne keista?.. juk ji neverta to, nei rožančiaus, nei škaplerio prie jos!..

Senis, atsigręžęs į jas, tarė:

– Klystate! Pats aš abejoju, ar buvau vertas bučiuoti tos kankinės rankas... Nėra rožančiaus, sakote, o tai kas yra?

Čia, nukabinęs nuo sienos juodą surūkusį medinį kryželį, iškėlė jį ir taip valandą turėjo. Ir keistas daiktas: bobos akis nudūrė į žemę, neišdrišdamos jų pakelti. Tas juodas kryželis tartum sakyte sakė:

– Aš esmi kankinių ir varguolių, ne fariziejų ir puikybės, Dievas!

Seniukas, įdėjęs kryžių į numirėlės rankas, spėriai išėjo, tartum dvidešimtį metų numetęs.

*

Senis, įbėgęs į savo butą, palipo ant aukšto, ištraukęs iš palubio mazgelį, išėmė pinigus ir skaitė, kolei šimtą priskaitė. Ten buvo jo atskala, surinkta laidotuvėms, egzėkvijoms ir visoms paprastoms, būtinai, jo kitų dienų nuomone, reikalingoms kiekvienam išmintingam katalikui apeigoms. Šiandien jam buvo aišku, jog tie pinigai reikia kam kitam suvartoti, kitam tikslui, kurs yra prakilnesnis, vertesnis ir pagarbesnis. Pasiėmė tuos rublius ir išsinešė.

Ansti rytą nuėjo prie kunigo, apsakė, kas atsitiko, ir atidavė pinigus kaip numirėlės atlyginimą. Nėtrūko nieko, buvo lygus šimtas.

Kunigas pinigus suėmė ir paklausė seniuko:

– Visaip apie ją plepa. Viena tēr žinoma: mirusioji – bedievė, nė jokių ženklų katalikiškų prie jos nerado...

– Tėve dvasiškasis, jos darbai!..

– Kvailys esi! senas ir kvailas! Laidokit, kur norite! kas Dievo nepažino, ir Dievas to nepažįsta!

– Tėve dvasiškasis!.. tėveli!

– Laukan! – atidaręs duris, sušuko dvasininkas.

Senis nukaito, akis primerkė... Išėjo... Išėjęs atsipeikėjo... Eidamas svyravo dar kaip girtas. Paskui nuėmė kažin ką nuo kaklo ir metė į patvorį.

*

Senoji „burtininkė“ turbūt nebuvo tokia vargšė, kaip atrodė, nes laidotuvės buvo padorios, tik atsargiųjų katalikų kapuose nebuvo jai vietos.

Palaidojo ją pakapėje po beržu.

Iš kur buvo įkapiai, kas visa pristatė, niekaip bobos sužinoti negalėjo.

Senis vaikščiojo, rūpino visa, boboms gi į jų klausimus atsakydavo:

– Nežinau, nieko nežinau!

Įleidus juodą grabą į duobę, žmonės metė po tris saujas žemės.

Metė ir senis, jis ir gailiomis ašaromis pašlakstė kapą.

Paskui, po visa ko, tarė:

– Ir mane palaidosite čionai!

1905

PAVASARIO RYTMETĮ

Saulės spindulys įslinko rytmetį į tamsią darbininko lindynę ir nušvietė apiplyšusias sienas ir

pasieny ant gniužulio šiaudų miegančią mergaitę.

Vaikas pasijudino, akis pravėrė ir pusmiegy pratarė:

– Motule, ar šalta šiandien?

– Eik ir pamatysi! – atsakė rūsčiai motina.

Mergelė nutilo, pajuto, lyg kas būtų į jos mažą širdelę adatą įdūręs: dygtelėjo tenai – net ašaros sudrėkino akis.

Mergelė įsikniausė į skurlius ir mąstė, dėl ko jos motulė visada rūsti, o tata – kas dieną girtas, motulę muša ir ją plūsta, bara... Ne visi tatuliai tokie... gatvėje, ji matė, tatulis, vedęs tokią mažą mergelę už rankos, nupirko raudoną paukštelį ir pyragiuką...

Mergelė dar didžiau susirietė ant skurlių; jautė, kad jos viduriai visi tušti, silpsta, ir širdelę kaip adatos varsto.

Paskui kitoks reginys pasirodė jos akim. Jai rodės dailus miškas, su daug žmonių ten vaikščiojančių; moteris, sėdinti užuksmu ant vejų; ant jos kelių galvą padėjusi miega maža mergelė, raudona jupele apvilktą, o moteris glosto gulintį vaiką ir žalia šakele muses gainioja... O ji stovi prie pušies ir žiūri į juos... Ten pat netoli pamesta keletas žaislų miegančios mergaitės...

– Ko čia žiopsai? Ar neisi šalin! Ar pavogti nori? – sušuko moteris...

Tai atsiminus, mergelė pajuto daug daug adatų širdy ir tartum kažin kas už gerklės ėmė smaugti. Pakėlė nuo skurlių supurentą galvą ir apsidairė aplinkui: saulės spindulio jau nebebuvo niekur, – tik ten, gatvėje...

– Jau vėlu, – pamąstė mergelė ir, išlindusi iš gulyklos, rąžavosi, ištiesdama liesas rankas; silpna jai buvo, negera; pasižiūrėjo po priepečkiu, po stalų, ko nors suvalgyti ieškodama, bet nieko nebuvo. Iš kurgi bus? – vakar tik už devynis skatikus teišpirko nuo jos gėlių – lytinga diena, maž kas tevaikščiojo; šiandien eis geriau... Prisirinksiu daug daug; visas ponai išpirks! Nusipirksi baltos duonos, keletą raugintų agurkų ir silkę... pakelsiu puotą... kad dar cukraus kąsnelis būtų, galėčiau žolinės išsivirti!..

Ir ėmė ieškoti skaros, kuri jai užuot palaidinukės buvo. Suradusi išėjo pro duris.

Kol laiptais išlipo į aukštą, pailso, dvasią grobstė. Bestovint gatvėje basos kojos pamėlynavo, ir per jos menką kūną perėjo šiurpis. Ėmė drebėti.

– Ne kas, bus geriau – prasimankštinsiu! Diena šilta, – visas žoleles išpirks...

Kaip galėdama ėjo, skubėjo, nors kojos nelabai norėjo klausyti; ot, sustiro kažin ko ir taip keistos buvo, tarytum ne jos. Rodėsi jai, kad gatvėje visas takas nubarstytas juodais ir raudonais taškeliais. Žmonės šiandien keistai kalbėjo, nes mergaitė žodžių negirdėjo, tik kažin kokį keistą užimą...

Galop rados už miesto, kur buvo žolynų ir margavo lukštai, balos; o ievos kerai baltavo savo kekėmis.

Neramiai drebančiomis rankelėmis ėmė ji skinti nežiūrėdama visai, kad prakaito lašai krito nuo kaktos.

Mergaitė rinko, skubėjo. Tik staiga krūtinėje pasidarė labai karšta, ir per jos atviras lupas nubėgo raudonas čiurkšlys.

– Dažyvės; iš kur tos dažyvės? – stebėjosi vaikas: – Jau antrą sykį tai atsitinka; kai tai yra?..

Mergaitėi pasidarė labai silpna, prislinko netol pelkės, vakarykščiai prilietos, ėmė rankomis semti ir gerti ir tas dažyves iš burnos spjaudyti.

Po valandos atsigavo; atsiminė žoles ir vėl rinkti pradėjo svajodama apie didelį didelį baltos duonos gabalą, kuriuo pavalgydins tėvą ir motiną... Motina pasveikės, kai pavalgys, ir tėvas nebus toks susirūpinęs, ją priglaus, pabučiuos kaip kitąsyk...

Svajojo vaikas, raišiodama eilėmis aplink žalias šakeles baltas ir mėlynas balas; o ašaros tankiai krito ant tų gėlių ir drebėjo blizgėdamos ant pavasario žiedų lapelių.

Pilnas jau buvo krepšelis. Mergaitė pakėlė galvą į dangų.

– Oi, kame jau saulutė! Kol į miestą tiek toli pareisiu...

Skubina skepetėlių aprišo gėles. Dabar dar sunkiau buvo eiti negu rytą – vis trūksta dvasios, ir kojos neklauso, vejasi kažin ko, o skubėti reikia.

Saulužė jau žemyn ėmė eiti į antrąją dangaus pusę, kada mergaitė vėl rados miesto gatvėje.

Atsisėdo. Visa drebėjo. Pastatė krepšelį ir prisiglaudė prie mūro sienos. Kažin kokia ponia pasilenkė ir paėmė gėlę.

– Kiek nori?

– Du skatiku.

– Po skatiką – paimsiu dvi.

Mergelė norėjo kažin ką pasakyti, bet krūtinėj balso pritrūko, pravėrė tik lūpas ir linktelėjo galvą.

Ponia pametė ant akmenų du mažu pinigėliu ir atsitolino.

Miegas ėmė lįsti. Mergaitė plėtė akis kaip įmanydama, bet miego nuvaryti nejveikė; palenkė galvą ant kelių ir užsnūdo.

Valiūkai, pamatą ją miegant, išgrobstė gėlių pusę, mergelė nieko nejuto.

Pabudino ją bastelėjimas į petį.

Kažin kokia ponia su skėteliu krapštė ją.

– Ar girdi, po kiek?

Mergaitė pakėlė į ją savo perbalusį veidą ir nieko neatsakė.

– Po kiek? – klausė ponia.

– Po... po du skatiku...

Ponia ranka pamojo ir nuėjo toliau.

Mergaitė atsiduso, pažvelgė į delną, – du pinigėliu tebuvo: duonos nebus, nieko nebus!

Vėl ponios praeidamos pasilenkė prie gėlių. Mergaitė spėriai pakėlė du pluošteliu; bet tą valandą raudonų dažyvių čiurkšlys išbėgo iš lūpų.

– Fi, fi! – sušuko ponios, – žiūrėk, sergąs tas baidyklaitis, – galima užsikrėsti, fi?

Ir sukėlusios savo šnabždančius rūbus spėriai atsitolino.

Vaikui iškrito iš rankos žiedų pluokšteliai, apėmė ją neišpasakyta baimė, baimė kažin ko keisto, nesuprantamo, jautė ji, kad kažin kas prie jos artinasi...

Šaltas prakaitas ją nupylė; akis išplėtusi dairėsi aplinkui; atsikelti norėjo, bėgti, bet kojos nebeklausė.

– Pereis, – mąstė, – dar išparduosiu, bus duonos, visa ko; tik truputį pailsėsiu...

Prisiglaudė vėl prie mūro. Gatvės garsai tilo, kas valanda darėsi ramiau. Atsiliepė bažnyčių varpai – poterių skambino...

Mergaitė vėl norėjo atsikelti, ir vėl jai nevyko... Vėl ji prisiglaudė prie šaltos mūro sienos ir svajojo...

Nors gatvėje trunkėsi, ji girdėjo tik ūžimą. Rodėsi jai, kad ji esanti girioje ir medžiai taip ūžia, o ji, prisiglaudusi prie motinos, gulinti ant jos kelių, kažin kokia ranka glaudžianti ją, glaudžianti taip širdingai...

Didele knyga nešina praėjo pro šalį sena ponia, varinédama rožančiaus karoliukus; užsimeldusi nepamatė krepšelio, žengė ir apvertė jį. Žolės išsisklaidė po gatvę; linksmi žmonės mindžiojo, nė akių nekreipė: žolės nesiguodė, kojų nebadė...

Nutilo varpai. Prie mūro sienos žemyn palinko mergaitė. Su varpų garsu jos dūšia laisva keliavo sau į nuvargusiųjų viešpatystę.

Žibintus uždegęs, sargas pamatė mergelę begulinčią ir ėmė ją budinti. Subėgo žmonių būrys – šilkais šnabždantieji ir vargšai. O mergelė gulėjo plačiai išplėstomis akimis, tartum stebėjosi, kad prie jos tiek žmonių subėgo, kada ji jau nieko nebereikalauja; tartum jų klauste klausė:

– Dėl ko jūs manęs pirma nematėt? Juk vaikščiojau tarp jūsų alkana ir sušalusi kasdien!..

1905

STEBUKLINGA TOŠELĖ

Tarp Ubiškės ir Luokės tęsiasi kaip platus kaspinas aukšta, slappinga Bivainės giria. Kiekvienam žemaičiui ji gerai žinoma. Nors jos nematė, tai apie ją girdėjo dainuojant ar pasakojant.

Šita giria iš senovės niekam neprieinama, ir niekam į galvą neatėjo išardyti jos paslaptingųjų tankumynų. Tą girią, remiančią padangę, prižiūri laumės, šikšnosparniai, dideli kaip geroki duonos kepalai, dviem žmogaus galvoms; čia kaukai turi savo lizdus, ir daugybė visokių baisenybių gyvena laužuose ir susipynusiose šakose skarotų, apkerpėjusių, šimtamečių pušų. Baisiausias už visas baisenybes yra „Bivainės driskis“.

Visi jo bijo be galo, o labiausiai jaunos merginos, nors „Bivainės driskis“ niekam nieko pikta nedaro: vien liūdnas klajoja po girią ir savo tošelę pučia. Yra tai jaunas vaikinys, baisiai nuskaręs, išblyškusiu veidu kaip lelijos žiedas; už kepurės žaliuoja tartum ką tik nuskinta žalia rūtų šakelė.

Iš senų senovės klajoja jis, ir tošėlės liūdnas švilpesys skamba po girią...

Nepaprastas tai švilpesys, dėl to ir bijo jo žmonės: ligi kas jo pasiklauso, amžinai nelaimingas tampa: liūdna jam lieka pasauly, nuobodu tarp savųjų; širdyje pabunda keisti troškimai, ilgesys, ir pradeda svajoti apie tai, ko šiame pasauly nėra, ko gyvenimas duoti negali, apie ką niekas dar nieko nežino... Toks žmogus pasidaro lyg pamišęs: kas valanda jam liūdniau, kas valanda blogiau; ir vargsta taip bėdina svajotojo širdis, kol baltasis mirties angelas nepadės ant jos savo šaltosios rankos ir nenuramins gyvenimo kančių. Tačiau šitie nelaimingieji nesigaili nustotosios ramybės, nes ramybe gali vien kirminas pasitenkinti, ne žmogus...

Tikrai tai baisus padėjimas; nenuostabu, kad jo bijo daugumas ir, tošelę išgirdę, užsikiša sau ausis.

Tačiau, kada naktis sumigdo žmones ir toje ramybėje dejuoja po girią liūdnas tošėlės balsas, o giria uždama jai pritaria, – atsiranda iš žemės gyventojų minios bent viena širdis, kuri geria tą gaidą, nors žino, jog tai yra nuodai...

Kas ta klajūnė dvasia, iš kur atsirado girioje? Klausinėju senų įtikimų žmonių, tyrinėju liudininkų, ir šit ką sužinojau. –

„Bivainės driskis“ buvo vaikas nežinomų tėvų. Atrado jį girioje mažutį. Užaugino jį žmonių gailėstingumas. Nenumirė vaikas badu, nors niekada sotus nebuvo; nuogas nevaikščiojo, nors niekada drapanų neturėjo; žmonių gailėstingumas pakišdavo jam atlikusio valgio badui numalšinti ir niekam nenaudingų skurlių kūnui pridengti.

Ir taip apsidariusį vargšą juokais praminė „Bivainės driskiu“.

Niekinamas ir visų išjuokiamas, užaugo vaikas į berniuką. Vienatinis jo turtas buvo suktinė tošėlė, kurią pats sau pasidarė, ir dažnai, visiems sumigus, išėjęs į laukus ar į girią, švilpiniavo savo liūdnas gaidas. Matydamas darbą dirbančius žmones, suprato vaikinys kad ne vien žaidimui Dievas žmogų sutvėręs, ir pasiieškojo sau tarnybos, pristoję į dvarą, o su juo sykiu kaip šešėlis atsivijo ir juokingoji jo pravardė.

Dvare būdamas, pamatė jis ir pamilo merginą, našlaitę. Ji buvo taip pat žmonių niekinama kaip ir jis.

Ji viena nesipravardžiavo, priderančiai Juozeliu vadino ir niekada piktu žodžiu neužgavo vargdienio širdies. Ir pamilo jis ją, pamilo ne juokais, bet karštai, pašėlusiai, kaip tik jauna širdis mylėti gali.

Į pagalbą tošėlė jam atėjo: prisitraukė, suartino vargšų širdis, ir jausmas, grynas, pirmasis, kaip pavasario žiedas nekaltas – žadėjo jiedviem nepaprastą laimę ant žemės...

Bet dvare gyveno jaunas ponaitis, neapsakomai smailus prie jaunų merginų; įsispitrėjo, nevidonas, į vargšę Onytę ir pajuokauti su ja užsimanė.

Mergelės jausmas, žadėtas Juozeliui, ėmė palengva aušti.

Valandomis gaila jai buvo Juozelio, kuris taip liūdnas gaidas savo tošele vedžiojo, bet ponaitis toks buvo gražus, taip gražiai mokėjo kalbėti ir... mylėjo kažin kaip kitaip...

Suprato Juozelis. Prie kūdros nuėjęs, ilgai ilgai žiūrėjo į vandenį kaip į veidrodį; lygino save vargingą su ponaičio švelniu ir laibu stuomeniu...

– Kur man su juo lygintis, – tarė liūdnai Juozelis ir, ant kūdros kranto atsisėdęs, ėmė savo paprastas gaidas vedžioti.

Verkė ir guodėsi stebuklingoji tošėlė, atkartodama širdingą Juozelio skundą savo likimu, kuris nieko daugiau jam nepaskyrė, kaip tik skurlių glėbį ir jausmingą širdį, trokštančią laimės, trokštančią

savo teisių. Juozelis kūdros vandenyje pamatė, kam teks numylėtosios Onytės širdis... O jam kas?.. Mirtis tegali jo skausmą nutildyti!

Liūdnam dejava tošėlė. Klausėsi jos dejavimo Onytė, ponaičio glamonėjama...

Ponaitis nepratęs buvo ko nors sumanyto nepasiekti; todėl, ko švelniais žodžiais įgyti neįstengė, per prievartą sau ėmėsi... Kaip uždegtų šiaudų liepsna, nors iš karto aukštai pašoka, bet veikia užgęsta, taip ponaičio meile veikia pranyko...

Pritrūko Juozeliui vieko ilgiau beketėti. Nakties laiku vaikinai pasikorė po ponaičio langu...

Užpyko baisiai ponaitis; liepė tarnams tuoj nuimti nuo šakos nelaimingą ir, į girią nuvežus, užkasti.

Išėjo iš dvaro Onytė, apsistojo ties Bivainės giria ir ėmė balsu raudoti.

– Kur aš dingsiu dabar našlaitė? Nėra visame pasaulyje, kas mane priglaustų, kas mano vargą paguostų! Kur aš pasislėpsiu nuo žmonių apjuokos?

– Eik šen, pas mane! – sudejavo Juozelio tošėlė...

Onytė klausosi, pati savim netiki... Tai giria ūžia ir gaudžia, tai vėjas tarp šakų dejuoja...

Ne, tai ne giria gaudžia, ne vėjas dejuoja; Onytė gerai pažįsta tą balsą: tik viena tošėlė taip dejuoti temoka, mielojo Juozelio tošėlė...

Eina Onytė gilyn į girią... eina, o mėnulis iš aukštai šviečia, tartum veste ją veda, ir tošėlė kas kartas arčiau girdėti.

– Juozeli, Juozeli tu mano!

Šit dar veja neapaugęs Juozelio kapas. Parkrito Onytė ant jo verkdama: gailės draskė jos širdį. Tošėlė gaudžia, vis liūdnam dejuoja:

– Eik šičia, Onyte, mesk suteptąjį rūbą; rūtelių aš savo tau duosiu; žiūrėk, kaip žaliuoja! Pakaks mudviem abiem!

– Atleis Dievulis: jo meilė didesnė už visos žmonijos nuodėmes. Nurims tavo bėdinoji širdelė!..

Šit artinasi Juozelis... ima į glėbį... glaudžia...

– Ten viską užmirši, – dejuoja tošėlė.

Jis glaudžia ją prie savo šaltos kaip ledas krūtinės, šaltomis lūpomis palytėjo jos lūpas...

Nieko jau nebejaučia Onytė; nurimo visi skausmai...

Rytuose švinta... Vieversys, aukštybėse užsikoręs, svieta budina, garsina; vėjelis sujudino medžių šakas; pabunda visa gamta...

Onytė viena nebebunda: ji amžinai užmigo Juozelio glėbyje; jau niekas jai nebesopa!

Jos vėlė toli toli nuo žemės pasikėlė; blizga baltas, gailėsio ašaromis nuplautas rūbas; ant galvos žaliuoja žalių rūtų vainikas, tartum ką tik suskintas.

Čia nuo žemės, paskendusios tamsybėse, purvyne ir kraujuose, nebegirdėti jau nei verkimų, nei keiksmų, vien girdėti skardas Juozelio tošėlės nuo kapo...

Kodėl gi jis nenuėjo su Onyte sykiu prieš Dievo sostą?

Jam nevalia ten eiti, jo maištingoji dvasia negali kilti prie Dievo. Jis klaidžios čionai po svieta iki teismo dienos ir savo tošėlės balsu budins miegančias širdis...

Ir ligi šiolei, labiau mėnesienomis naktimis, dejuoja po Bivainę „Driskio“ tošėlė ir žemės gyventojų širdyse budina ilgesį, mintis ir daugelį nesuprantamų troškimų...

1907

MOTULĖ PAVILIOJO

Brėško. Kas valanda tamsiau darėsi. Dvejetas mažučiu vaikų, prisikišusių prie apšalusio langelio, žiūri į taką, ar neužjuoduos motulė grįždama.

Veltui mažučiai, pamėlynavusias nuo šalčio lūpas prie stiklų prirėmę, pučia, apšaluones tirpina, kaskart labiau temstančią tolumą permatyti stengiasi.

Takelis tuščias, nesimato motulės! Vien sniego vilnys, vėjo sukeltos, slankioja po laukus ir viesulai, po tyrus kaukdami ir dejuodami, smarkiai verpetus suka.

Visai sutemo. Vaikams nebejauku, žiburio užsižiebtai baisu: aplink trobelę kažin kas šlaistosi, baldosi: tai stogą laužo, tai duris klebena, tai vėl į langelį barškina staugdamas. Kamine kažin kas vaitoja.

– Užsižiebk tik žiburį, bus beįsigriaunęs į vidų, – mąsto sau vaikai.

Atsiminė Katriukė motulės pamokymą, kad tai – vėlės, vietos negavusios, šioiais vakarais taip žmonėms prisimenančios, maldos reikalingos. Kumštelėjo broliuką į pašonę ir, maldingai atsidusęs, ėmė kalbėti:

– Amžiną atilsį dovanok joms, Viešpatie, toms visoms nelaimingosioms, užmirštosioms vėlelėms. Broliukas kalbėjo paskui.

Persižegnojo ir abu tylėjo valandą. Katriukė pirma prašneko:

– Matai, Petriuk, jau nebedejuoja! Pasiklausyk tiktai. Mat vėlelėms mūsų malda kaip mums skanus kąsnelis. Nabagės!

Ar tikrai nurimo dejavimai, kas pasakys, bet mažučiams kažin ko drąsiau pasidarė ir, patylėjęs valandėlę, Katriukė vėl prašneko:

– Petriuk, susikurkiva ugnelę! Motulė parėjus bent turės kame sijonus ir autus išsidžiovinti, ir mudu prieš ugnelę pasišildysiva: vėjas trobelę išgairino, drebulys ima.

– Gerai sakai! – pratarė broliukas. – Ir išsivirsiva ko nors. Visiems praverės karštimo lašas.

– Tai virkivos! Bet ką? Su virimu nėra ko įsišokti: pienelio nėra, pradaro viso labo krislas kaip vištos galva; kruopų nėra, miltų dvejetas saujų...

– Virkivos bulvių! Supjaustysi keletą svogūnų, užpilsi batvinių rašalu, pridėsi gerai druskos, bus karališkas mirkalas! – patarė Petriukas, seiles rydamas.

– Dar žolinės išvirsiu. Cukrelio turiva; rasit motulė duonelės parneš, tai bus pokylis!.. Petriuk! o iš kur imsiva malkų? – rūpestingai pridėjo Katriukė.

– Nesirūpink! malkų pas mus kaip dvare. Vakar, subrėškus, apsisukau apie Bernoto skiedryną: visi mat buvo išvažiavę, – pašlemžiau balžieną kaip mešką, užsinėriau virvę, ir tai beveik trūkio negavau, kol atvilkau...

– Kame jį turi?

– Žinoma, asloj pametęs nelaikysiu, kad kiekvienas žioplys įėjęs pamatyty, o paskui liežuvį laidyty. Kamaroj, kampe, kankorėžiais apkasiau... Kam gi būtų protas galvoje? – gyrėsi guvus Petris.

– Tylėk, vepki, netauzyk! Ar nežinai, kad sienos ausis turi? Rasit Rimkienė jau besiklauso, – perspėjo Katriukė.

– Nebijau, ir jai parvilkau tvorgalių gana, – tarė Petriukas, ritindamas rąstą aslon.

Išsitraukęs iš palovio kaplį, atkylėjęs, leido iš viso vieko į rąstą. Neilgai trukus, linksma ugnelė tratėjo ugniavietėje, kibirkščiudama, o katiliuke ant vąšo putodamos murmėjo verdamos bulvės. Vaikai, sutūpę prieš ugnį, šildėsi. Meili šilima apsvaigino juos; supurusios galvelės lenkėsi, lenkėsi, pagaliau palinko ant kelių.

Sumigo vaikai. Ugnelė nebekurstoma ėmė blėsti; blėso, blėso, ir visi užgeso. Verdamos bulvės katilėlyje nustojo pliupėti. Vėjas, per neužkimštą speltę įsisukęs, gainioja pelenus iš ugniavietės; kamine vėl staugia, dejuoja, verkia...

Šėlsta, užia žiemos audra; vaikai nieko nebegirdi: meilus sapnas, vargdienių ramintojas, ir juos mažučius nutildė.

*

Jau buvo pusiaunaktis, kada, gaidžiui pragydus, vaikai pabudo.

Lauke tylu, ramu, niekas nebesibaldo po pastoge, nebesibeldžia ir durų nebeklebena. Pro nuledintus langų stiklus slenka iš dangaus aukštybių balzguna mėnulio šviesa, apšviesdama įdubusią viduryje aslos ugniavietę, Petriuko partemptą balžieną ir pas ugniavietę sumigusius vaikus.

– Petriuk! Kame esi? Aš bijau! – verksmingai sušuko Katriukė.
– Tylėk, gėdą turėki! Ir bliausi čia lyg mažas vaikas, – ramino Petriukas.
– Motulė nepareina! – dejavo mergelė. – Nutiko kas nors! Šiokią dieną reikėjo ant upės...
– Apnakvino pas Grikštus, ir visas nutikimas, kaip anąsyk, ar atsimeni? Mes pilnas kertės priverkėme, o čia ryto metą, praaušus, tik mamytė kyšt bejeinanti su ryšeliu, karštais vėdarais nešina. Atmeni?

Mergelė nuo ašarų drebančiu balsu susijuokė, atsiminusi tą linksmą valandą.

– Taigi ir dabar nėra ko bliauti, – kalbėjo Petriukas. – Kurgi dings neparėjusi? Praauš, ir pareis, rasit ir vėl ne tuščiomis rankomis. Žmonėse dabar papjovos netrūksta, mėsgaliais apsikroę, – pridėjo seiles rydamas vaikas.

Per dieną praalkęs, priminus gardumynus, pajuto, kad jam viduriai silpsta,

– Katriuke, juk mudu bulves virėva; suvalgykiva keletą, kol motulė susivoks!

– Nenoriu nieko, man šalta; miego noriu, – traukydama nosim ir kasydama supurentą galvą, verksmingai atsakė mergelė, lipdama į lovą.

– Tai drėbkis, – tarė Petriukas, griebdamas iš katiliuko pusiaužales bulves, ir ėmė jas graužti dūsausdamas.

– Oi, kaip šalta, – sudejavo mergelė lovoje.

Petriukas užsidegė lempelę ir prisiartino prie lovos: mergelė, susirietusi į kamuolėlį, gulėjo visai neužsiklosčiusi.

– Nori, kad jai būtų šilta, – tarė sau Petriukas, imdama nuo gembės motinos sijonus. – Dabar matysi, ar bebus šalta!

Sudėjo ant mergelės visą skarmalų kūgį, apspaudė ir tarė:

– Na, dabar miegoki besveika!

Pats tuo tarpu prisistatė kėdę prie lentynos ir ėmė ieškoti, – ko, nė pats nežinojo: ot, ko nors ieško sukrimsti. Ir pasisekė jam: kažin kaip ir iš kur geroką duonos plutą atrado. Gražiai nupūtė nuo jos dulkes ir vėl ėmė ieškoti. Atrado mėlyną popieriuką, kuriame visada motulė cukrelį laikė; daugiau nieko nerado. Nušoko nuo kėdės ir, išsitraukęs dvejetą svogūnų iš virtinės, kybančios ant sienos, ėmė juos pjaustyti; supjaustęs dažė į druskinę ir valgė su pusiaužalėmis bulvėmis.

Taip užvalgęs, pasiėmė duonos plutą, buvo norėjęs laužti, bet užsimastė. Petriukas gerai žinojo, kad duonos daugiau nebėra, o rasit ir motulei niekas neduos: visaip būna, – tegu lieka rytojui! – Supjaustysiu, vandeniui užpilsiu, išmirks, bus ubaginė: tik ėsk ir norėk.

Supjaustė, vandeniui užpylė, cukrelio grūdą įmetė ir paragavo; vėl šaukštą pasisėmė ir sriūbtelėjo; kišo dar trečią sykį šaukštą, ir susilaikė. Pažiūrėjo į vidų puodelio.

– Ne per daug, – tarė galvą kraipydamas.

Ištraukė šaukštą, aplaižė ir padėjo ant stalo; puodelį mediniu dangteliu uždengė ir atsidusęs užpūtė žiburį. Paskui apgraibstais nuėjo gulti ant krosnies.

*

Aukštai jau buvo saulutė pakilusi, kai įmigusius vaikus pabudino varstomų durų girgžtelėjimas.

– Motulė parėjo! – sušuko Katriukė, risdamasi iš lovos. Petriukas galvotrūkčiais nukrito nuo krosnies; bet vaikų džiaugsmas neilgai tetvėrė, nes juodu pamatė kaimynę Rimkienę vietoj laukiamos motulės. Nusiminė abudu, vien žiūrėjo į senikės akis, tartum kokios žinios iš jos laukdami.

Senutė nieko nesakė, vien galvą lingavo, ir per jos susiraukusį veidą parietėjo žemyn keletą ašarų kaip žirnių.

– Kada išėjo motulė? – paklausė vaikus trumpai.

– Vakar auštant išvadino pas Strypeikus baltinių skalbti. Mat apnakvino... Neilgai trukus pareis motule... Juk pareis? – kalbėjo Petriukas, pats save džiugindamas.

Senutė liūdnam atsibuso:

– Vargu... bepareis, – tarė tylomis, – vargu

Nepabaigė. Jos balsas sudrebėjo ir nusisukusi išėjo.

Vaikai stovėjo valandą, tartum į žemę įkasti. Nepaprasta apėmė juos baimė: jautė, kad prie jų artinasi kažin kas baisu, nebeišvengiama; jautė, kad su motule atsitiko kažin kas baisu. Porai valandų praslinkus, atėjo į trobelę keletas sodiečių; jų tarpe buvo ir Strypeikienė. Vaikai, vienas į užkrosnį įsispraudęs, antras už lovos galo tupėdamas, klausėsi žmonių kalbos ir viską į galvą dėjosi. Sužinojo iš jų kalbų, kad motulė po ledu pasmukusi, ir jos žmonės iešką, bet atrasti negalį.

– Ne adata, atras, – raminos Petriukas.

Jų, vaikų, protas nesiekė toliau.

– Atras, – kartojo sau, bet nei vienas, nei antras nepamanė, kad jau gyvos nebepamatys motulės; kad ji jau nebepokalbins jų; nebepaglostys, nebepriqlaus; kad jos jau nebėra, – nebėra ant šio svieto; kad juodu vienu du pasilikusiu ant šio svieto, tarp svetimų žmonių...

Žmonės tuo tarpu apžiūrėjo viską, kas kame buvo: apčiupinėjo karvelę, avį su dviem ėriukais, taip pat viduj visus baldus ir indelius; o apžiūrėjus, nors ten ne kokie buvo turtai, kiekvienam meilu buvo tai viską prie savęs subraukti, kaip sako svietas: vis į gyvenimą, ne iš gyvenimo. Be to, vaikai tokie prakutę, taip pat prie ūkio neniekinami. Augintinis tai vis ne samdininkas, kuriam truputį kiek neįtiksi, susiriša ryšelj, ir sudiev!

Apžiūrėję turtelį, vienas ir kitas užsimanė vaikus „priglausti“, vienas kitas net giminybę išrado.

Na ir pakilo ginčai. Augintinis tai ne samdininkas, – tai kiekvienas žino: subraukus niekur neišbėgs, niekam nepasiguos; nei alga rūpi mokėti, nei valgio rūpinti, nei drapanų. O vaikai prakutę! Patys tikrieji stumtuvai prie ūkio!

Ne dyvai tad, kad vyrų tarpe pakilo ginčai. Strypeikienė nė su kuo nesiginčijo: jos akys ir protas darbavosi tylomis: galvojo sau viena, stovėdama tarpduryje.

– Diena su galu! – tarė ji balsu lyg į save. – Reikia eiti namo.

– Gerai sako kūma, – tarė vyrai ir ėmė kepurių graibytis. – Turguj susiešim, o dar ir su savo bobomis reikia pasitarti.

Išvaikščiojo visi. Strypeikienė akimis palydėjo vyrus šypsodama:

– Tarkitės besveiki! by tik aš savo apgalvojau, – tarė ir, gerai pasikaišiusi, nubrido stačiai per lauką namo.

Neilgai trukus, dvejetas šlajų pašliaužė po trobelės durimis: vienas valdė pusbernis, antras – pati Strypeikienė.

Su pusbernio pagalba ėmė ji viską „glausti“, ir apybrėkšmiai vaikai buvo jau po geraširdės globėjos pastoge.

*

Ir prasidėjo mažučiams vargo dienelės; prasidėjo gyvenimas kaip visų tų, kurie neturi kam pasiguosti, už kuriuos niekas neužstos!..

Globėja iš pirmos dienos pasirūpino, kad vaikai neišdykautų, ir katram paskyrė darbą.

Petriukas kapojo virbus, paskui sukapotus vilko vidun; nešiojo vandenį; vakarais skuto bulves arba apvarčius vijo ir botagus.

Ligų nuvargusiose rankose sustojo urzdėti klebetas, šeimininkė tuoj šaukė:

– Apsnūdai jau, tinginių pašamone! Prie dubens jis tik vikrus: ryja kaip smakas pakulas. Darbelį kokį ligų paima, tuoj užmiega. Oi, verkia duonelė, dykai ėdama!

Petriukas nieko nesakė; klebetas vėl brūzgėjo, nors ant plaušų biro gaudžios našlaičio ašaros.

Petriukas bent nakties laiku galėjo pasilsėti. Kitaip buvo su Katriuke: ji, per dieną nusišliaužiusi, turėjo nakties laiku prie vaiko budėti. Pas lopšį pasimesdavo dryžą pakulinę gūnią ant aslos ir taip, lopšio kilpos neišleisdama iš rankų, snaudė. Dažnai tekdavo vaiką nešioti, žadinti, dainuoti, o rytui išaušus, plauti skaras, aslą šluoti, mazginius mazgoti ir bulves skusti.

Akyse ėmė nykti vaikai. Mergelė išblyško; didelės mėlynos jos akys tartum geste užgeso, liūdnai žiūrėjo į žmones. Jos lūpos niekad nepragarsėjo smagiu, nevaržomu vaiko juoku, nei linksmos

dainelės gaida nesuskambėjo; pasidarė baugi kaip laukinis žvėriukas: bėgo, žmogų pamačiusi, kiekviename savo žudytoją matydama.

Petriuką, priešingai, vargas sustiprino ir užgrūdino. Plūstamas jis jau nebeverkė; sugniauždavo savo juodus, liesus, gyslotus kumščius ir murmėjo sau:

– Nebeilgai, nebeilgai mumis žudysite!..

Prieš šeiminingę kibti nesiryžo Petriukas: žinojo, kad nepergalės; bet vaikus pamokyti jau keletą sykių buvo pašokęs jam noras, tik vis dar savo pajėgomis nesitikėjo.

Šeiminingų vaikai nuo pirmos dienos apsėdo našlaičius, įgrisdavo jiems, kaip tik įmanė. Tai jiems bevalgant pripildavo pelenų į putrą, tai, pro šalį eidami, grūšią duodavo tai vėl Petriukui su virbų glėbiu einant, staiga katras koją pakišdavo, o Petriukui asloj išsitiesus, kvatojo visi:

– Ot, nevėkšla, gaišena, kojų, žiūrėk, tingi kelti!

Kvatojo tėvai, tokį prašmatnų vaiką turį, kvatojo vaikai, tėvų giriami, ir naujus „juokus“ galvojo.

– Jau kito tokio vaiko, kaip mūsų Stapis turbūt skersai ir išilgai svieta perėjęs nerasi; toks, kad užaugš, tai ar prie vestuvių, ar šiaip per nibres bus kaip medus varžomas! – iki ašarų juokdamasi, kalbėjo Strypeikienė.

Stapis buvo vyriausias ir vienturtis sunūs, užtat ko nepadare, tai buvo gerai.

Stapiui visada buvo baltesnis viralas ir šiaip kąsnis pakišamas; miegojo paprastai iki dvyliktos, o atsikėlęs šlaistėsi per dieną. Atrodė kaip gerai nupenėtas paršiukas: toks pastatytas, toks paguldytas, arba kaip kiti sako: tąsia skersio, tąsia ilgio.

Vieną sykį, Petriukui vandenį benešant, Stapis grėbliakotį po kojų pakišo; Petriukas išsitiesė, ir abu kibiru pasiliejo. Tėvų troboj nebuvo. Petriukui akyse prašvito, tartum troboj sužaubavo. Atsikėlė nuo žemės ir nesitikėjusiam Stapiui įsivėlė į čiuprą. Paduskino ir pargriovė į klaną.

– Še tai tau, še tau! – šnibždėjo murdydamas jam nosį purvyne. – Še tau, žinok manęs neužkabinti! Žinok, kad ir aš ne kelmas! Bėda man buvo, kol vieko neturėjau; dabar aš jumis visus išmokysiu!

Dar Petriukas, Stapio galvą apžergęs, tebemurdė jį purvyne, kai staiga durys atsidarė ir Strypeikienė įpuolė. Žinoma, pasikėlė didelis triukšmas, ir Petriukas gavo uodegon, bet vis dėlto Stapiui, ką įdėjo, tai ir pasiliko.

Stapis nuo to laiko nebeužkabino Petriuko, nustojo pravardžiuotis ir šiaip rimtesnis pasidarė. Užtat Strypeikienė nuo šios dienos tartum pasiuto; nei Petriukas, nei Katriukė įtikti jai nebegalėjo.

– Išmanysite, velniūkščiai, cibulės skonį, – murmėjo, – dovis prieš dovį; kaip jūs man, taip ir aš jums! Ar neprivarysiu prie paklusnumo!

Kiekvienas žino, kad pats velnias to nepadarys, ką padaro pasiutusi boba... Na, ir neikė vaikus, kaip tik įmanė; šluotos beveik neišleisdavo iš rankos, apsisukdama talžė ja, kur papuolė, o nuo keiksmo, kaip žmonės sako, žemė linko.

Taip jai vieną sykį bešaukiant, nejučiomis įėjo kaimynė. Katalikiškas pasveikinimas užmirė jos lūpose; vien įėjus paklausė:

– Ko čia taip širdijies, kūma? Bijok pono Dievo!

– Pati didžiau pasiustumei manim dėta; mažiausią darbą vienai reikia padirbti; nepadirbi – nieko nėra. Žiūrėk, į stalą iš visų kampų kaip gyvatės sušliaužia. Tada visi sveiki, visi našūs, ryja kaip smakai pakulas. O tie aitvarai ar neėda sveikatos? Atbuli, kaip ir motina buvo; nepastumiami, nepriprašomi; tik būti ir drybsoti. Pasakysi žodį, į akis šoka! Motina ar ne per savo atbulumą po ledu pasmuko? Sakiau ne kartą, kad tenai neitų skalbtis. Iš senų senovės visi žino, kad tenai buvo ir bus laumių skalbykla; kai tik subrėkšta, ir išgirsi tik takš, tikš takš, duoda kultuvėmis... Man pačiai, tik saulužė ėmė leistis, maniau, pabaigsiu skalbti... tik staiga pliaušku pliaušku, ir išplūdo ant vandens laumė; tik capt už kultuvės, ir paniro. Aš bėgti, o tenai ėmė šaukti: „Eik šen, padėsi mums skalbtis.“

– Laumės tai niekai; neužkabink jų, jos nieko pikta nedaro; bet dabar toj skalbykloj tikrai yra baisu... Ui! net dabar mane šiurpas ima, – susipurtino kaimynė.

– Na, kas nutiko? – paklausė prietaringa Strypeikienė.

– Aną sykį einu apibrėškus namo tuo taku, pro laumių skalbyklą, ir užsimaniau kojas nusimazgoti. Vanduo šiltas, įsibridau, ir pliaušku. Tik girdžiu: šlinkš šlinkš, kažin kas meldus sklaido. Pakeliu galvą,

štai per du žingsnius bestovinti maurais apsilvėlusi...

– Kas? – bailiai paklausė Strypeikienė.

– Ogi jųdviejų motina...

– Na?

– Aš apmiriau; išsitraukiau rožančių ir ėmiau moti. O ji sako: „Nebijok, kaimynėle, ir kryžiumi nežegnok, nes aš ne velnias. Nebijok; lai manęs bijo tie, kurie mano vaikučius žudo!“ – Tai pasakiusi, pranyko: baltu rūku pavirto ir išsidraikė po meldynus.

– Meldžiamoji, kas gi tuos vaikus žudo? – rūsčiai murmtelėjo Strypeikienė.

– Nepasakė, o aš nesusipratau paklausti.

Strypeikienė sėdėjo valandą užsimąsčiusi, rūsčiai susiraukusi.

Kaimynė žvitriai žiūrėjo į ją, paskui toliau savo kalbą tęsė:

– Ne aš viena ją mačiau, bet ir aš netikėjau nemačiusi...

– Reikia kokios patarties žiūrėtis, – tarė Strypeikienė. – Tokie kaip pradeda maivytis, tai galo nėra; paskui pro duris reiks bijoti išeiti... Reiks mišias užpirkti ar kryžių paupyj pastatyti...

Paskui, valandą patylėjusi, tarė:

– Šneka, kad jeigu taip imą maivytis, reikia numirėliui galvą nukirsti ir kojų gale padėti, kad nepasiektų pasiimti ir užsidėti; nuo to laiko nebesišmėklia...

– Čia nieko negelbės nei kryžiai, nei mišios, nei galvos kirtimas! – tarė kūma rimtai. – Motinos dvasios neužmuši ir nenuraminsi: ligų vaikas cypt, ji kiukt, ir gyva. Motinos meilės ir mirtis nenuitildo!

– Tai įsigavau bėdą per savo širdies gailingumą; už savo gerą širdį dar ramybės neteksiu.

– Ko gi bijai, kūma? – tarė šypsodama viešnia. – Juk ir ji sakė: lai skriaudėjai biją. O tamstos tai nei šildo, nei šaldo.

– Pasakyk man, ko tie vel... mažyčiai tenai vis lenda; juk niekas nieko nesakė, o kur bus buvę, žiūrėk, ir sulindę į meldynus, – guodėsi Strypeikienė.

– Rasit ir jie matė?

– Jeigu ir matė, tai nesisakys matę.

– Žinoma, – pridėjo liūdnamai viešnia, – motulė vilioja... Mergelė kažin ko akyse nyksta, rasit kada pabučiavo motulė. Nereikia jų tenai leisti...

– Mano vaikai taip pat vis tenai lenda: ten meldai esą gražesni...

– Na na, mat jau akys apdumtos. Matysi, kada nubrauks nuo kranto kaip savo.

– Oi oi! – sudejavo Strypeikienė. – Galva sukasi...

– Bet ir man čia neilgu: užsišnekėjau; o juk diena su galu. Reikia eiti; sudie, kūma!

– Sudie, keliauki sveika, – atsakė Strypeikienė; bet kūmos nepalydėjo, kaip pridera svečių palydėti; pasiliko rūpestingai berymojanti.

Kaimynė išėjusi pasisuko takeliu per kadagynus. Čia, matyt, jos laukė dar dvi sodietės.

– Na ką? – paklausė abidvi, – pasisekė?

– Pasisekė kuo puikiais, – atsakė Strypeikienės viešnia. – Tokie, kurie Dievo nebijo, turi bijoti velnių ir šmėklų. Uždaviau bobai pipirų.

– Ilgai raugės, – juokėsi visos.

– Rasit pasiliaus nabagus žudžiusi. Gailesys ima žiūrint: nudriskę, nuplyšę, pajuodavę kaip žemė. Juozapienė pasakojo, kad vaikai pieno lašo nematą: baltintą viralą verčiau paršeliams išpilanti, o jiems nebalinto atpilanti į kokią šukę... Bedūšė boba! Juozapienė pasakys, kaip bus dabar. Ar nebus permainos.

– Kokia Juozapienė? – paklausė draugės.

– Ogi paties Strypeikos sesuo: vyrui mirus, prisidailino tuoj prie jos Strypeikienė. Boba jauna, kvaila, įtikėjo meiliais žodeliais; susinešė viską: turėjo keletą karvių, avių, mat gyvenimuką valdė. Turtelį sužinojo Strypeikienė, o brolienę pamynė. Dabar verkia senė po laiko; įtikti negali: ligu kas nenutiko, pirmasis žodis: „Eik po velniais!“ O kur eisi? Kas laukia kame?..

– Na, kadgi pats Strypeika už seserį neužstoja, – pastebėjo kita žmonikė.

– Eikit eikit! Jis pats, kaip boba griežia, taip šoka: ir šuniu loja, ir katinu bliuana. Mat į gyvenimą ir

jis parėjęs; žemė jos.

– Bet visi dirba! Kame teisybė?

– Kas dabar žiūri teisybės!

*

Tuo tarpu pas Strypeikienę didelės permainos įvyko. Buvo šeštadienio vakaras. Kaip visada Petriukas su Katriuke išsitraukė bulvių krežulį ir sėdos skusti.

– Nereikia šį vakarą skusti! Juozapiene, paimk vandens, ištrink vaikams galvas, nuprausk!

Juozapienė, tokį nepaprastą brolienės paliepiamą gavus, net išsižiojo į ją žiūrėdama.

– Ko žiopsai? – sušuko Strypeikienė. – Kasvakar reikia tau nusimanyti juos aprūpinti; bet jūs visi manęs laukiate. Žiūrėk, kuo pavirto vaikai per tave!

– Per mane, per mane? – sudejavo senelė, ir geltonas jos rukšlotas veidas sudrebėjo raukydamasis, ir keletas ašarų iš apgesusių akių parietėjo žemyn.

– Nebark tamsta tetulės už mus, – atsiliepė iš kampo vaikai, – ji gera, labai gera!

– Tylėk, tylėk! Kas tave klausia! – suriko Strypeikienė, bet tuoj nuščiuvo kažin ką atsiminus.

– Toks tokį pažino ir alaus gerti pasivadino, – murmėjo rūsčiai Strypeikienė. – Susirado bičiuliai!

Tačiau vaikai gavo baltus marškinius, ir taip aptaisytiems padėjo ant mūro baltos duonos ir užbalintos putros naujame žaliame dubenėlyje.

Petriukas rijo, net ausys mazgės. Katriukė dvejetą šaukštų sriūbtelėjo ir padėjo.

– Kodėl nery... nevalgai? – paklausė neramiai globėja, žiūrėdama į mergelę.

– Nenoriu; širdelei bloga, – atsakė mergaitė.

Pavakariui atėjus, Katriukė ėmė kaipti: bet iki šiol niekas tai nematė ar matyti nenorėjo. Rasit Strypeikienė ir matė, nes nuo kiek laiko prie vaiko jos nebevarė. Katriukė kiaules ganė.

– Kažin kaip tie vaikai guli? Pati nežiūrėjau, tai kažin kas ten užkrosnyje dedasi, – tarė Strypeikienė, imdama nuo stalo lempelę ir eidama į užkrosnį. – Ar nesakiau: lyg kiaulių kinis!.. Kad man tuoj būtų pataisyta žmoniškai! Oi, atsakysite jūs prieš Dievą! O vis tai Juozapienės atbulumas!

– Žinoma, ant ko krausi, kad ne ant manęs, – verkė senė. – Suėdei mane, amžinai suėdei, žmogžude! Vargdienių ašaros neišeis tau į sveikatą; iki laiko!.. Kas ką padaro, vis man nepakelti: aš kalta, kad vaikai badu stimpa. Aš kalta... O kad norėjau pagalvėlį, tą senąjį, duoti, ar nepasakei, broliene: „Dygulį į kepenas! Pamesk šiaudų glėbį“? Ir tą dryžąją gūnią, nuobraukinę, liepei duoti. Ką gi aš padarysiu? Ir aš ne geriau guliu, nors šešis pagalvius parsinešiau.

*

Vėlus jau buvo laikas, kada pas Strypeikus nurimo. Užkrosnyje tik nebuvo ramu, mergelė blaškėsi, iš miego šokosi, tai rankas tiesė verksmingai guosdamasi:

– Kam mumis palikai, mamyte, vargui vargti? Veskis su savim, motule, pasigailėki

Petriukas pabudęs klausėsi. Baugu jam kažin ko pasidarė: ėmė budinti seselę. Prisilietė jos veido ir nustebo: taip jam pasirodė karštas.

– Eikim pas motulę, Petriuk!.. Motulė meldyne stovi, mūsų laukia... Pasiilgo motulė... Eisiu, eisiu...

– Tylėk, tylėk! – ramino Petriukas.

Staiga pabudo Katriukė, atsisėdo ant gulto.

– Nebėra jau!.. Nuėjo! – sudejavo ir ėmė verkti.

– Kas? – pašnibždomis klausė broliukas.

– Motulė buvo, motulė. Pabučiavo mane, nuglostė... Tokia linksma, balta, graži... Angeliukas taip pat buvo... aukso sparneliais plasnojo... kaip tik tas, apie kurį pasaką sakė tetutė... Ir nuėjo; nuėjo, o mane paliko!..

– Tylėk, tylėk! – ramino Petriukas. – Tu sergi, tau šilta. Oje, kokia galvelė karšta!

– Šalta man, Petreli, labai šalta, – skundėsi mergelė ir vėl ėmė snausti.

Petriukas klostė, kaip įmanė; ką tik turėjo, tai ant sesers suklojo; bet ji nepaliovė klejoti. Gaidžiams nugiedojus, prieš aušrą, nutilo ir užmigo.

Petriukas, išeidamas galvijų ginti, paliko ją stipriai įmigusią.

Buvo sekmadienio rytas. Šeimininkai į bažnyčią išvažiavo; Juozapienė kiaules išginė: Katriukei susirgus, nebeliko kam ganyti. Pačių vaikai iki pusdienio miegojo; mažąjį šeimininkė su savim pasiėmė.

*

Tylu buvo troboje. Mergelė pabudo, sunkiai atsiduso; slopino ją. Pasikėlė vandens ieškoti. Gėrė, gėrė ir vėl iš gelmės atsiduso.

Buvo graži, saulėta diena. Lange linksmai zirzėjo musės; ore girdėjosi paukštelių čiulbavimas: švilpavo varnėnai, čirškėjo žvirbliai. Lauke taip gražu, taip linksma, tik našlaitės širdyje liūdna...

Katriukė atsidarė langą ir klausėsi tų linksmų pavasario balsų. Bet jos nepralinksmino tie balsai; jos žydros akys ašaromis paspringo...

Šit tenai „laumių skalbykla“. Vakarykštę kaimynės kalbą girdėjo Katriukė; kaipgi jai būti linksmai...

Tenai vargšė motulė jų išsiilgusi laukia, o juodu nieko nežinojo...

– Eisiu. Bėdina motulė... Taip meiliai mane šiąnakt nubučiaavo, nuglostė... Jos bijo motulės... Aš nebijau... Kad nepajustų kas... Jie pavydi...

Klausėsi valandą: niekame niekas nė čiukš. Palengva užlipo ant lango ir nusileido žemyn.

Dvasios trūksta; pavasario oras apsvaigino. Galva ūžia, ir tartum viskas sukasi... sukasi...

Šniokščia, siūbuoja paupyj laibi meldai, šnabždėdami savo ilgais žiudrais lapais; siūbuoja, šniokščia. Tikrai blandomis rodosi, kad kas juose verkia.

Mergelės širdelė suplasnojo greičiau:

– Tai bėdina motulė!..

Atsistojo ant kranto, bet... motulės nėra! Tyliai, rimtai banguoja upė. Ant vandens linguoja baltos lelijos. Kartais pliumptelės žuvelė vandenyj; mergelė nuo kiekvieno balso sudreba, stovi, laukia...

– Motule! motule! – dejuoja, – ar supykai? Tai aš, Katriukė, motule!..

Staiga iš lelijų tarpo dvejetas rankų išsitiesė, ir viršuj slaptingos gelmės matė mergelė savo motulę!

– Eik šen, dukrele, eik šen, mažute! – sušnabždėjo laibi meldai ir lelijos.

– Motule! – sušuko mergelė, ištiesė savo liesas rankas ir puolė gelmėn...

Susiūbavo laibi meldai, prasiskleidė lelijų žiedai, ant vandens nuo krašto keletas ribulijų nubėgo, ir vėl viskas kaip buvę; taip gražu sviete, saulė...

Petriukas, vakarą nuo bandos parėjęs, nemažai susirūpino, radęs tuščią gultą. Nuieškojo visus pašalius; niekame nieko.

Tik staiga jo atidžią atkreipė atdaro lango girgždėjimas.

– Argi ji būtų kur išėjusi?.. Katriuke!.. Katriuke! – sušuko.

Niekas neatsiliepia, tik medžiai ūžia, ūžia...

– Katriuke! – sušuko balsiau; vėl niekas neatsakė.

Petriukas apsiverkė gaudžiai.

– Kur ji dingio? – mąsto. – Rasit motulė paviliojo?.. Kodėl mane paliko?..

Išėjo oran, atsisėdo ant slenksčio ir mąsto. Pakėlė akis aukštyn. Šviesios žvaigždutės mirkčiojo.

– Kaip ten šviesu! Turbūt danguje, kad per tokį mažuti langelį tokia šviesa eina, – mąsto Petriukas.

– Rasit motulė su Katriuke žiūri pro kurį langelį... Bepigu ten joms danguje!.. O rasit taip kur nuėjo Katriukė... O rasit į meldyną... motulės ieškoti...

– Petriuk! – lyg sudejavo Katriukės balsas.

Petriukas pašoko, apsidairė, keletą žingsnių paėjo. Klausosi.

– Petriuk! – pasigirdo vėl nuo meldyno.

Petriukas ėmė bėgti į balsą. Pabėgėjęs ir vėl klausosi.

– Petriuk! – aiškiai girdi vaikas.

– Katriuke!.. kame esi? – sušuko Petriukas meldyne.

Niekas neatsiliepia. Klausos Petriukas; tik meldai šniokščia vėjo linguojami, ir lazdos šakose liūdnam lakštingalos čirvėja.

Pasilipo Petriukas į palinkusį ant vandens gluosnį ir dūmoja... Pro šakų tarpą žiūri Petriukas į gelmę; mato žvaigždes, mėnulį.

– Viskas ir tenai, vandeny, kaip čia, – mąsto.

Vakarinis rūkas nugulė ant upės, o tame rūke... žiūri Petriukas: mamytė sėdi, ant kelių turi Katriukę, kaseles pina... ir angeliukas prie jūdviejų stovi, aukso sparneliais plasnoja.

Vaikino galva ant šakų palinko, šypso per sapną...

– Petriuk, man ilgu be tavęs! Eik šen pas mus!

– Einu! – sušuko Petriukas...

Ir palinkęs gluosnis sugirgždėjo naštos netekęs: Petriukas nubėgo prie saviškių...

Valandėlę lingavo baltosios lelijos; vėl keletas ribulių per upę perbėgo; ir vėl ramu, tylu. Pas upę rasos ašaromis verkia palinkęs gluosnis, ir laibi meldai amžiną atilsį šnabžda...

*

Metų nesukako nuo tų atsitikimų, kai staiga audra pakilo, ir perkūnas trenkė į Strypeikų trobą. Keistas dalykas: niekas neišdrįso gesinti tos ugnies; žmonės šnibždėjosi tylomis, bet niekas net daiktų nešti iš vidaus neįsišoko.

Strypeikienė išpuolė, keletą žingsnių pabėgėjo, sušuko baisiai ir parvirto nebegyva.

Atgaivino ją žmonės, bet ji nieko nebesuprato; bailiai žiūrėjo aplinkui, tai akis dengė dejuodama:

– Šit... stovi su vaikais... stovi... ir žiūri į mane... Gelbėkit!

Tai vėl rodėsi jai, kad velniai ją vejasi. Tada nebeįmaldoma bėgo, bėgo per laukus, galvą susispaudus, kol neparvirsdavo be žado.

Dvejetą mėnesių taip žuvusi, Strypeikienė nebeatsigavo parvirtus; rado ją žmonės baisiai išsišiepusią. Sako, buvusi juoda kaip anglis.

Prakilnis Stapis iš išgąščio nebylys pasidarė ir su tėvu sykiu ėjo per svietą šunis lodindamas.

Du mažuoju vaiku liepsnose sudegė.

Senelė Juozapienė tų baisenybių nesulaukė: dvejetą savaitių prieš gaisrą užėjo jai kažin kas, ir užgeso ramiai.

1908

IR PRAŽUVO KAIP SAPNAS

Apysaka

Daugel linksmų pavasarių pergyveno senis Juozas. Ir kaip jis prisimena, kiekvienas pavasaris jį gaivinte gaivino, kilnote kilnojo. Kitoks našumas, kitoks valkumas atsirasdavo sustingusiuose sąnariuose. Linksma ant širdies, lengva ir taip gera, neapsakomai gera būdavo. Kiekvienas pavasaris būdavo jam tartum nepaprasta naujiena.

Iš žiemos miego pabundanti gamta – tai buvo jo visad atdara knyga, iš kurios nuo pat kūdikystės mokėsi senis gamtos paslapčių; darydamas savo pastebėjimų, didino savo žinių skaičių.

Nemokėjo senis nei rašyti, nei skaityti; o gaila, nes jo pastebėjimai gal būtų atnešę nemažą naudą kokiam mokslininkui. Taikosi žmonėse, kad šimtai ir tūkstančiai metų praeina, kol mokslininkai patiria ir ima naudotis, tuo, ką jau seniai iš padavimų vien sužinome, kad jau būta vartojama senelių sodiečių, ir mokslininko uždavinys bepalieka sutvarkyti tas žinias ir paaiškinti.

Kiekviena žemės saujelė su sprogstančiomis joje sėklomis, kiekvienas šapelis pritraukdavo seniuko

akis: ištisomis valandomis, pritūpęs prie skruzdyno, tyrinėjo jis mažų darbščiųjų vabalėlių įpročius ir atsidusdamas kartodavo: „Dievo galybė nepermatoma, neperprantama!“

Bet kaip sunku būdavo seniui, kol jis sulaukdavo tų šviesiųjų pavasario dienų! Liūdo, ilgėjosi kaip mažas vaikas, nors šioks toks darbas niekada jam iš rankų nekrito. Rūsčiomis žiemos dienomis ir ilgais vakarais, tupėdamas pas krosnį, pynė jis bučius, venterius ir tinklus mezgė; dienoms pratįsus, medžio darbų griebėsi: kibirams šulus tašė, geldas skobė.

Iš visų darbų labiausiai jam prie širdies ėjo klumpių dirbimas. Klumpę padaryti tai niekis, bet jos padailinimas, gražinimas buvo tikras Juozo džiaugsmas.

Kelias dešimtis porų klumpių išskobęs, senis sustatydavo jas asloje ir iš eilės imdavo dailinti tikrai pasigėrėdamas.

Atsidaro jis, būdavo, trobos kampe prie durų įtaisytą lentynėlę ir išsiima sau reikalingų tam tikslui dalykų: šukių krūvelę, žąsų plunksnų pluokštelį ir dailiai susuktų popierėlių su dažais.

Atsiraitytes rankoves, imdavo maišyti jis tad šukėse dažus, kiekvienai skyrium įdėdamas plunksną, o visas išmaišęs, užsikurdavo pypkę ir sėsdavos prie darbo. Užsimovęs sau klumpę ant kairiosios rankos, atsargiai dažo, būdavo, išraižytas šakeles.

Visa ko tenai buvo priraižyta: šmaikščios eglėlės, skarotos rūtų šakos, dobilėliai, raguoti oželiai ir margi paukštukai, – tokie keisti, kokių dar ir gamta neprasimanė.

Išbaigęs visą gražumėlį, padėdavo ant žemės meiliai šypsodamas ir prisimerkęs imdavo žiūrėti traukdamas pypkę.

– Užmesk akį, mama! – prabildavo į žmoną. – Ar ne genys?

– Besibjauriji, tėvai; kas tau už tai mokės? Įmaus į purvyną, tai ir po gražumo! Būtumei verčiau kuriam indui šulus sutašęs: ir sau, ir žmonėms bent naudos būtų, o čia...

Temo tada šviesusis nusišypsojimas ant senelio veido, pranykdavo kaip nebuves, ir senis, galvą kinkuodamas, tarydavo:

– Ar išmano kiaulė pipirus! Ne jai ir renkami. Tiek teismanai, kiek iš dubens į dantis, arba kad tau kas tuoj atkišęs skatikus pabarškintų. Eik tu, eik! Nabagė, naktį gimusi esi!.. Ne su vienais skatikais gyvensi, nei jų su savim nusineši!..

Žmona pečiais traukdavo, atsikirsdavo tyliai:

– Nei tu su savo margomis klumpėmis dangaus slenksčių nebaldysi!

Smarkiau nesusikirsdavo juodu niekada, bet iš mažmožių susidaro gyvenimas...

Senis Juozas, nors iš žmonos niekada negavo pritarimo savo „nenaudingiems“ darbams, bet vis dėlto laikas nuo laiko mėgino atrasti paguosmę arba pagyrimą savo širdingai pamėgai. Liūdna ir truputį pikta jam buvo, kad artimiausioji jo draugė nesupranta, neatjaučia jo darbo vertės, o tuo tarpu, kai į žmones išnešęs, vos imdavo statinėti savo margąsias klumpes, būriai žmonių, suaugusių ir vaikų, džiaugėsi neatsidžiaugdami, ir, žiūrėk, nė valandos netrukus išgrobstydamas jas, nesilygdami su seni.

– Ot nagai, tai nagai! Tai protas, ir išgalvoti tokius paukščius! A kad juos bala! Tartum gyvi!

– Anokie ne stebuklai, – pamodamas ranka, sakydavo senis paniekinamai. – Ot sau, žiemos laiku ką gi dirbsiu senatvėje? Tai ir tėplioju žmonių akims džiuginti, – vis šmėkšo.

Sakė taip senis, bet savyje džiaugėsi, jog esama betgi žmonių, kuriems verta yra pasidaruoti.

Laikas netrukdamas praeiti, ir vyturėliai linksmai čiurvėdami atnešdavo senelio taip laukiamą pirmąją pavasario dieną. Tą dieną Juozas anksčiau atsikeldavo kaip visada; poterius pakalbėjęs, suimdavo skaptus ir visokius įrankius ir užnešdavo ant aukšto. Paskui, apsivalęs su įrankiais, susėsdavo su žmona pusryčiauti. Pavalgęs sakydavo:

– Na, motin: vėl pragyvenova metelius o kitų ar besualauksiva? Ar kitimet šiokią dieną dar abudu susėsiva prie šito stalelio?

Žmonos akyse išvydęs ašaras, ėmė jos galvą į rankas ir, veidą glostydamas, tildė.

– Na, ko? nesiašarok, durnele! Dievas duos, tai ir sulauksime!

Apglaudęs ir pabučiavęs, paleisdavo. Ji rinko indus nuo stalo, jis, peiliuką išsitraukęs, kirpo ženklą į sienoją. Pirmiausias nuo stalo sienojas gerokai buvo iškarpytas – tai jo paties pergyventieji metai.

Antrajame sienojuje matėsi beveik perpus užkarpų, – tai žmonos amžius. Trečiajame vos keliolika karpų tesimatė, – tai vienatinio sūnaus Jonuko meteliai... Nubraukė jį 63-čijų metų audra, nubraukė kaip pjovėjo dalgis dar nepražydušį pavasario augmenėlį...

Ta keliolika užkarpų ir per visą sienos plotį išpjautasis kryželis dažnai išspausdavo ašarą iš tėvo akių, nors daugel metų jau praslinko nuo tos liūdno dienos.

Užkirpo karpus dviejuose sienojuose, į trečiąjį pažvelgė, „amžiną atilsį“ sušnibždėjo drebančiomis lūpomis, nusibraukė ištryškusių ašarą nuo akių, atsiduso ir, nusikabinęs nuo gembės kailinius, ėmė vilktis.

Užsivilkęs susijuosė diržu, užsimovė savo aukštą ausėtąją kepurę, pasiėmė lazda ir persižegnojęs išėjo sakydamas:

– Pasilik sveika, motin! Eisiu pažiūrėti, kas sviete girdėti.

Nemanykit, kad Juozas miesčiukan ėjo arba prie kaimynų: anaipol. Jo „svietas“ tai buvo šalip trobelės sodnelis, giria, pas kurią stovėjo butas, giria, kurios gelmėse po velėna gulėjo Jonukas su daugel jaunikaičių viename kape.

Juozo „svietas“ – tai pievos, žaliuojančios aplinkui, tai paukščių čiulbavimas, tai srauniojo upelio čiurlenimas, – visa tai buvo jo „svietas“. Jis tai visa taip karštai mylėjo, nors niekada apie tai nesakė.

Čionai su kiekvienu medžiu, su kiekvienu kampeliu stipriai surišti buvo visoki atsiminimai iš kūdikystės, iš jaunųjų dienų. Visa ko buvo: ir linksmy, ir liūdny valandų. Juozas visa ko matė: ir šilta ir šalta, ir juoda ir balta...

Išėjęs iš trobos, pasuko senis į girią. Oi ta giria, giria!

Visa kaip kitąsyk, kada Juozas, mažiukas būdamas, dvaro karves ganė: šniokščia, ūžia savo amžiną rimtąją gaidą...

Čia jis sau, būdavo, birbynes drožinėjo, tošeles darė, ilgus, dviem mastais, trimitus: triūbijo, švilpiniavo, birbino. Giria tarė jam, garsas dešimteriopei atsikartodavo; vos vienas nutildavo, Juozas kitą užtraukdavo – dažniausiai vakarais nuo saulėlydžio iki vakarinei patekant. Taip gražu buvo toje girioje!..

Vakarinė žvaigždutė primindavo Juozui laiką. – Bus dyžos, – mąstė tada ir, įsidėjęs tošelę ir birbynę į kišenę, sudumdavo savo ilgąjį trimitą.

Vos trimito balsas girioj suskambėdavo, prigudusios prie to balso karvės po vieną kitos nėrė laukan iš tankmės ir rimtai, mūkiudamos keliavo genečiu namo.

Paskui jas bėgo Juozas. Bėgdamas, tai kūlę apvertė, tai ant kiliojų pažingėjo, tai šiaip stripinėjo, – tiek jame gyvybės buvo, kad nesižinojo pats kur dėtis.

– Visa kaip tada, – mąsto senis. – Šit tie keliai dar tebėra... Visa kaip tada, tik jis vienas nebe toks!..

Toliau laukas; už lauko upės krantas; tenai kiek tai sykių į tą lauką tėvui valgyti nešiodavo!.. Tėvas į dvarą baudžiąvą ėjo. Gyveno varge kaip visi baudžiauninkai: stūmė gyvenimą diena iš dienos ir nesvajėjo, kad kitaip galėtų būti.

Stūmė gyvenimą, kol vieko pritrūko. Tada Juozas perėmė rankas seniui: susimainė vietomis. Juozas lažan ėmė eiti, senis karves ganė. Ganė, kol vieną pavasarį, atsirėmęs eglės, užmigo amžinuoju miegu. Rado jį šypsantį. Matyti, gražius reginius suteikė jam Dievas paskutiniąją valandą, nes be gailėsio su šiuo pasauliu persiskyrė... žinoma, kaip baudžiauninkas...

Juozas jau tada buvo vyras, dailiai nuaugęs: laibas kaip liepa, stiprus kaip ąžuolas.

Tėvui mirus, ir motinikė ėmė kažin ko silpnėti. Kas dieną didžiau linko prie žemės ir sunku jai buvo bešeimininkauti.

Vieną sykį, Juozui iš dvaro vakarą sugrįžus, tarė:

– Juozeli, jaučiu, kad neilgai trukus palūšiu. Ką tu veiksi, vienas likęs: nei putros bus kas supliką, nei kas žodelio pasaką nuo darbo parėjus. Pasižvalgyk po merginas ir, kuri pritiks prie širdies, parsivesk šeimininkauti.

Nesižvalgė Juozas ilgai, nes jam daugiau kaip metai į akis buvo įkritusi vieno baudžiauninko duktė: pamatė ją, kai savo tėvui valgyti nešdavo.

Juozas žiūri dabar į lauką ir svajoja; jis čia ją tartum mato su lauknešėliu bėgančią: naši, skaisti,

linksma; tartum girdi jos balsą:

*Palieknės dvarelis tikras pragarėlis:
Čionai mūsų vargai, nepabaigti darbai...*

Mato Juozas, kaip jį išvydusi, paraudo, dainuoti nustojo ir šypso...

Nutrūko svajojimas.

Šit kryžius palaukėj... Po tuo kryžiumi, po veja, jo Jonelis guli... Užmindė kazokai nužudytųjų kapą; užaugo veja, betgi tėvo širdis neužmiršo: ligų laisvės spindulėlis bliktelėjo, jis savo rankomis čionai kryžių pastatė...

Ir šit pasidėjo senis savo aukštą ausėtąją kepurę, atsiklaupė, bučiuoja kapą, su sūnumi kalbasi, o ašaros byra, byra...

Atrėmė galvą į kryžiaus kamieną.

– Oi oi oi! – šnabžda tylomis, – buvo, visa buvo, ir pražuvo kaip sapnas... Kas mus, senius į kapus bepalydės? Kas apverks, apraudos? Niekas.

Pražuvo visa tą valandą, kada jiedviem su žmona rodėsi, kad dangaus vartai jiems atsidarę ir Dievulis visą glėbį laimužės jiems išmetęs: – ponas iš baudžiovos amžinai paleido Juozą ir tą žemės sklypelį, kurį jo senelis ir tėvas valdė, dovanojo.

Juozui nepigiai atiteko tos dovanos: ko tik galvos nepadėjo, gelbėdamas ponaičius skęstant! Tai, žinoma, valios gyvulėliai; nunešė giltinė prie bedugnes, „velniaduobe“ vadinamos, na, ir murktelejo kaip akmenukai!

Juozas, dar tebesirgdamas nuo to atsitikimo, išgirdo apie savo laimę. Džiaugsmas pagydė jį veikiai, ir Juozas galėjo stoti prie darbo.

Nebe prie baudžiovos darbo: jis kitą darbą buvo sumanęs.

Svajojo senis, kaip jis tada buvo laimingas: kaip jam besidarbuojant senasis laužas kitaip ėmė atrodyti. Dabar tikras dvariukas: sodnelis žydi, klesti; bitės po šakas užia; gluosnyje gandras savo lizde traliuoja... Visa ko yra, tiktai tavęs, Joneli, nebėra, nebėra!..

Tartum mato senis savo Jonelį, kaip dailiai sukaltus iš lentelių inkilus kalinėja jis slyvų ir vyšnių viršūnėse; o kiek tai buvo džiaugsmo, kada jie prie inkilo durelių plasnojo sparneliais šnekučiai, švilpiniavo, čirškėjo!..

Penkiolikos metų buvo, o kaip dailiai šieną pjovė, oi oi oi!.. Dabar rūdija dalgelis ant gembės, o jis čia po ta velėna!..

Staiga išgirdo senis žingsnius. Kadangi nemėgo su savo širdgėla prieš žmones rodytis, greitai nuo kryžiaus atsitraukė, kepurę užsidėjo ir ramus, rimtas takeliu ėmė eiti.

– Tegul bus pagarbintas! – pasveikino Juozą žmogus. – O kur gi jūs keliaujate?

Juozas klausimu į klausimą atsakė:

– O jūs kur?

Užėjusis Juozą žmogus buvo netolimas kaimynas, kitąsyk baudžiauninkas to paties, kur ir Juozas, dvaro. Nuo 63-čiųjų metų valdė jis žemės plotelį taip kaip ir kiti buvusieji baudžiauninkai. Juozui žemės iš pono gavus, visi baudžiauninkai ėmė jam prikaišioti. Atsitiko ne kartą išgirsti Juozui labai nesmagių iš jų žodelių. Ilgainiui nutolo nuo visų: jis jų nieieškojo, jie apie Juozą užmiršo.

Nemažai nustebo Juozas tuo kaimyno Tamošiaus pasveikinimu.

– Kurgi jūs? – pakartojo, nežinodamas ką sakyti.

– Prie jūsųėjau, – tarė ir nutraukė.

Juozas bailiai po girią apsidairė ir šypsodamas tarė:

– Nagi? kas nutiko? Rodos, patrakusio šunies niekame nesimato.

Kaimynas nuraudonavo. Suprato dyglį.

– Klausykis, kaimyne! praeitoji užmirštoji. – Gana. Žodelis išlėkė, tamsta į širdį priėmėi. Dabar didesni reikalai užėjo... Galime visi šunų lodyti išėiti! Varnai ar vanagui mažo paukštelio lizdą palietus, visas būrys kitų paukštelių pagalbon skubinasi; šnekučiai, žvirbliai, net ta mažutė kielelė, ir ta

neatsilieka: visi išvien puola, užmiršę savo peštynes dėl kokio nutvertojo vabalėlio, minkšto; pūkelio ar trupinio; visa užmiršta ir puola išsižioję: vienas kapt, kitas kapt; tuo tarpu varnai tiek besiranda: sklendžia kaip pašėlusį. Šit ką vienybė padaro!

– Žinoma, – pritarė Juozas.

– Taigi dabar mums tokie laikai atėjo, ir mes turime, kaip tie mažieji paukšteliai, susiimti į vienybę, kai mumis varna išsmagys. Supranti?

– Nieko nesuprantu, – atsakė rimtai Juozas.

– Tai negirdėjai turbūt nieko?

– Niekur neinu, ką gi aš girdėsiu.

– Rasit nežinai, kad žiemos laiku mūsų ponas pasimirė?

– Kurgi nežinosi; girdėjau.

– Tatai mūsų vargų pradžia. Kaip sako žmonės: nauji miškai, nauji kirtėjai. Mūsų dvare, kaip girdžiu, daug naujienu įvyksią! Parvažiavo ponaitis ar ponas – nežinau: vieni sako vedęs, kiti – ne. Bet tai nei šildo mūsų, nei šaldo. Taigi parvažiavo ir čionai ketina pradėti gyventi pagal svetimųjų šalių mokslą...

– Kas gi jį mokė? – pertraukė Juozas.

– Kas mokys: ar tokie valios paukščiai imasi mokslo! Kas jiems galvoj! Bet kam jam pačiam mokėti: parsivežė vokietį, tatai jis čia darys tvarką, kaip jam jo draugai velniai patars!

– Oi, bėdina, bėdina mūsų žemelė! – atsiduso Juozas.

– Tatai ginkim ją, neduokim velniui į nagus! – tarė karštai Tamošius. – Žiūrėk, jau yra tos tvarkos pradžia: žinai, dvaro kieme, topelyje, buvo gandrulizdis. Tiek metų niekam jis nekliudė, o tam ilgariečiui pakliudė; ėmė ir iššaudė!

– Gandrus iššaudė? – pasipiktinęs pakartojo Juozas.

– Na, taigi, matai, ko galime laukti? Dabar vokietis kala, kad kitaip negalima esą ūkio vesti, kad pirma reikią žemę „apvalyti“... suprask! ap-va-ly-ti! – Sako: tai vagis esą vaisinti ant savo žemės! Mūsų trobos tai tas pats, girdi, esančios žemei, kaip šašai arba vabalai žmogaus kūnui! Girdi?

– Mes šašai, brudai? – susimąstęs pakartojo Juozas. – To betrūko sulaukti!.. O jis kas?

– Matai, nér ko snausti.

– Ką gi darysim dabar? – paklausė Juozas.

– Reikia ruoštis, kad paklausti turėtume paruoštą atsakymą; pakinkys – mes važiuosim!

– To ir betrūko, kad imtumėvos savo tarpe žodžiuotis, – tarė Juozas, sunkiai atsidusdamas, ir susimąstė klajodamas akimis po linkinę ir sodiečių butus. Pagaliau jo akys susilaikė ant dvaro, baltuojančio ant kalno antrojo upės pusėj, ir senelio akys pasruvo ašaromis.

– Dievuli, Dievuli! Tokios platybės pievų, miškų ir dirvonų, ir dar jiems negana! dar neišsitenka! mūsų kampelių prireikė!.. Kas galėjo tai tikėtis?!

– Ir didesnių dyvų čia netrukęs matysi, – atsiliepė Tamošius. – Tas pats įvykis, kaip ir Darbėnuose: užėjo pasiutimas – šmakšt brakšt, žmones išmėtė, išvaikė, sodybas su žeme sulygino ir parsigabeno grinomas gudročius, kuriems ir pavedė visą tvarkyti. Broleli mano! kaip tie ilgablaudžiai stypsojo po laukus su knygomis rankose!.. Liuoba skaitys skaitys iš knygų, paskui paims žemės saują ir uostys, „čia žirn, čia kvieč“ nutardami. Mes padarysime štembukl, kad visi stebėsis!“ – liuoba girsis naujieji tvarkytojai. Ir tikrai: „štembuklų“ pridarė tokių, kad vos trejetui metų praslinkus, ne tiktai žmones, bet ir patį poną, brolyti tu mano, galutinai nukelnėję, laukan ištvarkė!... Paskui – juokas sakyti: – ponas pats pas tuos savo grinomas tarnauti pristojė!.. Tfu! Dabar nebegalima ir pažinti Darbėnų dvaro: pačiame dvare tripūgą pastatė...

– O tai kas per velnias? – pertraukė Juozas.

– Taigi mašina pienui pliaušinti. Visas būrys vokiečių ten sukasi. Kiaules peni koplyčioje: senovinius ponų kapus kiaulės knaisioja, prabočių kaulus triauškindamos.

– Na, o laukus kas dirba? – paklausė Juozas.

– Kas dirbs? Niekas nedirba. Dvejetą metų pamėgino sėti, ir perėjo noras: avižėlės šiošios tokios išlindo pasėtos iš žemių, ir tos paraudonavo, tartum susigėdusios ar išsigandusios, kad bjauru buvo ir regėti. Darbininkai, vasaros laiku tripūgos išplauškintojo pieno apsigėrę, vaikščiojo pilvus susiėmę

žiurbuliuodami viduriais, lyg koleros ar greitligės apimti; kas dirbs?.. Ir užleido laukus ganyklomis... Bus ir čia taip pat; matysi.

– Neduok, Viešpatie! – tarė Juozas susipurptęs.

– Bene gaila ponų? – prasijuokė šnairuodamas Tamošius.

Juozas tylėjo. Jo veide žymėjo gailesys ir susirūpinimas.

– Žinai ką, kaimyne! – pratarė po valandos. – Aš manau, jog nebloga būtų, jeigu mes visi senieji nueitume prie pono; prakalbėtume meiliai į jo širdį ir protą; rasi paklaustyti saviškių ir...

– Tfu! tfu! Į dvarą eiti?!.. Dvare saviškių ieškoti?!.. Kas jis mums – saviškis ir patsai ponas!.. Kažin kaip su juo ir susikalbėtumei, kad nė žodžio lietuviškai nemoka. Net ir tie biznaskrandžiai jo grinomai vokiški ir žodį kitą pramoko žmoniškos kalbos tik dėl to viena, kad daugiau kam galvą apsukę, galetų ir daugiau kuo pasinaudoti; o šitas: čia gimęs, čia augęs, šitų dirvonų duona išmitęs, neišgali, nemėgsta apžioti gimtinio žodžio!.. Išgama bjaurybė, siurbėlė, tai ne saviškis!.. O vėl, manai tave ten prileis prie pono?.. Vokietis, sako, sergsti poną kaip akį kaktoje, kad niekas „nereikalingas“ prie jo neprieitų. Nieko tokiu būdu nepeši. Kitokios priemonės mums ieškotis reikia: jie turi mokslą, mes turime stiprias rankas ir kietus kumščius; o jeigu reiks, tai ir raudoną gaidį patupdyt ant stogo... Žūta būta!..

– Pirksi nepirksi, vis pasilygti galima, – tvirtino savo Juozas. – O rasit?..

Tamošius domiai pasižiūrėjo Juozui į veidą.

– Ryžkis, – tarė, – ryžkis! Mums nėr kas daugiau bekalbą. Matau, ir tu toks pat esi kirmėlių peras, kaip ir tie dvariškiai, todėl su jais tu ir susirišai ir jiems parsidavei su kūnu ir su dūšia, kaip jų gentainis, ir dvaras tau labiau rūpi negu badas ir vargas be pastogės liekančių kaimiečių! Nedovanai kaip vilkas laikais atokiai nuo gimtinės kaimiečių kuopos, ir tavęs visi kaip vilko bodisi! – išskaitė Tamošius ir neatsisveikinęs atsitolino murmėdamas ir spjaudydamas bei grasydamas nežinia kam.

Juozas valandą stovėjo vietoje kaip į žemę įkastas. Skaudžiai jam širdį pervėrė kaimyno žodžiai.

– Aš ponams parsidavęs?.. aš?!.. – kartojo patsai sau senis. – Še tau!..

Mąstė valandą sunkiai susirūpinęs, bet, neilgai trukęs, pamojo ranka.

– Et! bus visa gerai: nenori jie – nueisiu vienas, – nuramino save senis ir, nieko nelaukdamas, leidosi eiti takeliu dvaro linkan, minėdamas, kaip tai kitados su seniū ponu visada lengvai ir gražiai sutardavo, ir rengdamas savo širdyje į jaunąjį poną graudulingą prakalbą.

Ir taip buvo įsigilinęs į tas savo mintis, kad nė jaunojo pavasario taip visad mylimas jam grožis nebeprablaivė jo susirūpinimo. Susitiks liuoba senukas pavasarį tik tik parlėkusį gandrą ir sveikins liuoba jį ilgomis prakalbomis lyg geriausią savo pažįstamą.

– Sveikas, gužiau strypakoji! Sveiks parlėkęs, ilgasnapi! – liuoba sveikins pasigėrėdamas. – Nuvargai, nabage, o širdelės atgaivinti dar nelabai yra kuo! gūželis tuščias!.. Ieškok, sveikas, ieškok! Netingėk ir į vandenėlį pasibrydėti! Nepražūsi! Ką Dievas augino, tą ir išmaitino, – liuoba ramins senis susitiktąjį raudonsnapį.

Dabar visai netoliese paupyje stovėjo gandras ant vienos kojos, šildydamasis saulėje ir džiovindamas šiltu vėjeliu sušlapusias punksnas. o Juozas praėjo pro šalį, visai neprašnekinęs mylimojo svečio. Nepastebėjo nė to, kaip kuoduotosios pempės, pakilusios iš pabalio, pasileido jam aplink pat galvą klykdamos suktis dejuodamos savo „nevyko“ ir besiklausdamos ar dar „gyvi“? Kitą dieną ir čia senis būtų pasiremezinęs su pempėmis; dabar ne tai galvoj jam buvo: Juozas jau pergyveno vieną broliažudžių karą; matė brolių kraujo klanus degėsių pašvaistėse ir girdėjo didelių minių verksmą ir skriaudos aimaną; žodžiu, matė visą šiame pasauly galimą pragarą ir bijojo, kad anie baisulingieji, širdį tirpinantieji reginiai nepasikartotų. Jam rodėsi, jog visa pridera dabar nuo tų žodžių, kuriais jis prakalbės į dvaro poną. Bepigu būtų, jeigu jis galėtų ir mokėtų ponui išsakyti visa tai, ką jaučia jo širdis!.. O čia ligu ką sumastavo ir stengias atvaizdinti tai gyvais žodžiais, smaugti kas smaugia gerklėje, ir nebesutūrimos ašaros rieda per veidus. Juk a. a. senasis ponas ar ne tėvas jam buvo?.. O jisai pats šitą jaunąjį ar ne kaip tikras brolis, savo galvą į pavojų leisdamas, skęstantį, tikriau sakant, jau paskendusį gelbėjo?.. Nejaugi dabar tasai pats jo išgelbėtasis nuo tikrosios mirties ponaitis taip beširdiškai atims, ką dovanojo vertai, užpelnytai dėkingasis jo tėvas... Nejaugi, mąstė,

tasai ponaitis atims iš jo dabar su senele vienatinę pastogę, vienatinę senatvės prieglaudą?.. Ir smaugė jam susiaurinęs kraujas jautriąją širdį, susispyrusios ašaros smaugė gerklę ir slopino kalbą.

– Tfu! piemenų darbas! – ėmė piktai murmėt sau po nosim, atsipeikėdamas senis. – Širdis jau, matyt, tokia. Kodėl bet taip sunku ir jam priėti ir širdį prišti prie jaunojo pono? Ne toks, matyt, kaip senasis. Senojo niekas tokiomis kalbomis neminėjo.

Išrūkė ir pypkę, prisėdęs pakelėje, iškratė pelenus, padaužęs į klumpę, iškrapštė ir, vis nesurasdamas raminančio atsakymo į kilusius abejojimus, leidosi toliau keliauti ir atsidūrė dvaro vartuose.

Apmetęs akimis linkinę, sustojo vietoje kaip stabo ištiktas ar žemėn įkastas. Markstė blakstienas, tai vėl plėtė akis, vis nepasitikėdamas gerai matęs: toks keistas reginys staiga jam puolė į akis.

– Dieve, Dieve! – ėmė pagaliau vaitoti senelis, susiėmęs rankas.– Ką daro tie nevidonai!?

Visa gatvė ir aikštė iki pat dvaro rūmų buvo senojo pono beveik savomis rankomis iš abiejų šalių nudaigstyta skroblais; a. a. tėvelis pasakojo pats daigstęs tuos medžius su senuoju ponu, abu dar jaunu būdamu. Dabar stovėjo visi tie medžiai, baltuodami nuogais kamienais, apiplėšta žieve, liūdnai siūbuodami nuvytusiais, tik iš sprogusiais lapeliais; stovėjo jie merdėdami, bedeginami dabar kitkart taip jiems gaivingų saulės spindulių, lyg tyčiomis pilnoj saulės šviesoje, kad kuo aiškiausiai parodytų visą to darbo baisenybę!.. Žemę aplinkui dengė daugybė saulės nudegintų ir beširdžių žmonių ranka nulaužytų, dar neišsprogusių, rausvų pumpurų. Tasai reginys taip senį Juozą prislėgė, jogei paeit iš vietos nebegalėjo. Stovėjo ir žiūrėjo. Taip prisirišęs prie prigimties ir taip ją mylįs senelis mažką daugiau turbūt būtų susigraudinęs, lygiai netikėtai išvydęs žmones nuluptais kailiais...

Tą jo sustirimą pertraukė kirvio atbalsis nuo upės. Atsikreipė į aną šalį: ir upės pakraščiais buvo skroblais ir uosiais išdaigstytos ūksmingos aikštės, kurių galo nebuvo galima akimis pasiekti; ir anie medžiai, matyt, buvo tokiam pat galui pasmerkti: visiems kailius lupo.

– Nebuvai matęs tokių dyvų? – netikėtai atsiliepė kažin kas šalip jo: – visi stebisi, brolau.

Juozas atsigręžė: šalip stovėjo prie ratelių maždaug jo metų sodietis. Žmogelis, matyt, vežė varpučius ir, prisiartinęs tylomis minkštu keliu, paleidęs rankenas, užkalbino. Matyt, ir jo širdis reikalavo pasiguosti dėl naujosios tvarkos.

– Oi oi! netrūksta čia dyvų, netrūksta: kas dieną naujiena. Paskutinė turbūt bėda priėjo, kad taip parsiduoda.

– Kam gi tuos skroblus taip nudraskėte? – ko nesušuko Juozas.

– Nei aš juos draskiau, broleli, nei ką, – atsakė sodietis. – Draskyti ir daužyti yra čia kam ir be manęs; yra tatai smagesnių už mane. Aš čia pasamdytas. Kitkart ir aš buvau žmogus, į senatvę štai: likau pastumdėlis, be pastogės...

Čia senio balsas sudrebėjo.

– Dabar, kur gaunu darbo, pavalgyti – ten namai; kur numirsiu – ten bus kapai.

– Iš kurgi tamsta esi? bene... taip, rodosi, matytas – bene Šilyno dvaro?

– Je, – patvirtino senis, – išmėtė ir mus; ir ten tokios pat pervartos. Turbūt jau artinasi svieto pabaiga. Nes juk šv. Jono apreiškimuose parašyta, kad tam laikui besiantinanti kilsianti tarp žmonių didžiausia neapykanta: tėvas nesidrovėsiąs užmušti sūnaus, sūnus tėvo; išsižadėsią žmonės Dievo, ir nebeliksią žmonių tarpe nieko šventa, kol patekėsiąs ant dangaus, vietoje šviesiosios saulutės, raudonas kryžius ir paženklinsiąs baisiąją paskutiniojo teismo dieną... Ir kaip tokie savo žemelės naikintojai stos tenai akyse Aukščiausiojo teisėjo?.. Kaip Judošius Iskarijotas Kristų, taip jie savo žemę išduoda į rankas netikėlių paniekimui ir numarinimui! Kiek dabar pasiliko žmonių, verkiančių kruvinomis ašaromis!.. pavargėlių be duonos, be pastogės!..

– Baisu! – atsiliepė Juozas. – Kažin kaip bus pas mus? Čia, rodosi, taip pat daugumui nebeteks vietos.

– Kaipgis: diena iš dienos ir čia tik popierių kažin kokių belaukia. Duos keletą dienų išsidanginimui. Ir mums taip buvo.

– Ar gali būti? – puolėsi Juozas klausti visas nutirpęs.

Senis rankas sudaužė.

– Ot! – tarė, – dar netiki! Neilgai trukęs, pamatysi taip pat ir čia savo akimis. Bet ką čia bekalbėti apie žmones, kad pas mus, vokiečiams užviešpatavus, nė gandrums vietos nebetenka. Žinai tą šimtametį ažuolą veršininke, kuriame iš senų senovės gandrų lizdas buvo ir niekam nekliudė, o to velnio kuprotoji nosis ir ten užkliuvo, neprasisuko. Pablerbėjo, pablerbėjo su ponu ir, vakaro sulaukus, kada gandrai nabagėliai sugrįžę kuo ramiausiai sau ilsėjosi, betaraliuodami ant lizdo, – pykšt! pykšt! Ir nudėjo abudu. Pažiūrėk, sveikas, jei netiki: antai lauke varnos jau liekanas tampo!

Ir parodė pirštu.

Juozas pažvelgė ištiestosios rankos linkan ir pamatė visą būrį varnų, kurios ir savo tarpe besikukindamos ir garsiai kvarkdamos, draskė nebegyvus paukščius, – taip meiliai paprastai kas pavasaris sodiečių sveikinamuosius svečius. Susipurtino senis ir nusispjovė nieko netaręs.

– Matai! – tęsė toliau šnekusis dvariškis, – matai, kas dedasi!.. Bet tai dar ne visa. Pasižiūrėk, brolau, tenai, kieman, tenai kas dedasi! – Tęsė keistai nusišypsojęs sems.

– Na? – nustebęs paklausė Juozas.

– Eikiva arčiau! Pavakarių laikas, tai dabar nieko iš tų atklajūnų kieme nėr, galėsiva pasižiūrėti, – ragino senis, traukdamas Juozą už rankovės. – Eiva!

Daug laiko praėjo, kai Juozas čionai bebuvo, – dar lenkmečio metais, kai dar senasis ponas čionai tebegyveno. Todėl atsidėjęs žvalgėsi po pažįstamąsias vietas. Pirmiausia krito jam į akis kažin kokia didelė balta statula pačiame kiemo viduryje. Jo atminimu, ten didelis kryžius stovėjęs, po kuriuo per kryžiaus dienas patsai senasis ponas, knygą pasiėmęs, atkalbėdavęs visų šventųjų litaniją; o paskui su visa šeimyna maldaudavęs Viešpatį giedros ar lietaus; derliaus geresnio ar nuo ligų, bado ir karo apsergėjimo, visa ko drauge ir ko nors ypatingai, sulig reikalu. „Nuo bado, maro, ugnies ir karo apsaugok mus, Viešpatie!“ – skambėjo lyg senovės atbalsis Juozo ausyse, o vaizduotė piešė senus mieluosius reginius ir paveikslus. Dabar – žiūri senis ir savo akimis vis dar netiki: vietoje kryžiaus ant aukšto mūryto šulo stovi... plika moteriškė!

– Tfu!.. Kas gi tą velnią čionai pastatė? – rūščiai paklausė nusispjovęs.

– Buvo čia dyvų nemaža, kai įsimanė išmesti tą senąjį kryžių, – rimtai aiškino Juozui darbininkas. – Darbininkai, visi iš vieno, ir liesti atsisakė, ir rankas nukratė, ir gal būtų taip ir likęs kryžius savo vietoje, jeigu ir čia nebūtų atsiradęs velniui pasidavusis išgama. Turbūt žinote Jeronimą Stajį? Tas vaikas, žiūrėk, neseniai čia pakliuvo, bus dvejetas koksai metų, ir čia atėjęs trijų nepaskaitė; dabar oi oi! – koksai gudrus!.. Bet vis atbulai: galionus ir mėlyną švarką apsimovęs, manosi didesnis esąs už Dievą. Taigi tas Stapis išsišoko nukirsti kryžių. Ei brolyti! kaip puls pasinašėjęs! kaip kirs!.. pirmu kirvio atkėlimu kojon, ir parkrito patsai vietoje. Žinai: dar ir dabar tebeklibinkštuoja taja koja. Betgi vokiečiai nepasiliovė; pasivadino Giniotį. Šis vėl velnio neštas ir pamestas. Kitąsyk, sako, Blindos būryje buvęs, ir Blinda beveik jo nepakoręs už apiplėšimą vargdienės moteriškės, kas baisiai buvę draudžiama; išbėgęs iš Blindos rankų, atsidūrė bala žino kur prie šito vokiečio, su kuriuo dabar ir sugrįžo padėti dvaro tvarkyti. Tai vokiečio pirmoji ranka: kur reikia žmogų apdaužyti arba kitą kokią šunybę padaryti, tenai Giniotis gyvas! Įsipenėjo kaip jautis ir ein pūkšdamas, tik skubink trauktis iš kelio! Taigi ir čia Giniotį pasivadino. Tasai, priėjęs prie kryžiaus, tik pasispjaudė delnus ir sako: „Eisiva, Dievuk, pasiristi“; Kad apkabins visu glėbiu, kad pasuks į vieną pusę, į antrą! Tiktai trakš trakš sutratėjo ir nulaužė per kamieną dar pusiausveikį medį... Užtirpome visi veizėdami

– Na, ir jam nieko? – paklausė kvapą sulaikydamas Juozas.

– Iki laiko, iki laiko, brolau, – atsakė senelis.

– Bet kam jiems ta plikoji boba?.. Ar jie čia meldžiasi, ar ką?

– Velnias juos žino. Šit pažiūrėk dar ten!

Juozas atsigrėžė nurodyton šalin: viduje tyro ploto baltavo blizgančiais akmenimis išdėtas prūdelis, o pačiam jo vidury ant iškilmės vėl riogsojo kita tokia pat... moteriškė, beturinti rankoje ilgą šmirkštynę, iš kurios aukštyn vanduo tryško ir krito apskritai atgal į prūdelį šnabždėdamas.

– O ten kas? – klausinėjo Juozas, tolyn rodydamas gražius mažučius namelius palei pat vandenį, tarp dviejų kerų erškėtrožių.

– Ten juodosios gulbės gyveno; buvo jų dvejetas. Ar žinai, brolau, gaila buvo žiūrėti, kai jas

parvežė: vaikščiojo vaikščiojo sparnus nuleidusios, – mat savo krašto ilgėjosi vargšės. Kartais mėgino lėkti. Galuose kokio vakaro kaip užniks viena giedoti! taip gaudžiai, gailėstingai!.. Lingavosi lingavosi ant vandens, gurgino gurgino ištempusi kaklą, tik staiga čiūkšt, ir išsitiesė nebegyva. Iš pradžių, kol atsidžiaugė ponybė, visų dideliai buvo garbinamos; patsai ponas, pyragus trupindamas, šėrė; dabar atliko viena: gerai, jei kuris kumetis nepriekpto minkštimo kąsnį ar bulvę praeidamas numeta, o ne, tai ir be to tenka pabūti. Dabar viena belikusi, ir ta nebelesa? vaikščioja susišiaušusi, vargšė, kad gaila žiūrėti. Vis dėlto mat gyvas daiktas svetimajame krašte, – aiškino Juozui senis.

Juozas pečiais traukė, atsistebėti negalėdamas.

– Dievuli, Dievuli mielasis! – šnabždėjo sau po nosimi: nei proto, nei širdies nebeliko prie tų ponyų.

– Žiūrėk, kas čia dar neseniai atsitiko! – pasakojo tolyn Juozui senis, pertraukdamas jo skaudžiąsias mintis. – Įsimanė čia į tą lauką pasodnėje kas rytas ateiti želmenų minkštesnių pasigražinėti.

Pastebėjo tatai Giniotis, ir tuoj prie pono ir prie vokiečių. Kur tu! gaujos sulėkė tuoj iš visų kampų, su šunimis, kaip juodvarnių prie puolenos. Apsiautė lauką iš visų šalių ir laukia pakrūmėmis sutūpę.

Tiktai stirna pasirodė: kiau kiau! kiau kiau! visu plotu šunys skalyti!.. Stirnelė nabagėlė šen šmėkš, ten šmėkš, sukasi kaip gyva žuvelė puode, – kur beišbėgsi!.. Susisuko staiga, ir stačiai prie pono: pribėgo, sustojo su mažučiais, dreba ir glaudžiasi!.. Mat pagalbos, širdies ieškojo pas žmogų.

– Na, ir ką ponas? – visa užmiršęs ir lyg bijodamas, kad ir jo pasakotojas neužmirštų, kas toliau buvo, skubiai ir rūpestingai paklausė Juozas.

– Tfu! – spjovė senis, – bjauru, brolau, ir atsimint, kas toliau buvo. Ne pas tokį vokiečių uodegą atras kas širdį. Netikėsi gal: išsitraukė vorvelį ir nudėjo vietoje!.. Mažuliukus sugaudė ir išsidalijo.

– Čia tai jau, rodos, nebe medžioklė, tiktai kažin kas bjauru, – tęsė dar kartą nusispjovęs senis. – Visi, kas tik ten buvo, išskiriant poną, vokiečius ir jų artimuosius, – visi tuoj išsiskirstė besibjaurėdami... Ir žinai ką, brolau! buvo jau jisai – taigi mūsų ponas – susižiedavęs! su viena panike iš kokio čia dvaro, tai kai priėjo prie jos ta žinia, tuoj mūsų ponui žiedą parsiantė ir lankytis pas save užgynė. Sako, mūsų ponas beveik nepasiutęs, gavęs žiedą atgal prisiimti, nes panikė jauna graži ir, kaip girdėti, labai geros esanti širdies.

– Tai ir gerai padarė, – pritarė Juozas, – nes būtų užsiverkusi prie tokių beširdžių ir bedūšių šiame pragare.

Taigi taigi; kitur ir tarp ponyų randasi žmonių, turinčių jautrią širdį, po užjūrius neišsvėdintą ir po miestus neprarūgintą.

– Ir čionykštis senasis ponas, Dieve duok dangų, ne toksai buvo kaip šitas, – tikino kaimyną Juozas.

Čia dviejų senių kalbą pertraukė rykavimas viso būrio prisiartinusių dvaro darbininkų. Buvo tatai gauja visokių surankuonių, kurių blevyzgų besiklausant ausys tirpo. Vienas užtraukė tokio pat turinio dainą, kitas, turėdamas rankoje kirvį, priėjęs pakeliui augančią jauną vinkšną, kirto per patį vidurį iš viso peties:

Važiuk ir tu! kad galas, tai visiems! tegu bent sykį ir velniai broleliai turi džiaugsmo!

– Rėžk, brolau, ką ranka pasiekė! – pritarė kiti nusikvatoję.

Ir vėl Juozas stebėdamasis žiūrėjo į šitą gaują. Kai kuriuos iš vaikinų pažino. Buvo ir jie kitkart, kaip ir visi žmonių vaikai, o dabar?..

– Štai ką iš jų padarė vokiečių dvaras! – mąstė senis.

Vienas iš dvariškių susilaikė – matyt, pažino Juozą.

– Sveikas, seni! – šūktelėjo kaip koks viršininkas, kuriam pamago baikšti Juozo išvaizda. – Ko taip išsigandęs?

– Gėriuos naujaja tvarka, – trumpai atsakė Juozas.

Buvo tai Giniotis, dabar dvaro darbininkų užvaizdą. Mėgdavo jis kartais pasikalbėti su „sodiškiais“; būdavo tai ypačiai tada, kada negaudavo priprastojo „kąsnio“ ar degtinės mažas gautasis butelėlis per greitai išsekdavo. Tuomet piktas lindo prie sodiečių, piktažodžiavo ant pono ir keikė vokiečius, kad baisu būdavo klausyti. Bet vėl pamasintas, ir tai, ką pats priplūdo, ir kitų žodžius – suversdavo ant jam arba dvarui kuo nors neįtikusių žmonių ir keršijo draug su vokiečiais, dažniausiai tiems patiems, iš kurių netinkamus žodžius išgavo – lyg tyčia, už valandą užsimiršimo.

Bet šiandien Giniotis, matyt, buvo gerai pamasintas: apskritas jo veidas blizgėjo lašiniais nuteptas, nepaprastas gi raudonumas ir lyg rasa padrėkusios akys rodė, kad ir degtinės nemaža įkliokė; užtatai šiandien Giniotis jautėsi esąs „dvariškis“: rankas turėjo susikišęs į kišenes ir galvą nešė aukštai. Juozo žodžius išgirdęs, susiraukė, atsiraugėjo ir tarė:

– Neilgai trukus, ir pas jus nueisim tvarkos padaryti; gana jau, pasibaigė dykaduonių gadynė!

– Man matosi, kad tik dabar ir teprasidėjo dykaduonių gadynė: kitąsyk mes duoną pelnėme rankomis, ne liežuviu, ir dūšių kitąsyk nemainėme ant gardaus kėsnio bei degtinės, kaip dabar kai kurie daro, – atsakė Juozas drebančiu balsu.

– Liežuvius taip pat Dievo duotas, kaip ir rankos: kam kuo smagiau, tuo tas ir pelnosi sau duoną, – atvirai šiuokart atsakė Giniotis, matydamas akių neapdumsiąs.

Nusispjovė Juozas ir, nieko neatsakęs, nususuko eiti atgal. Tiktai už vartų atsiminė, jog prie pono buvo ėjęs, ir ėmė galvoti: eiti ar nebeiti?

– Ne, neisiu; negaliu dabar. O vėl ką ir begelbės save bjauroti?..

Ir leidosi per mišką namo, o liūdnos skaudžios mintys neapleido jo visu keliu, ir ašarą dargi ne vieną nubraukė bepykdamas už ją jau ant savęs. Prisėdo ant kelmelio pasilsėti ir pypkės užsidegti. Bet vos išsitraukė ir, visa pamiršęs, pradėjo su pamėgimu krapštyti, kaip staiga kažin kas smagiai sujudino šakas artimoj tankmėje!..

Artinosi jau prietėmis, todėl Juozas, nerimdamas girioje, skubiai pasikėlė eiti toliau. Paėjęs kelias dešimtis žingsnių, aiškiai pamatė kažin kokį žmogų ne per toli slaptomis krūmais neriantį. Šiurpuliai jį visą perėjo, ypačiai tiek dyvų ir baisenybių šią dieną mačius. Persižegnojo, nusiėmęs nuo galvos kepurę, ir dar žingsnius priskubino, net kol pasiekė savųjų namų slenksčio.

Rytojaus dieną artimajame miestelyje buvo turgus. Turgų dienomis dabar kas kartas susirinkdavo nepaprastai daug žmonių; lyg tartum kažin koks nerimas ginė iš namų šioj ar toj. Atsirado begalės reikalų, apie kuriuos būtinai reikia pasitarti ir pasikalbėti su „kitais“, o kur sodietis žmogus visa tai ras, karčemoj? Karčemoje taip pat rasdavosi ir visokių „žinovų“, kurie „kuo pigiausiai“ apsiimdavo atlikti įvairiausių sodiečių reikalus.

Laiminga tai buvo gadynė visokiems apgavikams ir viliokams!.. Ligų pasklido gandas apie dalijimą žemės, norinčių atsirado minios!..

Brangusis Dieve! paskutinius marškinius buvo pasirengęs atiduoti kiekvienas bežemis sodietis už mažiausią žemės sklypelį!.. Kas gi ir nenorėtų turėti savo kampo ir jau kasmet ramiai šv. Jurgio laukti, niekieno jau nebespiriamas rūpintis, kur bepriglaus vargingąją galvą po Jurginių!?. Toksai turbūt neatsirado!..

Taigi subruzdavo ne tik šiojie bei tokie kumečiai, bet ir smulkieji žemininkai ir, atkartodami senąjį priežodį, jog nepatepęs ratų, nevažiuosi, ne tiktai sutaupytaį skatiką, bet ir paskutinius baldus nešino iš namų ir brukte brukto, kišo visokiems, nors pirmąsyk gyvenime pamatytiems, iš kur ir kas esą, nežinomiems sukčiams, kurie iš savo pusės visa ką žadėjo, ko tiktai kas panorėjo. Ne vienam tada vienatinė karvė iš kūtelės iškeliavo, bet ką padarysi?.. Širdyse užtat viltis prašvito, jog štai neilgai trukus atvažiuos matininkas ir visus juos ta mieląja žemele apdalys. O čia laikas belaukiant taip baisiai pamažu slenka: dvejetas dienų praeina – tartum mėnuo; praeina mėnuo – rodosi, metai jau praslinko. Taigi, turgaus dienos sulaukęs besivelka kiekvienas į miestelį žinių pasigauti, kas kitur, toliau girdėti, pasišnekučiuoti, pasitarti. O kartais laimužė į rankas įlenda: randasi koks „galvočius“, kurs tinkamai nušviesti moka surinktąsias žinias, jų vertę ir tiesą išaiškinti, norintiems gi ir pagalbėti neatsisakęs dažniausiai.

Sauso betgi niekas neklauso, tatai sodiečiai taip pat gerai žino; taigi, rodos, ne menkesnė tuomet buvo rugiapjūtė taip pat karčemninkams: per ištisas dienas įkaitę vilko alų ir degtinę; tik ir girdis, būdavo, stiklų žvangėjimas bei pukštavimas betraukomų kamščių; karčema kaip avilys užia, dūzgia; valandomis rodėsi, kad stogas štai kilnojas nuo to pragarinio gausmo.

O tuo tarpu „Didburnis“ šypso mandagiai, besigėrėdamas tokiu reginiu. Smagios jo mintys: jau du sūnu aukštąsias mokyklas baigia, o šiais metais rengiasi trečiąjį leisti. Didelį rūpestį turėjo, iš kur begaus tiek pinigų visiems trims? Dabar jis jau ramus: tie nudriskėliai vargdieniai suneš tiek, kad dar

ir atliks nemaža – dukterų kraičiams.

Pas Joselij susiėjo ir Paliėknės dvaro vyrai. Ir jie netušėiomis už stalo sėdėjo; Tamošius gi, jau gerai įkaušęs, trankė stalą kumščiu, kad net stiklai šokinėjo, ir kažin ką vedžiojo kaimynams labai įsikaršėiavęs. Juozo tarp jų nebuvo.

Senis Juozas taip pat smalsaudamas turgun buvo atėjęs su kuo nors pasiteirauti. Susitikęs Bernotą, ėmė klausinėti, kas su jais bus? ko laukti begali jie visi? Paklaustas Bernotas pabaltakiavo ir trumpai atrėžė:

– O kas bus? Kaip Dievas duos, taip gal ir bus!

Užkalbino susitikęs Jonušą: tas, žodžio neatsakęs, nususuko šalim nuo jo. Susitikęs pagaliau Laurinaitį, stačiai jo paklausė, ar nežinąs, kas nuo dvaro girdėti?

Šis jau buvo gerai užgėręs, todėl neiškentė ir į akis išdėstė, kas buvo širdyje.

– O kas bus girdėti? Girdėti, kad gerai dabar liežuvius apmoką ir dar vaišiną neblogai. Bet tu geriau tai visa turi žinoti, vakarykščiai pas poną viešėjęs... Gardi pono arbatėlė?

Juozas, staiga užgautas, sustiro valandėlę, nebesusigriebdamas ką atsakyti. Kiek lukterėjęs tiktai, sušuko, puldamas prie užkalbintojo:

– Laurinaiti! – tarė, – kodėl purvus man į akis drabstai? Juk nematei manęs pas poną viešint, ir aš ten neviešėjau!..

– Eik tu, eik, senasis Judošiau! Neviešėjai, ir gali sakyti nebuvo?.. Tfu!

Juozas drebėjo visas.

– Kad širdį parodyčiau, ir tai sakysi, kad mėsos gabalas, – atsakė siuntančiam kaimynui.

– Netauzyk! aš tau sakau, – suriko Laurinaitis, atsigrįžęs į Juozą su kumščiais, – aš čia tau išblaškysiu dvaro bičiulystę!

Ir jau buvo begriebiąs senį už apykaklės, kai staiga prišokusiu kitu du vyru atitraukė jį, besidraskantį jų rankose iš pasiutimo.

– Aš jį pamokysiu tarp žmonių dvarui šnipinėti! aš jam, aš, aš...

Taip besidraskantį įtraukė draugai Laurinaitį į karčemą.

– Areštantą vedava! – suriko griaudamies karčemon. – Žiūrėkit! muštis užsimanė!

– Na! jau turbūt pasiutote! Su kuo? kame? – klausinėjo besėdintieji karčemoj.

– Ką su juo bedarysi? – aiškinosi atvedusieji. – Smarkus vyras, tai greitai ir įsismagino; kažin kokį senį apniko, bobos neturėdamas prie savęs; juk su boba tai lupasi kone kasdien.

– Taigi Juozą, Juozą, tą nenaudą, norėjau pamokyti! – šaukė besišiaušdamas paleistas Laurinaitis. – Lai nešnipinėja! Dar klausinėja priėjęs, kas dvare, rruppūžė! Kam tas toksai turi manyti, jog mes akli, kvaili?.. Palauk, rrupūžnagi!

– Mokytojo ir akys! – kvatojos sėdintieji už stalo, žiūrėdami į besikėsojantį viduj aslos Laurinaitį kaip vėjo malūną.

Ilgai gal būtų dar taip siutęs, kad aukštas ir stiprus vyras Tamošius nebūtų jo suėmęs į savo rankas.

– Na! gana tau trypti, velniadūši! – sušuko jam į ausį; pakėlė ir patupdė suolan, kad net viauktelėjo.

Vieką Laurinaitis garbino pirm visa ko, todėl ir dabar, pasijutęs nebepergalimai stipresnėse rankose, tuojau aprimo ir tylomis sėdėjo, mirkčiodamas tiktai apskritomis mažutėmis savo akimis; jį gi atvedusiu du vyru atsėdėjo prie stalo.

– Na, kas girdėti apie jus geresnio? – paklausė vienas iš jų besėdinčius paliekniškis.

– Negudriai, – liūdnai šitie atsakė.

– Tai dar nieko neturite rankose?

– O jūs? – užuot atsakę, paklausė šitie.

– Na, broleliai, tai jūs nieko dar nežinote? – nusistebėjo vienas iš atėjusiųjų: – mus jau dvi savaiti, kai apmatavo!

– Jau apmatavo?! – sušuko visi palikniškiai vienu balsu, ir visų veiduose matėsi didelis susijaudinimas.

– Apmatavo, ap! O pas jums kaip?

– Nė kokios žinelės nė čiukš nė iš kur, – liūdnai atsakė Jonušas, o Rymeika pridėjo:

– Seniai sakiau: nesnauskime! Reikia žiūrėti, teirautis! Juk yra sakoma: belsk, tai bus tau atidaryta; ieškok, tai ir rasi!

– Tai ko čia tauziji dykai, kad toks gudrus! – susuko keldamasis iš užstalės Tamošius. – Ieškok, belsk pats, kad žinai kur! Tuščiai tauzyti kiekvienas lengvai pataikys!

– O pats vien rietis. Iš to gi taip pat nedaug naudos! – rimtai patarė Jarašius, žilas ūkininkas, dar tvirtas senis, ik šiol ramiai kitų kalbų besiklausęs.

– Keisti dabar žmonės, – tęsė senis, visiems aptilus: – nepasikalbės, nepasitars su kits kitu, kaip pridera; tik kiek truputį vienas ar kitas krypt netinkamon kitiems šalin, tuoj: er er er! lygu šunys prie kaulo.

– Tfu! – nusispjovė senis. – Nejaugi nesuprantate, jogei tik broliškoje santaikoje ir vienybėje jūsų galybė, pajėga ir laimėjimas ir Dievo padėjimas?!. Bet ką aš čia vėpu? Senas esu ir kvailas; jūs, jauni, gudresni; ryžkitės!

Nutilo senis. Tylėjo ir kiti. Prabilo vienas iš naujai atėjusiųjų, Juozas Šležas iš Skilandžių.

– Ką gi dabar manote daryti? – paklausė.

Vienas ir kitas pečiais patraukė.

– Kur nebuvo? kam nekišome?.. visa kaip į vandenį! – liūdnei paaiškino Jonušas.

– O su advokatu koku ar kalbėjote? – dar klausinėjo svetimasis.

– Dabar ir advokatai suvelnėjo, – nekantriai atsakė Rymeika. – Nuėjome prie vieno, kišu, – tada sudėję buvom penkias dešimtis, – taigi kišu jam ir sakau: taip ir taip, norėtume žemės gauti...

– O kaip tamsta gyveni? nuomininkas ar kaip? – pertraukė Šležas.

– Ne! žemininkas! lažo einu dvarui tris dienas, o kitos mano.

– Ką gi advokatas?

– Ką ten su tokiu! Sako: aš žemės neturiu; kad turėčiau, tai visiems duočiau. Aš jam rankon pinigų, o jis ėmė kratytis. – Nereikia, sako, dovanai jūs nesigaiškinkite, girdi, nes čia negalima esą nieko padaryti. Pasilaikyk, sako, savo pinigų tikresniems reikalams.

– Ir tiesą pasakė, – patvirtino Šležas.

Bet pertraukė jam Rymeika ir pasakojo tolyn, nieko nepaisydamas, rimtu balsu:

– Tiek težinai, nabagai! Ir aš buvau nosį nuleidęs, bet neilgai trukus, teko atsigauti. Išėjau aš nuo to velnio ir maštau sau: ką čia dabar prašyti ir kam pinigų duoti?.. Nuėjau karčemon – sėdi kažin koks ponas. Žodis po žodžio, išsipasakojau. Tas ir sako: ir tu, ir tavo advokatas – abu labu; dvidešimtį penkis rublius turint, galima padaryti. Matyti, – manau sau, – ne toks suskis kaip anas. Ėmiau prašyti. Už žodžio sudaužėva rankas, užgėrėva magaryčių, ot, kaip broliai pasikalbėjova nuo širdies; daviau pinigų, o jis tuoja popieriaus prašymui rašyti. Ašda sakau: išgerkiva. – Jis ne: čia, – sako, – kiekviena valanda brangi. Matyt, žmogus ne bet koks!

Šležas juokais pasileido ir, pilvą susiėmęs, ėmė kvatoti.

– Eik tu, mulkia, eik! – tarė, kiek tinkamas išsijuokęs, kai visi kiti stebėjosi į jį žiūrėdami. – Įkišai pinigų kaip į vandenį! gali laukti!

– Kodėl? kodėl? – suspito klausti kartu net keletas balsų.

– Dėl to, kad kumečiams ir žemininkams niekas žemės nei dalijo, nei ketino.

– Tai kaipgi bus? – paklausė vėl keletas balsų.

– Turbūt kaip buvo, taip ir bus. To niekas tikrai negali žinoti, – abejojančiu balsu atsakė Šležas.

– Tfu! – kad jums šimtas kalakutų tryptų! kad tave toksai, galvočiau, kiškis suvoliotų su tokia kvaila kalba! Tikėkit, vyrai! Vemti norisi, tokių kalbų beklasant! – sušuko stipriu balsu kažin kas iš karčemos kampo.

Visų akys tuoju pakrypo į naujojo balso šalį. Staiga prabilusis buvo tai gana nemalonios išvaizdos pusamžis vyras. Jau senokai sėdėjo jis tylomis kampe, kalbų besiklausydamas. Jo ausys ir viena akis mitriai darbavosi jau kokį laiką. Kiekvieną tartąjį žodį godžiai gaudė ausimis ir dėjosi galvon, o jo vienatinė akis, žibėdama nepaprastu gudrumu, skubiai šokinėjo nuo veido ant veido kalbančiųjų sodiečių, kol pagaliau pripažino, kad galima ir pačiam įsikišti į viešąją kalbą.

– Negaliu klausyti, tikrai negaliu! – šūkavo jis, išsiritęs aikštėn. – Kaip tatau nedalija? Kodėl

nedalija?!. Reikia mokėti ir žinoti, kur prieiti! Jau man nesakysite, kam dalija, kam nedalija! – rėkavo jis, akis išspranginęs ir kumščiu stalą belsdamas. – Man tie takeliai geriau žinomi negu jums artimiausiojo kaimo, ir šitokį dalyką apdirbt tai man tik nuspjaut! Tik, žinoma, reikia tikrai norėti ir tepuklo nesigailėti, štai kas! – Rėkavo, kraipėsi net prakaitas kaktą nupylė, o tuo tarpu vienatine savo akim taip pat darbuotis nenustojo, atsidėjęs žiūrėdamas kokį jo kalba daro įspūdį susirinkusiems.

– Tai kaip?.. prie ko?.. kurgi reikia eiti? – ėmėsi lėtai klausinėti nuo jo triukšmingos kalbos susikvailinę vyrai, o visų akys susispyrusios vizėjo į taip drąsaus gudročiaus veidą.

Nepažįstamasis galvą lingavo, į juos žiūrėdamas iš savo pusės, lyg rodės, jų pasigailėdamas. Pagaliau atsidusęs tarė patylomis, lyg patsai sau:

– Ne kiekvienam tenai prieiti!..

Ne taip, bet tarta buvo tyliai, kad niekas nebūtų nugirdęs; taigi vienas iš girdėjusiųjų paklausė nedrąsiai, lyg bijodamas, kad nepasirodytų mulkis ir kad kiti nepajuoktų.

– Tai jau ne kitaip, kaip prie gubernatoriaus reiktų siekti?

Žinovas sušvilpė ir ėmė juoktis:

– Pataikei, – tarė, – kaip su vėdaru į košę! Nėr ko, broleliai, lįst prie uodegos tam, kas moka ir išgali pasiekti galvą! – tarė rimtai.

– Na, tai kaip?.. prie karaliaus, sakai?

– Tai žinoma! Reikia toksai žmogus surasti, kurs mokėtų gromatas prie karaliaus rašyti arba, geriau dar, pats į akis stoti ir visa kaip reikiant iškloti. Tada, broleliai, į dvejetą savaičių džingt brinkt, ir atlikta! Štai kaip!

– Kame tokį taip greit surasi? – liūdnai atsiliepė sodiečiai.

Gudročius atsiviepė su paniekinimu:

– Didelė man naujiena! Aš, broleliai, kol apsižėžėjau tuo užsiimti, tai būdavo niekai man tenai nuvažiuoti!.. Įėjęs „drast, drast“ tuoj su visais, savo iškloju, pasiviešėjau. Dieve brangusis! liuoba kitkart mėlynai prisiviešėjau, o su visais ministeriais, taip štai kaip su jumis, kaip brolis! Taigi ir žinau aš dabar tenai visus takelius ir nebijau nė vieno.

Sodiečiai susižvelgė savo tarpe, o už kitus nekantresnis Rymeika prabilo:

– O kad taip mus tamstelė aprūpinti apsiimtumei?..jau tikrai mes nepasigailėtume tamstai kiek išgalėdami atlyginti! Neatsisakykite ir mums tokią malonę padaryti!

– Pasigailėkite! – puolės prašyti pritardami ir kiti vyrai.

Žinovas už galvos nusitvėrė:

– Atstokit jūs nuo manęs, broleliai! pasenau, nebepaslenku; yr dabar gudresnių už mane, seną; tegu padirba jaunesnieji! – Ir ėmėsi graibytis kepurės, apsimesdamas norįs pabėgti. Vyrai, aplinkui apstoję, vienas per kitą maldavo „neapleisti jų, neišmanėlių“.

– Broleliai mielieji!.. kad bučiau turtingas, tuojau važiuočiau, daug ir neprašytas, bet už svetimus pinigus tai man širdis neleidžia: žinau juk aš, kaip sunkiai tasai skatikas jums atsieina, ir jums rodos, rublis tai jau pinigai; o tenai jis mažiau neša negu pas mus kapeika. Sauso niekur niekas neklauso, o ten nei su gira, nei su alum nepasirodysi: kaip sakoma, pagal nosį ir tabakas!.. Prieš tai nieko nepadarysi! Koksai stonas, toks žiponas turi būti, – o tai vis nemaža neša!..

Tarpe sodiečių pasigirdo keletas atsidūksėjimų, o vienas paklausė:

– Tai kaipgi menat, jūsų sveikatėlė, kiek dabartės galėtų atsieiti tenai suvažinėti?

– Man nėr ko čia atmindinėti, broleliai, – atsakė žinovas, – nes jau nebepirmas kartas: 120 rublių ir 16 kap., neskaitant mažmožių ir savo išlaikymo. Aš jau visada savo valgau ir ne kartą reikdavo todėl savųjų prikišti. Bet ką padarysi? Toks jau aš iš prigimties – ne iš rublio, kaip tai sako, gimęs, o vis žmogus pavažinėji, žmonių pamatai.

Du svetimuojų vyru, atvedusiu girtą Laurinaitį, klausėsi iki šiol visa ko tylomis; bet, matyt, pagaliau kantrybės jiedviem pritrūko, taigi vienas, prasispraudęs prie „šviesiojo“ žinovo, sušuko į akis:

– Apgaudinėtojai! žmonėms galvų nesuk!

Būrys sodiečių sujudo:

– Tylėk, tylėk! ar pasiutai? – aplink pasigirdo balsai.

– Nepasiutau, broleliai, ne, tiktai man kumščiai niežti matant šitą apgaviką žmones grobiantį! Aš jam... jam čia tuojau „prašenią“ ant pasturgalio ir snukio išrašysiu!

– Būk žmogus! nesikišk! – šaukė kiti sodiečiai, traukdami karštuolį atgal.

– Leiskit man jį! – šaukė iš savo pusės žinovas: – ką jis čionai liežuvį laidys! už ką jis mane bjauros?!

– Tu čia man, senasis arkliavagy, dar žmones matonysi! – šaukė jo priešininkas, verždamasis artyn.

– Kelis aš tau pavogiau arklius? – rėkė kaip keptasvėžvs paraudęs žinovas.

– Neseniai iš slastų išlindai už nakties darbus ir dabar vėl žmones grobsi vidurdienį! – šaukė įnirtęs sodietis. – Kad tu nesulauktumei!

Ir jau buvo iškėlęs ranką tvyksti žinovui per jo gudriąją galvą, kaip netikėtai ėmė krist iš visų šalių smūgiai ant jo peties.

– Neklausykit šito sodiečiu prisimetusio ilgaliežuvio sukčiaus! – staiga pasigirdo daugelis balsų: – tai šnipas, dvaro apmokėtas! Mes patys kur nebuvome! Kiek pinigų kam nekišome!.. Antai pasitaikė šitas žmogus, duok Dieve jam gražų pagyvenimą, apsisuko, ir už kelių dienų žiūrime – jau ir matininkas ant kiemo.

Karčemoje kilo pragarinis triukšmas, kuriame retkarčiais tik prasimušdavo garsesnis surikimas arba keiksmas, kartais girdėjosi atskiras smarkesnis trenksmas arba stiklų žvangėjimas, o viršuje besikaujančių nuolat mojavu tai tušti, tai lazdomis, pagaliais, suoleliais, tai buteliais šarvuoti kieti kumščiai. Įsimaišę pagaliau į muštynes žydai ėmė vedlauti po vieną susikruvinusius karžygius laukan. Darė jie tai visai nepaisydami, kursai kurios šalies, taip, kad tie išvestieji, už durų atsikvošėję, vėl ėmė kits kitam į plaukus kibti, vieni nepasigailėdami kraujo už žinovą, kiti kovodami prieš jį ir bjaurodami jį kaip įmanydami. Vienas tik senis Jarašius, nė vietos nemainydamas, vienodai rimtai sau pypkę traukė, tik kiek tankiau ir dar mitriau trykšdino seiles pro dantis pačian vidurin aslos, kovojantiems kiek prasiskleidus. Patsai „žinovas“, muštynei prasidėjus, tuoj išsisuko laukan ir, skubiai pakromiais klibinkščiuodamas, spruko namo. Nors ne kartą bailiai atsižvelgė atgal, bet gerą, matyt, turėjo ūpą: žinojo ponas iš patyrimo, jog jeigu kas norės, atras jį ir namie, o jis – taip pat iš patyrimo žinojo – labiau ir mėgo kur svarbesnius reikalus baigti namie, ne karčemoj: taigi šypsojo namo grįždamas, savimi patenkintas, kad taip gerai proga pasinaudojo ir savo užtarėjų pralietu krauju kaip tik pasigarsino savo vardą.

Ne per toli nuo miesčiuko riogsojo apleista karčema. Priklausė ji dvarui, bet nuo to laiko, kai degtinės varymas buvo uždraustas, tuščia stovėjo. Tik žmonės pasakojo, kad tenai velniai naktimis sueigas darą.

Vieną dieną nustebo artimesnieji kaimynai, išvydę iš tos karčemos kamino dūmus rūkstant. Ėjo kalba, kad kažin kas joje apsigyvenęs, bet kas, tai niekas pasakyti nemokėjo. Davatkos ir šiaip bobos tuoj ėmėsi darbo ir neilgai trukus sužinojo, jog netikėtasis karčemos gyventojas esąs iš visa ko labai mokytas, bet dabar niekuo daugiau užsiimti nenorįs, kaip tik savo dūšia rūpinąsis. Tą žinią bobos išgavo nuo karčemos gyventojų šeimininkės. Ir tikrai: kas šventa diena, tiktai, būdavo, bažnyčią atidarys, jau senosios karčemos gyventojas skubiai į vidų klibinkščiuoja ir viduryje aslos ant kelių puolęs, klupsčiomis iki altoriaus, garsiai dūsausdamas, slenka ir ten, rankas aukščiau galvos išplėtęs ir akis išvertęs, karštai balsingai meldžias; o kad nusižeminimą prieš Aukščiausiojo sostą reikšdamas, kumščiu krūtinę sudauždavo, atbalsis visoj bažnyčioje skambėjo. Tokiu savo apsiėjimu neilgai trukus pilnai pavergė širdis visų lengvatikių vargdienių, ir niekas iš tolo nebenorėjo tikėti, kas kartais nuo tolimesniųjų žmonių apie jį girdėjosi.

Girdėjosi gi apie senosios karčemos gyventoją visai kas kita. Taikėsi ir tokių, kurie sakėsi gerai jį žiną, ir tie tai pasakojo, kad jaunas būdamas, arklius voginėjęs ir sau tą vieną akį išsiplakęs svetimu arkliu besmukdamas per mišką. Bet dar, girdi, po to nesiliovęs, ir kitą kartą nutvėrė jį ganykloj, arkliam geležinius pančius bemaustant. Tada, girdi, pasturgalį avižomis peršovę, ir taip gerai avižos želmenis, girdi, suleidusios, kad, nors keletą mėnesių pavaitojęs, gudročius ir išsilaižęs, bet vieną koją ant visados pritraukė ir ne savo augintais arkliais verstis reikėję pasiliauti. Tada nusipirkęs gudročius senų kortų kaladę ir ėmęs burti, pranašauti, užkalbinėti, gyvulius ir žmones gydyti, bobas velėti ir

kitais pramoniais verstis. Nusidrėbęs sau molinę pirtikę, pusanthro ketvirtainio sieksnio didumo; vienoje to rūmo kertėje susikrovęs akmeninę krosnį, palei krosnį pasiklojęs išilginių šiaudų gultą, o prie sijos pakabinęs iš drobulės įtaisytą linginę. Daugiau toje gydykloje jokių rakandų nebuvo ir daktarui nereikėję: jo paties mitrumas kitus dalykus pavaduodavęs. Atvykus kokiam ligoniui ar ligonei, „ponas daktaras“ tuoj liepdavęs šeimininkei – nepaprastai bjaurios išvaizdos prie jo esančiai bobai – įšildyti krosnį ir padaryti garų. Kada tai būdavę padaryta, daktaras vedėsis ten po vieną ligonius. Jeigu tai buvo moteriškė, ponas daktaras velėjęs ją ant gulto, jei vyras – lipdinęs į pakabintąją už keturių kampų drobulę, apačioje ant žemės surisdavęs keletą įkaitintų akmenų bei degančių žarijų ir berdamas žolėmis bei šlakstydamas visokiais skystimais linguodavęs iki susivemiant. Taip keletą vyrų pavaišinęs, nuo vyriškosios lyties amžinai atsikratęs, nes vienas ir kitas iš daktaro rankų išleistas ir dešimtam papasakojęs, kas tenai kiekvieno laukia.

Pasakojo taip pat žmonės kaip tikrą tiesą, kad vienas jaunesnis ir dar nedaug tenusibaigęs vyriškis, tiktai pajutęs tų rūkylų bei garylų kvapą, šokęs kaip padūkęs ir spėjęs išsisukt dar neapalpęs iš daktaro nagų, nors rojaus rūbais, ir sprukęs stačiai į laukus. Už kokio varsto tiktai atsikvėpęs ir atsipeikėjęs nuo to išgąščio, susipratęs, jog toliau tokiais rūbais keliauti esą nebeatogu; taigi kaip skęstąs lentos nusitverdama pradžiugo, pamatęs ne per toli daržą išbujojusių kanapių. Tose kanapėse įsigūžęs ir pratupėjęs iki geros sutemos ir tik apie pusiaunaktį sugrįžęs prie pačios į patalynę, viso kaimo šunų lydymas, ir nuo tos ligos jau amžinai buvęs sveikas.

Už tai bobos savo globėjo neapleido ir atsigirti negalėjo jo nepaprastu protu. Labiausiai neatsidžiaugė jo pirštais, nes visada lyg ten padėjęs ligą nutverdavo iš karto. Tikrajam daktarui už penketo mylių esant, brangus žmogus buvo toksai gudročius čia pat vietoje: ar tai „varlė“ kuriai bobai širdį užgulė, ar „macica“ su gumbu susimaišiusi galvon įpuolė, ar kirmis širdį sulpė, – iš karto jis nutverdavo ir atmurdindavo į tikrąją vietą. Ir vis tai nebrangiai: už penkelgę buvo ir patarimas, ir pagalba, – ne taip kaip prie vadinamųjų tikrųjų daktarų: pažiūrės liežuvį, pabarškins, paklausys, triūbelę prie žmogaus pristatęs; paskui brikš brikš pabrėš ant korčiukės ir lieps dar aptiekon eiti. O ten ką gausi?.. Kokio šviesaus vandenėlio šlaką: nei tau kvapo, nei naudos! – purindavo ir guosdavosi žmonės. – Šitam aptiekos nereikėjo: kad liuoba duos savo ranka, tai tokia smarvė pasituti nuo vaisto lėkdavo, kad tik pauostęs tuoj galėjai suprasti, jog pinigų nebūsi prakišęs; jog pikčiausia liga turi nuo to vaisto pabėgti. O butelys liuoba bus kvortos didumo, ir tirščių nepasigailėdavo. Tai bent žmogus! žinojai už ką penkelgę užmokėjęs! – girdavo žmonės. Bet tuo dar nesibaigė gudročiaus žinojimas. Atvažiuos, būdavo, pas jį vyrai, bobomis vežini: – Ot, – liuoba sakys: – ketvirti metai, kaip vedžiau, bet kas iš to? Moteriškė lygu pelų maišas, be jokio vaisiaus – nei kam po trobą pačiauškėti; tiek tik naudos, ką duoną suvartoti padeda. Būtų ir duonelės, ir turtelis šiokis tokis, o kad nė vieno kneželio prie šalies – žmogus kaip bimbaldas, kaip medis be atžalų. Kažin, ar būtų kokia roda?

– Man matosi, jog bus galima atitaisyti, – atsakydavo rimtai daktaras: – gero išvelėjimo jai trūksta...

– O pora rublių bus? – klausdavo pagaliau žinovas. – Čia mat ir prakaito reiks gerai pridėti! – liuoba paaiškins, kodėl aukštesnė už paprastąją kainą.

– Ir penkių nepasigailėsiu! – liuoba pasikarščiuos kitas vyriškis.

Ir ką pasakysite! Lig vienos dienos daktaro paskirtam laikui praėjus, gimdavo laimingajam tėvui čiauškalas. Daktaro garbė platinosi, o magaryčių paskui – tiktai gerk ir norėk!.. Argi ne vertai?..

Keletą metų tokiu būdu žmonėms tarnavus, pradėjo garbiajam žinovui vieko trūkti prie sunkesnių liginimų, todėl nepaprastai nudžiugo, pasklidus žiniai apie dalijimą žemės, ypačiai teisingai, kaip paskiau pasirodė, tikėdamasis iš šito šaltinio apstesnės dar sau naudos. Ir mūsų visuotinis žinovas pasidarė „advokatas“, tik retkarčiais kokią bobikę benuvelėdamas.

Kaip reikia, ir šitame pašaukime pasisekė jam įgyti garsi garbė iš pat pradžios: žinojo jis ne tik aplinkinius miestelius ir bažnytkiemius, bet ir prie gubernijos valdytojų mokėdavo savais takais priėti. Taigi, sužinojęs, jog kai kuriems kaimams jau pripažinta žemė nuo dvaro ir už dvejeta savaičių paskirta atmatuoti, pasiskubinęs ponas žinovas prie tų žmonių, jiems tai ir prižadėjo išieškot... – už gerus pinigų ir, žinoma, žodį išlaikė „iki vienos dienos“.

Ponas „advokatas“ ir dabar neapsiriko: rytojaus dieną prietemomis jau buvo galima matyti

senosios karčemos linkan slenkančių trejetą sodiečių.

– Ar prakišim, ar ne? – pratarė vienas iš jų.

– Čia tai nebus pro šalį, – nutarė antras: – matyti, žmogus tikras. Iš kalbos galima suprasti, jog žmonių matęs, – pridūrė antrasis.

– O kaip jums su pinigais?

– Gavau, – atsakė paklaustasis, – pasiskolijau, už dvi dešimti rublių du pūru sėmenų leisiu sėti savo žemėje. Ką darysi!

– Nekaip, prie Galmino kreipeis?

– Kurgi kitur gausi? – atsiduso paklaustasis.

– Aš jau su juo bijočiau prasidėti, jam niekada nėra gana. Kada besutiks kame, – tuoj: „eikim apsišildyti!“ Na, ir susiprask pusbutelį paimti!

– Žinau ir aš, – atsakė antrasis, – bet ką gi darysi? Į klaną kritęs, sausas nebeatsikelsi!

– O kiti ką mano?

– Jarašius atsisakė prisidėti, žinoma: jam visada „reikia pamislyti“. Lai ryžtasi: kaip pasiklos, taip išmiegos. – Juozas nė tiek neduos... Kam jam? jis pono malonę turi.

– Kad tik jam per pakaušį pono malonės neišlįstų! – pertraukė kalbą trečiasis.

Buvo tai Tamošius, artimiausias Juozo kaimynas.

– Kodėl? – paklausė Jonušas.

– Daug žinok, maža kalbėk! – murmtelėjo Tamošius: – aš daug nekalbu, bet laikui atėjus, pamatysite.

Bešnekučiuodami prisiartino prie buto.

– Tamsu, rasit namie nėra? – pratarė Rymeika. – Ar turi, Tamošiau, raudongalvę?

– Turiu! Kaipgi be to ir eiti? – atsakė paklaustasis. Jonušas priėjo prie durų ir pabildino.

– Kas? – paklausė vyro balsas.

– Saviškiai, ponali! – atsiliepė atėjusieji iš lauko.

Brūstelėjo skląstis, durys atsidarė, ir „ponas daktaras“ iškišo pro duris galvą.

– Dėl pono Dievo meilės! kas jus atginė? – sušuko, apsimesdamas dideliai nustebeš.

– Mat prasitariau kaip kvailys! – nusiskundė, kasydamasis galvą, daktaras, barškindamas apvyniotu ant pirštų rožančium: – j „brostvą“ štai esu įsirašęs! Kas poterėlius atkalbės?

– Matys Dievas reikalą ir atleis; ne vien poteriais Dievas tegarbinamas; ir gerą darbą mielai paskaitys. Neatsisakykite, ponali! neapleiskite! – meldė sodiečiai, siekdami rankos bučiuoti.

– Oi oi oi! ką čia bedaryti? – rūpinosi daktaras.

– Dėl Dievo garbės neatsisakyk, ponali, pagelbėk! – neatstodami maldavo juo karščiau sodiečiai, juo labiau žinovas branginosi.

– Tebunie gi Dievo garbei! – murmtelėjo brėždamas žiburį.

Sodiečiai susikumščiaavo alkūnėmis:

– Aš sakiau, – nežymiai pratarė Rymeika, – jog čia žmogus savęs vertas.

– Ir man taip matosi, – pritarė Jonušas. – Rodos, nebūsime jau čia prakišę, – pridūrė čiupinėdamas kišenėje mazgelį su popierėliais. Čia bet atsiminė du pūru sėmenų prižadėtų pasėti, ir širdis nudribo.

– Šiomet miežių nebebus kur pasisėti, bulvėmis vienomis reiks misti? – galvojo rūpestingai. Po valandėlės susiramino. – Kaip nors susispausiu, – skaitė tolyn, kiek tvirčiau pasitikėdamas ateitimi, – nors ir bulvėms nedaug beliks. Užsidirbsiu kur, ir išsisuksime šiaip taip, – raminosi patsai save, – užtat įgysime savo žemelės... savo sklypelį, savo kampilį!..

Ir sodiečio širdis sudrebėjo tai atminus; ašaros bliktelėjo akyse.

Tuo tarpu daktaras uždegė lempelę ir, pastatęs ant stalo, tam sykiui įtaisyto iš apverstos dugnu aukštyr tuščios skrynelės, atsigrižo į sodiečius.

– Prašyčiau sėstis, kad turėčiau ant ko, – tarė, – bet, kaip matote, mano turtai nelobingi ir tam neužtenka. Kaip žmonės sako: dūšia kūne ir t. t.

Susijuokė vyrai, dairydamiesi po kampus. Bet ir tikrai nebuvo kur atsisėsti: viename tik pasienyje stovėjo daktaro gultas, menkai sukaltas iš lentų ir pagalių, išblindusia paklode pridengtas. Ten tad ir

susodino savo svečius; patsai gi atsisėdo ant kulbės, prisiritinęs arčiau prie pramoningojo stalo.

– Matote, kokie turtai! – pratarė atsisėdęs, – betgi ir tų dar žmonės pavydi: vardą nekaltą plėšia, įtarinėja... O jūs tikite tokiu ir pagalbos ieškoti ateinate?!

– Lai kalba, kas ką nori! Mes matome ir patys – akis turime: koks čia jums, ponai, pelnas, koksai malonumas svetimais reikalais blaškytis?! Dar į tokias akis stoti!.. Dievas atduos! Dievas tik atlyginti tegali už tokią malonybę, už tokią artimo meilę! – kalbėjo iki ašarų susigraudinęs Jonušas, juoba, kieta ranka braukdamas nuo lieso, sudžiūvusio veido.

– Tai ko gi jūs, neprieteliai, norite? – švelniai pajuokdamas, paklausė daktaras.

– Tatai gi apie tą važiavimą, – nedrąsiai tarė Rymeika, jau dabar rankoje laikydamas skepetukę, kurios kampelyje turėjo įrišęs paskolintuosius pinigus.

– Ką padarysi? Nuvažiuočiau, broleliai, kad turėčiau pinigų; bet patys matote!..

– Pinigai yra, – atsakė svečiai visi vienu balsu. – Mes ir savo atnešėme, ir dar vieno kaimyno, kas po 20 rublių; vienas dar rytoj atneš – mat karvę lygsta... Padaryk, ponali, mielaširdystę!

– Na, juk jau matau, iš jūsų nagų nebeišsuku, – tarė pagaliau pasiduodamas daktaras. – Kaip bus, taip bus – reiks važiuoti, ar ką jau?!

– Kada? – paklausė nudžiugę sodiečiai.

– Ko gi belauksi? Čia laukti ir negalima: poryt iš namų, ten vėl mažiausiai savaitė išeis. Seniai buvau mat ir kalbos mums nepritrūks...

– Žinoma, žinoma, – nemandagiai užsimiršdami, pertraukė sodiečiai. – Ten kaip šuva, muilą pastvėręs, neišbėgsi, – pridūrė Jonušas.

– Taigi, – patvirtino daktaras, – o tuo tarpu su jumis ponai, ką norės, tai padarys. Reikia skubintis, kad jie nė nesužinotų, jog aš tuo užsiėmiau, nes gali pasiskubinti ir jums bloga pridaryti, o pats pašmakšt užsienin!.. Vaikyk tu paskui vėją po laukus!.. Ir ministariai, nors manęs nemaža privengia, – nes žino, jog aš prie karaliaus visada galiu prieiti, – bet jei ponas pasmuks užsienin, jie ant jo kaltę suvers, o poną tada kur besurasi?..

– Tai tiesa! – stebėjosi sodiečiai susirūpinę.

– Bet ir drąsumas jūsų sveikatos neregėtas! – stebėjosi Jonušas. – Kad tik tas Šležas liežuvių nepridarytų!..

– Arba greičiau dar Juozas prie pono su liežuviais nesuskubtų! – pridūrė Rymeika.

– Neprieis, – tarė Tamošius, dantimis grikštelėjęs ir kumščius spausdamas, Juozą paminėjęs.

Tuo tarpu Rymeika su Jonušu susimerkė ir ėmė traukti iš kišenių butelius. Pirmas Rymeika, nukrapštęs raudonąją galvikę, trenkė savąjį dugnu į delną, ir kaištis išsyk pašoko į lubas.

– Kam to reikia! – sušuko apsimesdamas iki šiol nematęs daktaras, rydamas seilę. – Visai be reikalo. Mano žodis duotas, tai ir be to turi būti. Ir susitarti juk reikia blaiviai, kad neliktų paskui nesusipratimų.

– Priimkite jau, meldžiami, šitą lašelį! – prašė galvas lenkdami sodiškiai. – Gerklę pavilgant ir kalba sparčiau seksis, – ragino. – Ką čia bekalbėti apie kokius nesusipratimus! Mes prie jūsų kaip prie tėvo; kurgi mes, prasti žmones, kitur kreiptumės?..

– Tai ir aš matau: vargšeliai jūs, todėl ir sutikau dar jums patarnauti, nors Dievas mato, kaip man sunku! – pasiskundė daktaras ir atsigręžęs į kitas duris šūktelėjo: – Morta! ar neturi ten kokios šukelės bei duonos šmotuko?.. Ir silkės, rodos, buvo gabalas: duok šen ant stalo!

Netrukus pasirodė daktaro šeimininkė Morta, reikalautais daiktais nešina, ir, sustačius visa ant nepuikaus stalo, pati pasišalino. Jonušas pripylė, užgėrė į poną daktarą, ir prasidėjo paprastas aplinkinis eiliavimas su priprastomis apeigomis ir pasmaginimais, karts į kartą neaplenkdamas ir šeimininkės, kuri nors ir pasivaipydama ir pasičiaupdama kiekvieną paduotą stiklėlį kratė į save iki dugno. Trečią eilę beinant, jau pragiedrėjo ir Tamošiaus iki šiol apsiniaukusis veidas, o Rymeika net ir uždainavo:

*Gerkit, broliukai, ir aš gersiu, –
Kai reiks mokėti, aš išeisiu.*

Vėlus jau buvo laikas, kada mūsų pažįstamieji, ištuštinę atsineštąsias raudongalves ir kišenes, pasiryžo grįžti namo, kas vienas nešinas tuščia monopoline rankoje. Visi trys buvo gerokai užraudonavę ir drebančiomis rankomis taisė klostydami atsineštąsias popierines, skaitydami ant stalo prižadėtuosius pinigų. Tamošiaus ir Rymeikos buvo tai senatvei sutaupyti skatikai; Jonušo buvo skolinti, ir tai kokiomis palūkanomis!.. O kiek dar reikėjo prisiprašyti!.. rankų prisibučiuoti!.. O ką darysi? Vargui užėjus, sodiečiui pirmiausia tenka atsiminti, jog „pakara dangų atdaro“. Žmonės dėjo ant stalo, o ponas daktaras balsu skaitė.

– Aštuonios dešimtys! – pratarė pagaliau. – Tai jūsų keturių?..

– Daunys savuosius rytoj atneš! – paaiškino Jonušas: – likosi su žydu, dėl karvės besikaulydamas; du rubliu jau tik bebuvo likusiu tarpe; iki šiol turbūt sulygo. Jau tamstele, meldžiamas, nesitrukdykite! važiuokite! – prašė vargdienis, lenkdamasis prie „geradėjo“ rankos.

– Apie tai nėra ko bekalbėti! – tarė daktaras, – šiaip ar taip... Kas čia šiandien? – Sereda! Na, tai kitą subatą pavakariu galite vėl čia susirinkti: ar blogą, ar gerą naujieną tada jau jums galėsiu pasakyti.

*

Pasakę ačiū, grįžo sodiečiai namo, kone šokinėdami, lyg jau katras po dvarą būtų turėję. Tamošius tik kažin ko buvo suniūręs: į kalbą visai nesikišo; ėjo susimąstęs ir savyje užsislėpęs; tik dūmus leido tumulais it Nemuno garlais, pypkę traukė, net švambroje kliurkėjo, ir spjaudėsi be paliovos.

– Kas tamstai nutiko? – paklausė Rymeika: – nei šioks, nei toks, tarytum musmirių užėdęs?

– Kažin kokia tavo būtų širdis, jeigu po kojomis nuolatai žaltys arba gyvatė pintųsi.

Kaimynai nusijuokė.

– Perskelčiau kramę, ir po visam, – tarė Rymeika.

– Į praskilą įdėčiau ir pakabinčiau ant saulės džiuoti vaistui, – pridūrė Jonušas.

Tamošiui pirmasis patarimas, matyt, geriau pritiko prie širdies, nes po valandėlės tarė:

– Ir aš manau perskelti kramę: lai nusiraibo, nes nežinia, kada įkirs.

Visi nutilo. Kiek paėjęs Rymeikai lyg kažin koks nerimas ėmė širdį gelti bežiūrint į šalimais einantį paniurusį Tamošių, taigi atsiliepė į jį priėjus kryžkelę:

– Mes apie žaltį, o tamstai ir tikrai kažin kas ant širdies?

Tamošius nusijuokė, bet taip keistai, kad kitiem dviem šiurpis per nugaras perėjo.

Nuo kryžkelės Tamošius pasisuko į paupį, dvaro linkan, nes jo troba netoliese Juozo buvo, o kaimynų takas vedė į pagirį; taigi reikėjo skirtis.

– Na! tai iki subatos pavakario! Susieisime pas daktarą!

– Susieisime! – murmtelėjo Tamošius ir pasispaudė sau rankas persiskyrė.

– Tas Tamošius velnią yra šiandien prarijęs; ką nors netikusį galvoja! – tarė kiek paėjęs Jonušas. – Man dėjosi į galvą tas žaltys!.. Čia kas nors yra!..

– Ir aš šiandien mačiau, kad Tamošius ne toks kaip paprastai: niūrus, į akis žmogui bijo žiūrėti – dievai žino, kas jam galvon įlindo!?.

– Rasit pasigėrė ir apsvaigo?

– Oi ne, brolyti! Ar jam pirmas sykis? Pakelia jis gerai: dar smagesnis būna įsitraukęs, o šiandien – šmiaukš!

– Keistą aš šiandien sapną sapnavau! – atsiminė Jonušas: – mačiau Tamošių per kraujų klaną brendantį: brenda ir smunka, brenda ir smunka – susmuko iki pažastų!.. O kraujas tas toksai bausis, raudonas! – net dabar drebulys ima.

– Dieve saugok nuo nelaimės arba piktosios minties! – tarė Rymeika. – Rasit susirėjo su kuo!.. Ar atmeni tą įnamę prieš keletą metų?.. Mirė staiga, o žmonės kaip būgną mušė, kad Tamošius jai barkštelėjęs. Kietą turi ranką!

– Netrukus velnias po kailiu palįsti! – pritarė Jonušas. Staiga, pakėlęs ranką ir sustojęs, susuko: – Cit!

– Kas ten? – tylomis paklausė Rymeika.

– Šuktelėjo kažin kas miške! – atsakė Jonušas.

– Pelėda! – valandėlę stabtelėjęs nutarė Rymeika, – ir aš girdėjau: pelėda suūbavo.

Tolumoje šuva sukaukė, ir daugiau nieko nebesigirdėjo; tik eglės, vėjo pučiamos, šiugždino, ir drebulė prietako birbino neramiais lapeliais. Vyras persižegnojo ir žengė toliau.

– Šiurpuliai ima! mirtis po girią vaikščioja! – atsiliepė Rymeika.

– Dieve sergėk! – pritarė dievobaimingai Jonušas.

Čia pat buvo jau ir jūdviejų kiemai. Atsisveikino ir persiskyrė.

– Iki subatos!

– Iki subatos! – tarė kits kitam iš tolo.

*

Gražus šįmet buvo pavasaris ir nepaprastai ankstyvas: balandžiui vos užstojus, kai įšilo, jau ir nebeatsimainė; sprogstą medžiai ir kerai pripildė mielu pavasario kvapu girias, laukus ir sodnus; klevai savo purėtaisiais žiedais klestėjo tarytum kiaušiniu apdrabstyti, masindami didelius bičių spiečius, kurios bekaišiojo savo laibus siurbtuvėlius į kiekvieną atvirąją geltonąją taurelę. Užė zirzėjo darbštieji vabalėliai, skubėdami naudotis šiltąja giedra ir kvepiančiais meduolių žiedais; žinojo maželėlės, jog ne visada bus taip meili giedra ir ne kiaurus metus žiedai klestės.

Visoki paukšteliai, lizdams sukti šiaudelius ir plunksnes berankiodami, čiurvėjo, čirškėjo šiltuose saulės spinduliuose, o antai spartusis šnekutis vylingai plasnojo savo blizgančiais tamsiai mėlynais sparneliais ir švilpiniuodamas kvietėsi patelę; gegutė liūdnam kukavo beržyne, rūpindamasi, kam šįmet užmetus auginti savo šeimyną; paliekniais tylomis bėgiojo pempės, ieškodamos sausų vikšrynų lizdui, o pabaidytos svyravo ore, dejuodamos „nevyko! nevyko!“... Išgąsdino jas gandras, atlėkęs pavarlinėti. Matyt, buvo gūžį jau prisikrovęs, nes pavaikščiojęs neužilgo atsistojo ant vienos kojos, ramiai besiputindamas šiltu vėjeliu, visai nepaisydamas nei pempių gailastingo dejavimo, nei varlių bauginančio kvarkimo, – jos, pamačiusios, jog gandras iš balos pabėgo, įsidrąsino karą jam paskelbti: raibosios ir žaliosios – visos, krames iš vandens iškišusios, suspito kurkti: „Kuotre! Kuotre! Kuotre, kur? kur? kur? kur peilis? – Kuokis? kuokis? kuokis? Baltkrriaunis! baltkrriaunis! baltkrriaunis! – Kam reikia? ką pjausim? – Guondrą! guondrą! guondrą!“...

Gandras, iš tolimos kelionės parlėkęs, ilsėjosi ramiai besnausdamas; tiktai kad jau pačiame krašte visu pulku susipliauškusios pradėjo nebepaprastai garsiai kvarkti, gandras nebeiškentęs tyliai snapą ištiesė ir, žengęs keletą milžiniškų žingsnių, kaptelėjo keletą didžiųjų drąsuolių ir, iškėlęs sparnus ir porą kartų pasišokėjęs, nuplaukė oro vilnimis į lizdą, kur jį meiliai taraliuodama susitiko draugė. Tetervinas po alksnyną baubdamas skundėsi poros nesurasdamas: „Sunku be pačios! sunku be pačios! parduosiu kailinius – pirksiu pačią!“

Gražus buvo pasaulis. Pievos žėlė beregint: geltonieji lukštai, saulės krėslėliai, balos, gegužės, kvynai – jau puošė žaliąjį pievų rūbelį. Tik ievos, tartum neįsitikėdamos ankstyvąja šiluma, nedrąsiai skleidė savo ilgųjų kekių smulkius baltus žiedelius. Už tai putinai, į karklynus įsispraudę, pirmi žydėjo nepaisydami rytšalių tarp žaliojo apsiausto.

Visur buvo taip gražu, visa džiaugėsi pavasario sulaukę, tik Palieknės dvaro sodybose kažin ko nepaprastai buvo tylu; veltui iš ryto artojo draugas, pilkasis vieversėlis, aukštybėse įsikoręs, budynę garsino, veltui: niekas nesiskubino su plūgu į laukus. Veltui rūpestingoji sėjikė iš medžio šakų šaukė: „Sėk, sėk! sėk, sėk!“ Niekas dar čionai ne tik grūdėlio į žemę nemetė, bet ir norago nekišo; ot vaikščiojo žmonės kaip apsvaigę: gyvulius aprūpino ir vėl vidun į trobą lindo.

Nebuvo betgi tenai taip ramu, kaip rodėsi greitomis paviršium užmetus akimis: ligų sutemo kartas į kartą galima buvo pamatyti atsargiai iš kiemo į kiemą einantį žmogų; kartais ir trejetas vyrų praslinko kaip šešėliai. Daugumas jų ėjo į Tamošiaus butą, kuriame beveik iki aušros mirksėjo žiburys. Šunys, lyg negerą nujausdami, ištisomis naktimis liūdnam kaukė ir duobes kasinėjo, tartum matydami mirties šmėklą po linkinę slankiojant.

Staiga paskutinio ketvirtadienio rytą tartum gyte linkinė atgijo: sukruoto žmonės, užjuodavo dirvose suartos vagos; šen ir ten pasigirdo linksmoji mergaitės dainelė, paupyje užbaltavo balinančiosi drobių galai; aplink jas sergėdami bėgiojo ūbaudami vaikai, tai vėl, į būrelius sutūpę, pynė margus vainikus.

Vienas tik Tamošius šiandien nelinksmas ir kažin ko piktas: spjaudėsi vaikščiodamas, ūsus kramtė, o žmonos paklaustas, kas jam yra, atrėžė:

– Savo puodų žiūrėk! Kas yra tai yra, o tau nėra ko kito liga sirgti!

Atsigulė į lovą, bet ir ten ramumo nerado. Taigi pasiėmęs kepurę, išėjo laukan ir išitraukė iš pastogės žagrę taisyti. Bet vis kažin ko rankos šiandien neklausė. Valandomis ausis ištempęs nuo girios kažin kokio atbalsio klausėsi, bet vis niekur nieko: visur tylu, ramu, saulėta, gražu. Staiga sušliukštėjo kažin kas čia pat už nugaros. Tamošius nubalo, pypkė iš dantų iškrito ir žemai galvą palenkė įsitempęs žiūrėdamas į noragą.

– Tegu bus pagarbintas!.. – ištarė verksmingas moteriškas balsas.

– Ant amžių! – rūščiai murmtelėjo Tamošius.

– Ar buvote vakar turguje? – paklausė moteriškė.

– Jeigu buvau, tai kas?

– Manasis taip pat vakar išėjo ir iki šiol jo nėra, – atsakė verkdamas moteriškė. – Jau saulė pietuose!.. Niekada taip nebuvo... Ar jūs, kaimynėli, nematėte, nesutikote?

– Še tai tau! Ar aš tavo vyrą ganau? – atkirto pasityčiodamas Tamošius. – Nei aš mačiau, nei aš žinau.

– Jėzau Marijate! kur aš dabar dingsiu?! – sudejavo moteriškė. – Su gerumu nėra: kas nors nutiko! Ir nubėgo verkdamas į mišką.

Buvo tai Juozienė. Apėjo visus kaimynus – niekas nei regėjo, nei matė Juozo.

Apie Juozo pražuvimą ėmė plėstis visokios kalbos. Rymeikai išgirdus kažin kas į širdį lyg įdūrė: metė plūgą ir pasiėmęs lazdą leidosi taku į dvarą. Išbalęs buvo ir drebančiomis lupomis beeidamas šnibždėjo: „Jėzau Marija! argi tai gali būti?!“

Priėjęs taką, ėmė eiti iš lengvo, besižvalgydamas į abi šali ir atsidėjęs tyrinėdamas kadagynų tankmes. Staiga sustojo: pasirodė, būk dejavimą išgirdęs. Sudrebėjo ir ėmė žvalgytis: netoliese ant tako pamatė sukruvintą baltą lininį kaklaryšį; toliau iš kadagių kero kyšojo nagingėmis apautos kojos. Nieko nelaukdamas, įsispraudė į krūmų tankmę ir šūktelėjo išsigandęs: ant žemės, tarp krūmų įspraustas, gulėjo baisiai sukruvintas Juozas ir mojavo rankomis klejodamas; veidas buvo baisiai suputęs ir pamėlynavęs.

Rymeika nesusieidavo su Juozu, nes nemėgo jo, kaip ir kiti, už tą pono malonę, kuri senį aplankė; bet dabar, išvydęs tokios nelaimės ištiktą, ilgai nemąstydamas, pasiskubino su pagalba: priklaupė visas drebedamas ir gaivino, kaip įmanė.

– Vandens, vandens lašelį... Oi motin, kodėl neklausai... – pradėjo vėl dejuoti nelaimingasis Juozas.

Rymeika paguldė atsargiai jo galvą ant kiminų ir, kaip tik išgalėdamas, nusiskubino vandens ieškoti. Arčiausias nuo prietykio vietos buvo kiemas paties Juozo – tenai ir įpuolė Rymeika. Ant slenksčio užtiko bevaitojančią Juozienę.

– Neverk!.. radau!.. – ištarė, sunkiai alsuodamas ir atsikvapstydamas. – Kibirą duok! – vandens reikia!

– Negyvas! – sušuko Juozienė.

– Gyvas, gyvas! Kibirą duok!

Moteriškė puolėsi į vidų ir akimirka išnešė kibirą, pilną vandens. Rymeika, pastvėręs iš jos vandenį, leidosi bėgti atgalios, o Juozienė, klupdama ir dejuodama, paskui.

Nupraustas šaltu vandeniu, Juozas atmerkė akis, bet, proto neatgaudamas, mojavo rankomis, lyg ką nuo savęs stumdamas, ir kažin ką kalbėjo be tvarkos. Pasilenkusios žmonos visai nebepažino, tiktai godžiai atsigėręs šalto vandens, ėmė migti.

Kas pasakė kitiems sodiškiams apie atsitikimą su Juozu – nežinia; pamažu bet susirinko prietykio vietoje gerokas būrys vaikų, moterų ir vyrų; vieno tik Tamošiaus jų tarpe nesimatė: jis vienas

„nežinojo“. Susirinkusieji lingavo galvas, šnibždėjosi; tarp tylomis tariamųjų žodžių girdėjosi Tamošiaus vardas. Balsu betgi niekas to vardo neištarė. Saulei leidžiantis, visas tas būrys lydėjo senuką Juozą, vyrų nešamą į trobą. Paskui pat ligonį sekė Juozienė, nusiverkusi, nusibaigusi ta viena diena, tik kojas bepavilkdama sukumpusi senelė.

Nors niekas nieko tikrai nežinojo, betgi visi lyg susitarę kažin kodėl pradėjo Tamošiaus šalintis; jisai vėl nė su kuo nesistengė susieiti; Juozo butą dabar kasdien kas nors iš kaimynų lankė ir, nakčiai užstojus, kuri iš moterų pasikaitaliodamos padėjo Juozienei ligonį sarginti.

*

Juozas juo toliau, juo labiau blogėjo. Buvo naktų, kad graudulinės žvakės visai negesino: gulėjo užsimerkęs, į numirusį panašus; tik tylomis vandens kartais prašė ir vėl tyliai gulėjo. Kitas dienas be paliovos klejojo: tai verkė klejodamas, tai vėl kažin kokie baisūs reginiai jį žudė.

– Dievuli, Dievuli! – dejavo vargšas gailėstingai: – ugnis!.. kraujas!.. O visi vaikai vienos motinos! Bėkim! bėkim! – šaukė su didžiausiu išgąščiu. – Aš neisiu į dvarą, neisiu! Tesiryžta patys! Kaip Dievas duos, taip bus, o prie tų šunlupių neisiu – neisiu! Gana jau! Pamačiau visa!

Ir verkė, aimanavo senis, o smalsiosios viešnios, kaimo bobelės, kiekvieną išgirstąjį žodį į galvą dėjosi, idant ryto metą turėtų ko po kaimynus apsakinti.

Iš tų pasakojimų kilo tarp sodiečių daug nebūtų kalbų: vieni pasakojo, kad tai dvaro vokiečiai taip senuką sudaužė; kiti tvirtino, kad ponas savo rankomis taip atsimokėjęs už jo kitąsyk pasiaukojimą; Jonušas tik su Rymeika nieko nesakė, liūdnei galvas kraipydami, klausėsi senelio vaitojimų, retkarčiais tik pratardami pašnabždomis:

– Ot! – bedūšnikas! ot – beširdis! Šitokį vargą žmogui užduoti!

Nebesusirinkdavo dabartės pas Tamošių kaimynai, kaip pirmiau būdavo, pasitarti, reikalų apkalbėti; dabar, reikalui priešus, sklendė prie Jonušo arba prie Rymeikos, aplenkdami Tamošiaus kiemą.

Juozui, matyt, nebuvo dar mirtinoji: dvejetui savičių tokio nejautrumo praėjus, senis tartum iš miego pabudo ir ėmė stiprintis. Prasiblaivęs kaip mažas vaikas, nusišypsojo ir ėmė žvalgytis po trobą.

– Motin! – tarė, – ar šilta šiandien dienele?

– Šilta, tētušėli, šilta, – atsakė senė; – giedra, šilta, saulutė žeme ritinėjasi. O tau kaip? bloga širdis?

– Niekis: kaulai apstiro begulint. O kam čia man tą galvą aprišo? – paklausė senis, čiupinėdamas galvos apraišalus.

Kas buvo nutikę, nieko neatsiminė; nežinojo, ne kiek laiko praėjo begulint; taigi senelė atsakė, kad parvirtęs užsigavęs ir truputį sirgęs.

– Kame Jonukas? – vėl paklausė kiek pagulėjęs, – turbūt jau inkilus dirba, valiūkas? – ir meiliai susijuokė. – Gerai, kad paukštelius myli. Pašauk, mama, tegu įeina!

Graudžiai apsiverkė Juozienė, nisisukusi į šalį, matydama, kad jos senelis ir sustiprėjęs nebeatgauna atminties ir proto.

O ligonis tuo tarpu kalbėjo jau ką kita. Baudėsi keltis, bet pamėginęs vėl prie priegalvio pripuolė.

– Pasturgalis apsunko begulint, – tarė pajuokaudamas.

Atbėgdavo dabar su tėvais ir kaimynų vaikai, atnešdavo žolynų paskynę, o senelis sklaidė juos, tvarkė ir į vainikus pynė, drauge šnekučiuodamas kaip vienmetis.

Pagaliau stiprusis būdas paėmė viršų, ir senis pradėjo vaikščioti. Betgi paskutiniai nutikimai visai pražuvo iš jo atminties.

*

Buvo lietinga diena, šventadienis. Juozo trobelėje susirinko pakeliui iš pamaldų grįždami keliolika vyrų ir moterų, kaimynų. Jiems bešnekučiuojant, durys nedrąsiai prasivėrė, ir vidun įėjo senis Riškus.

Buvo tai visiems pažįstamas seniausias dvaro tarnas. Visą savo amžių praleido jis dvare

betarnaudamas nuo jauniausių dienų ir visu kuo tenai buvo sulig reikalu ir aplinkybėmis. Dar piemenuko metų būdamas, buvo pastatytas lekajumi. Ponui ir ponaičiams įtikęs, prileistas buvo drauge mokytis prie naminio ponaičių mokytojo, o kad galvą turėjo gerą, tai gana greit pramoko skaityti, rašyti ir dargi skaitliuoti, todėl kaip namų augintas ir ištikimas neužilgo buvo paskirtas dvaro raštvedžiu, kada ponaičiai iškeliavo į aukštesnius mokslus.

Giminių nei šeimynos senis neturėjo: giminės maro metais visi išmirė, šeimynos gi savo neteko jam įsikurti; kadangi kiekvienas žmogus turi paprastai prie ko nors prisirišti ir ką nors pamilti, tai mūsų Riškus, artimųjų nebetekęs, visa širdimi prisirišo... prie savo ponų. Mylėjo jisai savo ponus iš visos širdies. Jam įkalbėta buvo, jog tai buvo nepaprasta malonė, kad jį prastuolį našlaitį ponai leido mokytis drauge su ponaičiais, kad jis už tai turys būti dėkingas visą savo amžių ir savo ponams ištikimai tarnauti. Ir jis tuo įtikėjo ir iš širdies prisiėmė sau už gyvenimo keliavedį. Ir visą amžių tą pažadą tikrai pildė Nežinojo dienos nei nakties: kokiam reikale visada buvo gyvas – ot, kaip tikras vaikas.

Betgi buvo valandų, kada ir jo dvasia kėlė maištą: kildavo kažin kokių troškimų, apimdavo neapsakomas ilgesys, nors pats nemokėjo pasakyti, ko jam trūko, ot – kitokio gyvenimo norėjosi. Kokių gi atmainų savo gyvenime norėtų, jis pats pasakyti nemokėjo.

Pirmą kartą toksai nuliūdymas jį buvo apėmęs, kada pasibaigė jo mokslas su ponaičiais, nes ponaičiai rengėsi važiuoti toliau mokytis, ir namų mokytojas buvo atstatytas.

– Kaip tai gerai būtų, kad ir aš galėčiau į didelį miestą pasimokyti išvažiuoti! – sušuko jisai, apie tat sužinojęs.

Visa ponija leidosi juokais ir gerą valandą gėrėjosi tokiu jo juokingu noru. Juk tai vis viena, kaip kad avinas sumanytų su volungėmis po medžius lakioti!? Argi ne juokinga? Ir jisai pats įtikėjo, kad visai kvailai jo esama atsiliepta, o senasis ponas jam gražiai išaiškino, kad jo luomo žmogui negalį būti jokios naudos iš aukštųjų mokslų; kad kiek galį būti jam naudinga, jau jis visa ko esąs išmokytas.

Keletui dienų praslinkus, pasišaukė jį ponas prie savęs ir tarė:

– Nuo šiol būsi man raštvedys.

Jaunasis Riškus išplėtė akis.

– Ką? – nesitikėjai taip greit tokio paaukštinimo?

– O ponas Kajetonas? – paklausė šis, – juk jis iki šiol visa veda?

– Paseno jau! – atsakė ponas, – man reikia vikraus, stipraus vaikino, o Kajetonas, nors žmogus geras, bet jau nusidėvėjęs. Rytoj rytą perduos tau knygas? ir užimsi jo vietą.

Lyg ką nujausdama, susispaudė jaunajam Riškui širdis, bet ponui prieštarauti jis neišdrįso, todėl pasilenkė tikrai prieš poną ir išėjo.

„Ponas“ Kajetonas susitiko jį kieme ir trumpai tarė:

– Eik šen su manimi! atiduosiu knygas!

Ir pamatė Riškus, kaip senuko veidas užėjo ašaromis. Atjautė ir senuko balso drebėjimą, todėl ir jam pačiam akys suvilgo.

Senis pažvelgė tada į jį užjausdamas ir tarė kiek stipresniu balsu:

– Eik šen, eik! neturiu širdies prieš tave, nesiderėk.

Tokia jau tvarka ne tik žmonijoje, bet visame pasaulyje, jog senas turi užleisti vietą jaunesniam; nieko prieš tai nepadarysi.

Ir padavinėjo senis savo jaunajam įpėdiniui knygas, rodė ir aiškino ilgas eiles skaičių, o kad ašara ant popieriaus netyčiomis nukrito, senis teisinosi:

– Žmogaus kvailybė: silpnybė pririša, ir sunku!

– Tamstelė ar seniai čionai? – paklausė Riškus.

– Ar seniai? – perklusė senis. – Jau bus keturios dešimtys metų su viršum, berneli mielasis, kaip aš čionai nuo svetimų kampų dulkes bešluostąs ir svetimų turtų skaičiais knygų popierius bemarginąs. Bet ne tik keturios dešimtys – ir šimtai metų prieina savo galą; taigi ir man atėjo toksai galas: pasakyta: „Pasitrauk šalin!“ – ir eik sau, kur benorj! – Ka ka ka! – sunkiai nusikvatojo senis.

– O aš jau buvau ir beužmiršęs, jog visa tai ne savo, jog kada nors prieisiu liepto galą. Su savo

likimu, broleli, neprasilenksi, ir štai jau aš savąjį ir priėjau; dabar tu siek savąjį! – Pasenęs gyvulys nužudomas, žmogus tikrai pavaromas... Vis dėlto šuva turi ko man pavydėti, – nusijuokė...

Ilgai dar taip pasenėlis dvaro tarnas bambėjo, neištesėdamas tvirtybės atsitraukti nuo priprastųjų daiktų ir vietos; ir tasai senelio kartusis juokas ilgai dar skambėjo jo, jaunojo įpėdinio, ausyse, ir akyse stovėjo palinkusi senuko stovyla, padavinėjanti skaičių knygas; ilgai dar skambėjo Riškaus atmintyje drebęs balsas senojo Kajetono, aiškinančio jam skaičius ir knygų vedimo tvarką. Prisipažino kitąsyk ir ponui. Ponas pasijuokė iš jo ir pagaliau pasakė, kad tai esąs sentimentalizmas: liguistas įsijautrinimas. Įtikėjo jaunikaitis, kad tai esanti liga, ir stengėsi užmiršti savo senąjį pranokėją.

*

Ėjo metai. Riškus pasidarė dešinioji pono ranka: važinėjo į Liepoją, į Mintaują, į Rygą su javais, sėmenimis, linais; rašinėjo kontraktus, priiminėjo pinigus, ir visa ištikimai atiduodavo ponui su tikromis apyskaitomis. Gyrė jį ponas, ir jam miela buvo ta pagyra; dar didžiau stengėsi įtikti, ir galop užmiršo ir jisai, kad nieko čia neturi savo, kad visa tai svetima, visa ponų, ne jo; užsimiršo besąs vien tarnas ir vergas; prigudo nelyginant šuva prie kaklininko.

Šventadienių pavakariais mėgdavo jis nueiti pas pažįstamus sodiečius – ot, kažin ko širdis prie jų traukė; bet vieną ir kitą sykį – ir kaskart dažniau pastebėjo, kad sodiečiai kažin ko nepasitikėdami su juo elgiasi: užvedus draugybėje kitą kalbą, ne kartą vienas kitam pamerkdavo, ir kalba trūkdavo nepabaigta. Neniekino jo, bet jau nebebuvo jam taip atviri kaip kitados, kada dar jie visi jauni berniukai tebebuvo ir jis nebuvo dar „dešinioji pono ranka“; ot, tartum siena kokia atsistojo jų tarpe.

Ir ponija iš savo šalies matė tuos jo prie sodiečių besilankymus ir vėl savotiškai apie tatai protavo: – Tepk muziką ir medumi, jisai vis dvoks degutu! – tarė vieną sykį ponas poniai: – rodosi, visa ko turi pas mus, o vis jį traukia prie savųjų. Reiktų jį vadinti arbatos prie mūsų stalo – bent kiek galima dažniau; tai...

– A fi! – sušuko pasipiktinusi pačiu sumanymu ponia, – argi jam ne vis tiek? Juk duodu tenai nešioti nuo mūsų valgių; ar ne vis tiek tokiam, kur juos suvartos?

– Moteriškai protauji, – pertarė ponas: – čia politika to reikalauja. Argi nesupranti, jog su mumis nors retkarčiais prie stalo pasėdėdamas, daug tvirčiau jausis priištąs ir prie dvaro reikalų: juk su kuo dalysis duona, su tuo dalysis ir dvasia, ir jausmais, ir palinkimu; radęs nors paskutinę vietą prie mūsų stalo, jau pats drovėsis besigretinti prie sodiečių, ypačiai jei dar bus leista jam ir vienas kitas žodis prie mūsų stalo tarti, ir kaip ir mintimis pasidalyti.

Išklausiusi šitos „vidaus ir užsienių politikos“ lekcijos, ponia ne tikrai nebesipriešino prileisti Riškaus prie savo stalo, bet dargi „pasiaukojo“ ir pati vieną kitą užuojautos žodį j ištikimą vergą pratarti.

Ir buvo taip, kaip norėjo ponas: prie ponų stalo prisidėjo dar vienas valgytojas; kai tik nebūdavo svečių, visada buvo kviečiamas ir Riškus ir sodinamas kitapus virtuvo ir didžiojo buketo, idant vis dėlto ponybė su chamybe vergybe nesumištų, – dar juo labiau, jei netikėtas svečias užeitų. Svečiui pasitaikius, buvo tvirčiausiai vergui taip pat įkalbėta, idant niekada neatsilieptų patsai neklaustas.

Ir tikrai, šitokia ponų politika pamažu ne tikrai visai pavergė doriškai neprityrusio jaunikaičio dvasią, bet ir atstūmė nuo jo sodiečių širdis, vietoje to apdovanodama ponų pasitikėjimu ir ne gaivinančiais, bet dažniausiai nusmelkiančiais ponų malonės spinduliais dvasios reikaluose ir ponų stalo išėdomis – kūno reikaluose. Tik kokiame nepaprastame prietykyje ar varge besusieidavo dabartės Riškus su sodiečiais šalyje nuo dvaro reikalų. Nors kiekvienam ir patarimą, ir pašalpą mielai ir nuoširdžiai tiekdamas, maža kas prie jo tesiglausdamas, ne savu, bet dvariškiu jį laikydami; jisai vėl, nors nebėgo, bet ir neužsipuldavo labai prie jų gretintis. Visą gi savo širdį su dvasia ir kūnu atidavė ponams.

Ar turėjo ir ponai jam kiek nors širdies ir palankumo – sunku atsakyti. Reikalingas ir naudingas buvo, tai brangino ir guodė savaip, kaip ir kitą reikalingą savo turtą, kol tas buvo naudingas. Davė jam oficinoje šviesų švarų kambarėlį, valgių teikė nuo savo stalo; susirgusį aplankydamas ir ponas, ir ponia; ir daktarą parveždavo, ir vaistų duodavo. Jeigu visus šituos apsiereiškimus galima paskaityti

tikrosios malonės ženklų, tai nors savaip mylėjo ir ponai ištikimiausią savo tarną. Taip bent manė patsai Riškus ir, kaip sakoma, iš kailio nėrėsi, kad tik ponams įtikytų.

Bet žmogus vis dėlto žmogus, o gyvas sutvėrimas – prigimties reikalavimų vergas. Ir mūsų Riškus, nors maža teturėjo laiko, betgi suspėjo įsižiūrėti į dvaro siuvėją, ir pašoko jam noras savo lizdą įsikurti, savo šeimynėlę apsivesti; žodžiu sakant, širdis savo teisių pareikalavo: kitokios meilės, nebevergiškos prie savo ponų.

Turėjo tada sutaupyti dvejetą šimtų pinigų; su tuo galėjo šį tą sau prasidėti, ir įsisvajojo: pritykojo paną Mortą nuošaliai ir trumpai, širdingais žodžiais, pasisakė ją karščiausiai esąs pamilęs.

Pana Morta nuraudonavo kaip pinavijas ir, akis žemyn sulėidusi, padavė jam abi rankeli ir tyliai tyliai, kad ir šelmis vėjelis negirdėtų, tarė:

– Ir aš tamstą myliu!

Jaunajam Riškui, tą ketvirtą žodelių išgirdus, pasaulis apsisuko galvoje: sugrobė merginą į glėbį ir tvirtai tvirtai pabučiavo.

– Aš tavo, tu mano amžinai, amžinai! – šnibždėjo jausmingai į nukaitusią panos Mortos auselę, kol pagaliau patsai išsigando savo užsimiršimo ir pabėgo į savo oficiną.

Dievuli brangus! Ko jam nesisvajojo tą mielą neužmirštamą naktelę, kurią ištisą praleido akių nesudėjęs... Manė paimti nuomon kur gražų žemelės plotelį; matėsi jau esąs savininkas šviesios, gražios trobelės, su sodneliu aplinkui, – žodžiu, matėsi besąs „pilnas žmogus“; ir rodėsi įsisvajojusiam, kad jau be to visa ko nė nebeapsieitų, kad jau ilgiau taip gyventi niekaip nebegalėtų, kaip iki šiol gyveno.

Betgi kitaip laimė nusprendė.

Tuoju ryto metą nuėjo pas ponus, abiem kojas apkabino ir – sustojo nebeišmanydamas kaip toliau elgtis.

– Norėčiau... norėčiau vesti, – pratarė galop ir vėl ponams rankas nubučiaavo.

Ponas nustebeš valandėlę į jį žiūrėjo, pagaliau atsidūksėjęs tarė:

– Nesitikėjau, kad mane norėtumei pamesti, tiek nuo mūsų visų geros širdies prityręs! Rodos, nieko netrūko tau prie mūsų?

– Sunkiai nusidėčiau, kitaip manydamas: tėvai buvote man, našlaičiui! – karštai prisipažino jaunikaitis.

– Betgi tuo nesusirūpinai, jog tiems meiliausiems tėveliams bus sunku be tavęs. Auginome, mokėme, tikėdamiesi paramą turėsią, – nuo savęs primetė ponias: – pasirodo bet, jog ne tik patsai nenori kaip reikiant atsilyginti už gerą širdį, bet dar ir kitą lygiai reikalingą ir gerą darbininkę pavilioti ir paveržti nepasidrovi.

Nukaito Riškus tai išgirdęs ir vėl nubalo, ir stovėjo kaip stabo ištiktas, kol susiprato kas yra; taip netikėti buvo jam ponios ir pono žodžiai. Bet supratęs, nė protaudamas, ar teisingi ponų reikalavimai, pasijuto baisiausiai nusidėjęs ir su ašaromis meldė atleidimo.

– Kvailas buvau, – tarė, – ir nesupratau, ką daręs; bet niekada jūsų mylistų apleisti nei nedėkingas būti nenorėjau!

Ir pono ir ponios veidai nušvito matant tokį nepavaduojamojo vergo susigraudinimą; atsileido jų širdys, ir čia pat pasodino jį arbatos gerti. Ir gėrė minkštaširdis Riškus nors ašaros, varu sulaikomos, smaugė jam gerklę; išgėrė paduotąją stiklinę iki dugno ir vėl ponui ir ponias rankas nubučiaavęs, nuėjo prie paprasto savo darbo į raštinę.

Bet Riškui nesisekė šiandien darbas: mirgėjo akyse raidės, maišėsi skaitlinės ir nusėdėti vietoje nebegalėjo. Tą patį vakarą pasisakė panai Mortai atmainęs savo sumanymą.

Pana Morta, nors ne sena, bet buvo protinga mergaitė ir greitai sugebėjo kaip reikiant gyvenimo paines suprasti; taigi, ištyrusi permainos priežastį, karčiai nusijuokė ir tarė:

– Ateis laikas – galbūt ir neužilgo, kada suprasi, jog tol ponams mielas esi ir reikalingas, kol tebesi jaunas ir stiprus ir už tris dirbti pajėgi; ateis senatvė, nusilpnės sveikata ir protas ir išgirsi pats, kaip pirmtakūnas senasis Kajetonas: „Eik, kur benorj, nes mums jau nebetinki!“ Kur tuomet bedingsi? kur beprisiglausi, nieko sava neturėdamas? Nebešildys jau tada dabar surašinėjami svetimi lobiai.

Neįtikėto tuomet Riškus išmintingos ir malonios merginos perspėjimu, betgi išsipildė iki vieno jos išrodymai: šit jisai tik su menku ryšeliu rankoje pasijuto elgeta be pastogės, tarpe tų pačių sodiečių, iš kurių tarpo kitados buvo išskirtas ir išauklėtas... dvaro naudai. Dabar ir jisai nusidėvėjo iš eilės, ir niekas jau nebekviečia išeinančio į dvaro rūmus arbatėlės atsigerti: nustojo buvęs dvarui naudingas ir... gali sau laisvas dangintis stipti kitur.

Ir šit išeina jisai alkanas ir apiplyšęs, vien su dvejetu gerokai nudėvėtų skalbinių ryšeliu vienoje rankoje ir lazda antroje.

Kurgi dėjosi jo dar jaunose dienose turėtoji suotaupa? Pasidalijo ja su reikalingaisiais. Ir ne tik tai ja, bet ir kitomis atliekanomis: dėl ponų meilės ir per jų geradarybę nustojęs ir ant visados išsižadėjęs vilties įsikurti savąjį lizdą ir šeimyną – prisiimė sau uždaviniu mylėti ir šelpti visus, kas tik tai prie jo glaudėsi, nesirūpindamas savo ateitimi: juk dvaro ponai prisiėmė jį už savąjį... Ir jisai pats nuo ano su ponu pasikalbėjimo laikė save dvaro nuosavybe: juk negalėjo imti ir sugrąžinti dvarui atgal jam suteiktų žinių ir mokslo. Teko vergauti už nebeatgrąžinamą skolą. Ir mūsų Riškus ištikimai ir ramiai vergavo, užpelnomis lygiai ramiai dalydamasis su kaimo vargdieniais ir visais reikalingaisiais, neabejodamas, jog dvaras ištesės netiktai iki pasenstant išlaikyti taip pilnai atsidavusi savo vergą, bet ir iki mirštant.

Apsiriko: neaplenkė ir jo paprastoji ponams betarnaujant nusidivėjusiųjų laimė.

Sodiečių visuomenė, nors jo, kaip dvaro tarno, kiek privengė ir nepasitikėjo pilnai kai kuriuose dalykuose, mylėjo dėl to jį ir guodojo už nepaprastą meilumą ir gerą širdį: ar tai ligoje, ar šiaip reikale gelbėjo kaip įmanydamas ir patarimu, ir vaistais, ir pinigais. Tokiu būdu ir sutaupyti pinigai tirpo pas jį kaip ledas pavasario saulėkaitoje, ir bepaliko išsinešt apčiuopiamos naudos iš poniškųjų malonių už pašvęstąjį jų naudai gyvenimą: vien gerai apdėvėtas švarkas ant pečių ir mažas ryšulėlis rankoje.

Iš dvaro išguitas, leidosi vienur kitur užėiti atsisveikinti, ir pakeliui šitai užėjo pas Juozą. Katalikiškai pasveikinęs susirinkusius pažįstamus sodiečius, ėmėsi kratyti permirkusius nuo lietaus drabužius ir nedrąsiai teisintis dėl savo netikėto apsilankymo.

– Užėjau... užėjau atsisveikinti ir su jumis, mielieji kaimynėliai! – ištarė nuvargusiu drebančiu balsu; o kad pakėlęs galvą pažvelgė į susirinkusiuosius, pasirodė, jog – paraudusios kažin kodėl akys niekaip nesidavė seneliui nušluostyti sausai.

– Tamsta kur išvažiuoji? – paklausė Jonušas, tiesdamas ranką: – kurgi taip?.. ar ilgam?

– Išvažiuoju, išvažiuoju! ot, kaip matote, kaipo dvare visu gyvenimu užsitarnavęs ponas: „pora arklių, dišlius rankose!“ – tarė, pamojęs kojomis ir bakstelėdamas lazda į aslą. – Išsikraustau visai; dvare dabar dykaduoniams nebėra vietos prie naujos darbščios tvarkos, – paaiškino nusišypsodamas pro ašaras.

– Išvarė?! pavarė?! Tamstą iš dvaro išvarė!!! – vienu sykiu paklausė keletas balsų.

– Išvarė – iš, – mielieji žmonelės! nelyginant kaip skurlį arba išspaudą, iš kurios visa įspaudę išmeta į mėšlyną.

Čia senuko balsas sudrebėjo, išblyškęs jo veidas skaudžiai susiraukė ir, prisidengęs akis rankomis, sucypė iš širdingo skausmo, kaip pelė katino smaugiama, ir nebesulaikomos ašaros vėl gausiai paplūdo iš paraudusių akių. Visi nutilo, o Juozienė, sugniaužtas rankas prie lūpų pridėjusi, tyliai šnibždėjo:

– Ot, žmonės be širdies!.. Ot, žmogėdros tikri!!! Kas tai galėjo tikėtis?!

Vyrai ūsus kramtė, nekantriai markstydamies, tartum jiems kas akis graužė. Galop, prisiartinus prie aimanuojančio senelio, Juozienė ėmė raminti:

– Neverk, dėduk! nesirūpink per daug dėl tų bjaurybių! Ne tiek saulės šviesos ir šilumos, kiek pro langą tesimato: atrasite širdžių ir žmonių, kurie neleis pražūti geram žmogui. Numeskite šlapias drapanas, apšilkite! Šit tuoj žolienės prašutinsiu, pasistiprinsite, ir ant širdies bus lengviau ir linksmiau. Kur beeisite? Kas per kalbos? Nejaugi taip jau tyčiomis žudytis, kad tie atsibaldos pasidžiaugtų!?

– Žinoma, žinoma! – pritarė kiti susirinkusieji, visi puldami padėti nusivilkti šlapių drapanų ir kaip

kas įmanydamas, nuvargusį senelį ramino ir glamonėjo.

Galingu tvanu atsiliepė artimoji kraujo giminystė ir vienu akimirksniu be pėdsako nuplovė sieną, kurią dvaro ponija per dešimtis metų buvo pastačiusi tarp pastumtojo pasenusio tarno ir jo gimtinių kaimynų. Jau jie – tie tamsieji paniekintieji „chamai“ – dabar nebe palankumą ir gerumą kitados šito pamintojo vargdienio gerbė: glaudė ir guodė savąjį kraują! Pranyko abejojimai – atsiliepė ir suvirpėjo brolių širdys!.. „Nudėvėtas“ ir išmestas iš dvaro tarnas atrado štai sau šeimyną didesnę, negu būtų galėjusi jam išauklėti pana Morta ar dvaro ponija suteikti savo galybe ir malone.

– Kas gi nutiko? Kas per priežastis, kad taip staiga? – rūpestingai klausinėjo vyrai, nuvilkę seniui peršlapusį rūbą ir šiek tiek vargšą suraminę.

– Prie naujų dabartinių tvarkų lengva susilaukti ir netikėto, – atsakė šildydamasis ir džiovindamasis prie ugnies Riškus, – bet aš to tikėjausi jau nuo poros mėnesių: vokiečiai liepė atiduoti knygas – aš, nepasitikėdamas – prie pono! O tas išsyk užsiuto: „Jeigu ponas Švarcas, girdi, pasakė, tai rodos, gali būti gana, – sako: – ko dar lendi?“ mat dabar su manim visa taip.“ – Ką gi aš veiksiu? – klausiu poną. „Tai ne mano dalykas, – sako: – klausk, girdi, poną Švarcą, o nuo manęs atstok ir nenervuok!“ Ponas Švarcas paklaustas atsakė, jog man darbo nebesą.

Galvoju aš ir šitaip, ir taip – nieko gera neišeina. Tuo tarpu dar vis po porą sykių per dieną nežinia kas siuntė man į kambariuką po torielėlę išpliaušintos buizos – matyt, visos šeimynos išėdę; turbūt šeimnininkė iš geros širdies, šunims nutraukdama. Kai kurią dieną ir to pradėjo trūkti.

Neužilgo teko susiprasti, jog ne tikai darbo, bet ir vietos man dvare nebėra: į mano kambarį pradėjo vakarais nešti visokius ūkio įrankius: kirvius, kastuvus, arklių kinkinius. Nežinant kur bepasidėti, vis tai dar buvo galima pakęsti, žinant, jog niekas niekur nelaukia; bet vakar atvažiavo nauja šeimnininkė vokiečių, ir ta, keliomis valandomis sava tvarka visa apžergusi, man stačiai pasakė, kad kuo greičiausiai išsinėsinčiau iš užimtojo kambarėlio, nes čionai, girdi, reikėsia pastatyti mašiną viščiukams perėti.

– Mašina? be vištų viščiukus perės?! – nusistebėjo susirinkusieji.

– Taigi mat! Nemeluoju: naujoji šeimnininkė laksto kaip pašėlusį. Ir ji giriasi „štembuklų“ pridarysianti.

– Kurgi Elžbieta?

– Nebėra jau, broleliai!

– Ar gali būti? – nustebo vėl kaimiečiai: – juk tai beveik kaip motina ponaičių: ir mamka, ir auklė taip pat dabartinio pono! Kurgi ji dabar iškeliavo?

– Nosies tiesumu, kaip ir aš, – atsakė senis ir galvą palenkė žemyn, slėpdamas vėl apsiašarojusias akis.

– Žinote, gerieji broleliai, – prabilo senis, kiek palūkėjęs; – vienatinį mano ten draugą, mano šunį, pakorė tvoroje!.. Visa atėmė: sveikatą, jaunystę pragaišino ir galop... eik, kur akys neša!

– Pasakyk tamstele, ką jie su žeme daryti žada? – pasmalsavo pasiklausti Rymeika.

Senis galvą palingavo:

– Negudriai, – atsakė: – visus jus, visus žada išmėtyti ir žemę visą prie dvaro suimti: kažin kaip devynerius laukus žada daryti. Jau ir kamarninkas yra pasikviestas tiems laukams sumatuoti; diena iš dienos laukia atvažiuojant.

– Atvažiuos, atvažiuos, tiktai nežinia, ką matuos! – tarė nusišypsojęs Jonušas. – Oi tamstele! dar mes žadame, tikimės ir poną, ir jo vokiečius pašokinti!

Senuko akys valandėlei džiaugsmu blykstelėjo, bet tuojau pratarė liūdnei:

– Nežinau, nežinau, ar jums bepasiseks!..

– Jau visa turime! – karštai tvirtino sodiečiai, – tik nežinia kada: brakš brakš kurį rytą beatpyškina netikėtai, beužklumpa!..

Riškus susimąstė ir kiek palūkėjęs tarė:

– Nepamenu kada, koku būdu patsai ponas pasakojo, jog atėjus iš valdžios paklausimui, kokie žmonės jo laukus bevaldą, visus jus padavęs kaip lažininkus – kumečius žemininkus.

– Tegų paduoda! mes nuomą mokėjome.

– O prirodymus turite? – paklausė giliau dalykus žinąs Riškus.

Sodiečiai neramiai susižvalgė tarp savęs:

– Argi beužsigintų?..

Riškus nusišypsojo.

– Dar jūs abejojate? – tarė: – aš nė per nago juodymą: patį poną girdėjau kalbant, jog tai tėvynės labas reikalaujas, kad kuo daugiausia žemės būtų vienosė rankosė: kitaip, girdi, gresias šaliai visuotinis ūkio atsilikimas ir nupuolimas.

– Ar tu girdėjai, kokie platūs geradariai tie rakaliai! O kas gi tą ūkį gaisina?! Pas mus mažiausias žemės sklypelis naudą neša: kur negalime prieiti su žagre, ten siekiame su kastuvu ir nagais išdirbame, o pas juos? – ar jie žemę tręšia kaip reikiant, ar išpureną? Žiūrėk, pernai apie šv. Joną susimanė vasarųjų sėti, ir tai beveik plėšimus: vieną kartą arkliais perbėgo, o atkartoti nebereikia!.. Ir tie dar vapą?! Šit kame tėvynės gelbėtojai iš užsienių parlėkė!

– Eikit jūs, eikit! – pakirkė Riškus: – ogi jie pilioriais, – suprask, tėvynės stulpais esą sakosi!

– Tfu! nusispjaut ant tokių stulpų ir piliorių drauge! – atsiliepė Jonušas: – nei šilumos, nei medžiagos! Ir tokie dar pučiasi lyg rupūžės prieš saulę! Supuvėliai!

– Tėvynės pilioriai tie puvėsiai!.. ka ka ka! – nusikvatojo Rymeika. – Trankosi po visą pasaulį, kur giltinė įsakė, ieškodami, ko nepadėję. Būk tai mokosi, o žiūrėk – atsijuosę paleistuvauja! Nustojęs sveikatos, proto, doros, širdies ir dūšios, grįžta toks kevalas tėvynės tvarkyti, visokių svetimųjų šalių išgamų ir atmatų vadovaujamas! – gerų žmonių piktinti ir žudyti bei šalies vargų didinti!

– Tai žinoma ir matoma, – pritarė Riškus, – tie svetimieji pas mus keliauja ne dėl mūsų, tik dėl savo labo ir dirba taip, kaip jiems naudinga, mąstydami tik apie savo šalį; žiūri, kaip kuo daugiau ir greičiau prisiplėšti, namo sveikam šiltai pargrįžti prie savųjų. O ponai, svetimynais apakę, laidokaut, ne gyvent tarp svetimųjų išmokė, nuo savųjų žmonių atsitraukę ir savo šalies reikalų nei naudos nepermanę, akiai jais tiki, tiek svetimąjį, tiek savąjį turtą plėst ir naikint padėdami. Apsižiūrėkite tiktai kas dedasi po aplinkinius dvarus! Nebepasitenkina jau tuo, ką išgali rankomis: garinius tartokus stato ir, įsisukę į miškus, kaip kiaulės kviečius kloja! Švilpia, čirškia, trata, užia, tartum pragaras netikėtai prasivėrė; o kiti iš miškų medžius tik velka, tik velka, tai arkliais, tai vėl garinėmis mašinomis ir vindais. Paskui žiopliai purina ir stebisi, kad šalyje ligos plečiasi, kad javai, pievos nederą, upės, ežerai išdžiūvę; girios juk ir oro nuodus sugeria, ir drėgmę, smalką išlaiko! O kas kaltas, kad tos gaivingosios žaliosios girelės taip sunyko ir vis labyn nyksta?

Nutrūko kalbos ir visi susimąstė; tiktai vienur kitur pasigirdo sunkus atsidusimas, tai stiprus sukeikimas tarp susirinkusiųjų vargdienių.

– Gailesys dabar ima veizint į tuos dvaro darbininkus, – tęsė toliau pertraukęs tylą Riškus, užsimiršdamas pamažėli savo paties skausmus: – susamdys padieniais ir žudo žmones kaip velniai pragare. Ir kaip įgudrėjo! Bijodami, kad neišbėgiotų, įvedė paprotį mokėti į mėnesį! Bet mėnuo pasibaigė, o pinigų kasoje nė; išduoda korteles. Rankpelnis darbininkas, bijodamas uždarbio prastoti, liekasi dirbti antrą mėnesį; antram gi praėjus – vėl taip pat. Kad darbininko vaikai namie badu miršta, jiems tai nerūpi. O koks dabar valgis dvare – neduok Dieve! Pienas mašinos išpliauškintas, alyvomis prasmirdęs! – gyva liga nesirgus!.. O darbo žiūri. Neseniai visame dvare turėjom juoko, kiek pilvai išlaikė. Išėjo darbininkai arti penkiolika plūgų. Vokietis laibomis kojomis typ typ stypsoja po lauką, kiekvieną akimis lydi. O vyrai – paars, paars – žiūrėk, ir belekiąs kuris į karklyną. Žinoma, nuo tokio valgio viduriai praskysta. Vokietis plūsta, keikia visokiomis kalbomis, net varlės bijo viršum vandens pasirodyti. Net ir lietuviškai prašneko iš to didžio įsiutimo. Pagaliau, matyt, apilso, nes išvaktabinęs kuo bjauriausiai paskutinį *ferfliukter bauer*, galutinai persikriokęs, užsirioglino ant akmenų krūvos, pasimovė ant kumposios nosies akinius ir, prasivožęs savo visuotinės gudrybės knygą skaito. Tik vienas iš darbininkų, ar tai norėdamas išvengti kelionės, ar kaip kitaip, užėjęs iš kitos pusės akmenų, ant kurių sėdėjo vokietis, išsitašęs ilgas blauzdas, kuo ramiausiai sėdėjo, staiga trr... trr... už pat vokiečio nugaros. Kurgi dings žmogus?!

– *Her got!* – suriko tiktai vokietis ir kaip pašoks, kaip dūmas iš ugnies!.. Atsigrįžęs žiūri – *doner veter!*..

Čia jau pritrūko vokiečiui ir tinkamų žodžių visose jam pažįstamosiose kalbose, todėl vien pasispjaudė, pasispjaudė ir parėjo namo besispjaudydamas ir bepliukuodamas. Nebuvo jau ką žmogui bedaryti.

*

Gyvai besikalbėdami, niekas neatkreipė atidžios į senąjį Juozą, visi pripratę jau buvo laikyti jį bepročiu ir visiškai užmiršo. O jis tuo tarpu atsisėdo ant lovos ir atsidėjęs klausė, ką Riškus pasakojo; tik laikas nuo laiko trynėsi sau delnu kaktą, lyg norėdamas nuo jos nubraukti – kažin ką dengiantį ir slegiantį. Riškui pasakoti pabaigus, atgal dusliai ant pagalvių parsviro, ir tada tiktai visi išgirdo tylų senelio verksmą:

– O aš dar vis maniau... tikėjausi, kad ta pragaištingoji nelaimė mus aplenks, – tyliai atkartoję, patsai sau dejuodamas.

– Na, ačiū jums, mielieji kaimynėliai, už meilų žodį ir gerą brolių širdį! Pasikalbėjome – metas ir toliau keliauti! – pratarė atsiminęs savo vargą ir keldamasis nuo stalo Riškus.

–Gana jau, gana, tamstele! Kur beeisi tokiu keliu? Kas ir žmonės mes bebūtume į tokį vargą leisdami! – supuolė guosti visi susirinkusieji.

– Senas, nudėvėtas esu, – liūdnai savąją kartojo senis; – kas nauda jums iš manęs? Kam begaliu būti jums reikalingas. Išspauda tiktai besu iš buvusios sunkos ir visos kam nors betinkamos gyvybės. Išmetė dvaras, kur vieką savo palikau, – kam gi kitus nekaltai besunkinsiu savo senatve.

– Nebekalbėtumei bent niekų! – ėmėsi tikrinti vienas per kitą susirinkusieji sodiečiai. – Ogi vaikus mums pamokysi, ar maža tai verta? Ogi ir mums, seniesiems, šį tą papasakosi ir patarsi, ar tai mes už kalnelio rasime? – Priėjęs Rymeika išsuko seniui iš rankų lazda ir atsistojo prie pakabinto džiūti viršutiniojo drabužio, neleisdamas pasiimti, o moterys, aplink apspitusios, už kita kitos ėmė šaukti:

– Neleisime dėduko ubagais keliauti! neleisime šunų lodinti, neleisime, neleisime!..

Senis Riškus sustojo vietoje, besistebėdamas, kas dedasi ir užsimiršo nusibraukti gausias ašaras, per liesą veidą ir žilus uostus beriedančias, – ašaras širdingo džiaugsmo ir didelio dėkingumo. Apkabino Rymeiką aplink kaklą ir graudžiai, balsiai, tikrai kaip kūdikis apsiverkė. Paskui ir su visais ten buvusiais širdingai išsiglamonėjęs, pasiliko jau ant visados, kaip vienoj didžioj šeimynoje tarp savųjų.

Sodiečiai nesiėmė labai į širdi, ką išgirdo nuo Riškaus; buvo įsitikinę, kad vis dėlto pagaliau būsiąs jų viršus. Išsikaštavo, išsiduostė, bet dabar jau gali nieko nebebijoti. Argi galėjo kitaip ir manyti?

Bet vis dėlto šiek tiek nerimastaudami keliavo mūsų pažįstamieji į senąją karčemą, šeštadienio pavakario sulaukę, kaip buvo susitarę su savo gelbėju.

Tuščiomis rankomis rodytis nepadoru, taigi ir vėl pasiuntė Laurinaitį į miesčiuką parnešti keleto pusbutelių. Neilgai trukus, pasiuntinys sugrįžo vaišylais apsikrovęs, bet kažin ko nusiminęs: apskritos jo vištakės dar apskritesnės buvo negu paprastai, ir jose matyt buvo pasibaisėjimas.

– Bene įkulpijo kas? – paklausė kaimynai, matydami jo veide tokią permainą.

– Verčiau kad būtų kas įkulpijęs, – atsakė liūdnai Laurinaitis: – dabar gi kalbų teko prisiklausyt tokių, kad ir be kulpijimo akys gali išsprogti ir žandai supusti. Nieku prisiklausiau apie mūsų advokatą, o ką žmonės ima tik plepėti, tai dažniausiai ir išplepa.

– Kas gi nutiko? – ėmė neberimastauti ir kiti kaimynai.

Laurinaitis atsipūtė, dvasiai pastiprinti išsitraukė tabako žiupsnį, nusičiaudėjo ir prabilo:

– Įeinu į monopolę – tuščia. Paprašiau, padavė žmogus, dėkui – išėjau. Širdis salėja – gerti norisi. Įeinu pas Leibę: „Žyde, duok alaus butelį!“ Geriu aš ant greitųjų tą alų stovėdamas, tik činkt! – dygtelėjo į širdį: girdžiu, kitam kambaryje kažin kokie žmonės kalbasi sau pilna burna...

– Ko gi po velniais taraliuoji iš aplinkio, kaip gandras ne žmogus! – sušuko kaimynai. – Sakyk, kas buvo! Paskui papasakosi jau, iš kur atsirado!

– Na, palaukit gi, visa reikia dirbti nuosekliai, – atsikirto Laurinaitis. – Taigi pasakojasi vieni kitiems, kas jį nutvėrę svetimus arklius beparduodantį.

– Ką?! – pertraukė vėl kaimynai.

– Taigi mūsų pasiuntinį! – užtarytoją! – daktarą! – ėmė šaukti pritūpdamas Laurinaitis. – Tai pasakojo gerai jį žinąs, ir pasakojo, kad tasai mūsų daktaras visaip žmones matonijąs, o su pagalba sugraibyųjų pinigų vedąs prekybą vogtais arkliais. Pasakojo, kad trejetą iš šaikos nutvėrę ir kad taip pat vieną matę tarp kitų dviejų surakintą, kareivių vedamą.

Visi nutilo.

– Kas gi bus su mumis? – paklausė Rymeika.

– Kas bus, tai bus; nueisime ir pamatysime. Daug žmonės ir pramano, – bandė raminti save ir kitus Jonušas: – vienas iš pavydo, kitas dėl kokio piktumo, trečias ir taip sau pamala, kad liežuvis suktis neatprastų.

– Žinoma, žinoma, – pritarė Daunys, – bet dėlto reikia dalykas iširti: eikim!

Nuėjo. Visi žengė toliau tyliai, nes Laurinaičio naujiena katram giliai į galvą įsigraužė ir ramybę atėmė. Nesmagu buvo kalbėti taip įkliuvus. Užtatai, vietą priėję, juo didesnį turėjo džiaugsmą, kad tik duris suklabinus, tuojau patsai globėjas jiems atidarė ir pasitiko sveikas ir nepaprastai linksmu veidu.

– Na, ačiū Dievui, sveikas parkeliavęs! – nudžiugo sodiečiai, siekdami paeiliui „ponui daktarui“ rankos pabučiuoti. – Kaipgi? ar maždaug nors yra jau į tą pusę? – paklausė Jonušas, kurs buvo už kitus iškalbingesnis.

– Ko čia ir beklause? Džingt brinkt, ir apsidirbome su ponu, nelyginant kaip su vovere! Bepigu tenai!

– Ar gali būti?.. Tai sakyk! – stebėjosi kaimynai, veizėdami vienas į kitą, lygindami linksmą daktaro naujieną su tik ką perskaudėta nelemtąja Laurinaičio žinia. Tai ačiū Dievui! ačiū Dievui! – kartojo linksmi visas būrelis.

Tuo tarpu vienakis galvočius, nors su viena akim, tuoj nužiūrėjo raudonas galvikes, iš sermėgių kišenių bekyšančias, taigi seilę nurijęs, meiliai kvietė į vidų.

– Turėdami laiko pamarmėsime; o mat ir apyskaitą išduoti reikia: kožnas turite žinoti, kur dingo jūsų pinigai, kad paskui nereikalingų kalbų nebūtų ant mano galvos.

– Ką jau sveikas ir bekalbi! Ir poteries kalbėdami, tamstos sveikatos ir gerosios širdies neužmirštame, ir mūsų vaikai dar paminės, – karštai patikrino atėjusieji.

– Jei ir neabejojate, tai dėl mano ramybės turite išklaudyti. Vienas kitam nekenkia, o beklausydami kai ko ir pasimokysite, – spyrėsi jautrios sąžinės globėjas. – Bet vieno jūsų tarpe trūksta: Daunys, Jonušas, Laurinaitis, o tamsta?.. – šit ir užmiršau, – tarė, žiūrėdamas į vieną iš atėjusiųjų.

– Aš Bruzgulis, – atsakė paklaustasis, – o šis jaunasis Jarašius, – tarė rodydamas dar vieną nepažįstamą. – Tamošiaus nėra. Turbūt ateis, bet, girdėjau, negaluoja. Kažin kas užėjo.

– Tai vieno trūksta. Nagi, prisėskit, meldžiamieji, kursai kur sugebės! – kalbino meiliai globėjas: – ko gi bestovite lygu kokie kareiviai?

Kaip tik sodiečiai susitūpstė ir nutilo, tuoj daktaras ėmė pasakotis, nors Rymeika buvo pašokęs su buteliu pasisiūlydamas gerklę atvilgyti.

Ponas daktaras, nors seilę rydamas, karštai atsikratė:

– Ne, ne, kaimynėliai! pirmiausia reikia apskaityti: man sąžinė kitaip neleidžia.

– Vieta, broleliai, ne čia pat, – pradėjo ponas daktaras iš naujo. – Kaip iškeliavau pėtnyčios vakarą, tai tik nedėlios rytą švintant atsiradau vietoje. Pirmiausias daiktas, žinoma, reikėjo užėiti į karčemą. – Ne išsigerti bet, broleliai, ne: toks tai ne mano darbas, kada aš svetimais reikalais keliauju: reikėjo, brolučiai, apsipraust, apsivalyti po kelionės prie šitokios asabos einant.

– Ką čia ir kalbėti! – pritarė Laurinaitis.

– Tylėk! Ir tautys! – sudraudė kiti nenuoramą.

– Taigi liepiau duoti numerį, apsidabinau kaip reikiant; žiūriu į laikrodį – dar per anksti. O žydelaite sukasi aplink apnikusi lyg kalaitė žalį: „Rasit ponas arbatos? rasit teiksītės „liunderskinių“ silkų, degtinės karčiosios, saldžiosios, konjako, rūmo“; – net galva sukasi jau man nuo to plepėjimo; o čia pat bufetas vėl linksta nuo įvairiausių pyragų! Ta laimė mano, kad ne pirmiena: ir gardu radęs, žinau, kada palaukti dar gardesnio. Ogi ir skatikėliai nesavi kišenėje barška, kad ir gerai būtų tuo tarpu gurkšnelis išsimetus. Bet kad nesusigundžius daugiau ir to atsižadėjęs, pasakiau žydelaitei, kad veikia

sugrįšiu ir išėjau. „Tiek ten aš tau ir begrįšiu, – išeidamas manau sau: – paskiau manęs geresnės vaišės laukia!“

Susirinkusieji gardžiai nusikvatojo pasigėrėdami pono daktaro gudrumu ir tokiu mandagiu apsiėjimu su jų skatikais; bet tuoj nutilo, ir vėl visi susmeigė akis į kalbėtoją.

– Prieinu prie rūmų, žiūriu – jau žmogus kiemą bešluojas, o iš kaminų dūmai kunkulais verčiasi visu debesiu. Aš į kiemą, o čia kažin kas kaip suriks, brač: „Stoi! kur lendi?“ Mat tenai visi mokyti: kiekvienas rusiškai šneka, kaip žirnius beria! čia pas mus ir urėdninkas taip nemokės!

– Tai mat, žiūrėk, kokie! – stebėjosi vyrai.

– Už tai ne kiekvienam ten galima ir prieiti! – rimtai paaiškino daktaras ir tęsė savo pasakojimą toliau.

– Slenku aš į virtuvę, tik staiga ur ur ur ur! ant manęs šunys kaip drigantai iš visų šalių apstojo! Būtų gražiai sudraskę į kąšnelius, kad nebūtų pripuolęs koks arklininkas ar lekajus. Mat tenai sunku ir beatskirti: visi ten kaliošuoti, pirštiniuoti ir sagomis auksinėmis švytuoja kaip čia pas mus jenarolai! Net būkštu, kad nepripratus. Įeinu tada į vidų, žiūriu: paties ministerio virėjas – nusipenėjęs taip, kad kaklas bus storesnis už mūsų vyrą per juostą – čirškina kepa ant iešmo pasimovęs dveigį veršį pačiam ministeriui pusryčiams; kertėje jau virdulis, visas auksinis, žiurbuliuoja, verda arbatai.

– Dveigį veršį vieniems pusryčiams! – vėl garsiai nusistebėjo nepakantrusis Laurinaitis.

– Ka ka ka! – nusikvatojo dabar daktaras; – tai tu, broli, manai, kad ministeris kada nors ims taip sau ir pavalgys pats vienas! Visada, brač, būriai artimesnių tarnų maitinasi tuo pačiu prie kito galo; pietums kepamas visas jautis ir su ragais, tiktai be pusnagų! Taigi įėjęs sakau virėjui: „Sveikas gyvas.“ – „Sveikas, sveikas“, – atsako jis neatsigrįždamas. Mat ten virėjas tik ką sugadins bekepdamas ar virdamas – atsidursi, kur pipirai auga. Taigi ir aš, pasigailėdamas žmogaus, stoviu ir laukiu. Tik bejeinąs kitas. Aš prie jo klaust, ar nekėlęs dar šviesiausiasis ministeris? Pabaltakiavo į mane, perkreipęs galvą: „Jau keliasi; nuėjo padėti apsitaisyti“, – sako...

– Ar tai patys neapsitaiso? – pasmalsavo jaunasis Jarašius.

– Na bra! pasakė ir nebeliko! Bijok tu pono Dievo! Kad tokia asaba pati taisytųsi!.. Tik tautijai be reikalo ir trukdai, – subarė pats daktaras. – Aš tada pasėmęs sidabrinį jam į saują. Tyčiomis smulkiais ir išsikeitęs turėjau mat mažiesiems, kad daugiau tesėtų. Įspraudęs jam į saują – nemanykit tik kad porą kokių grivinių ar auksinių: tenai visi auksinėmis ir sidabrinėmis sagomis sagoti, tai ir su pinigais kitokiais ten nepasirodysi. Todėl, nors tai ir mažiausias buvo iš tarnų, ir tam įbraukiau apie tris rublius: patys juk žinote, kad tarno nepamasinęs, prie ponų neprieisi. Susipylęs pinigų kaip į savo kišenę: „Gerai, girdi, pasakysiu“ – ir, įvedęs mane į kitą kambarį, pasodino į suolą ir liepė palaukti. Tik spėjau atsisėsti – bejeinąs kitas: blykt blykt akimis į mane, ir eina sau gūžį atstatęs, nosį pakragenęs. Aš pasikėliau nuo suolo, lenkiuosi ir sakau: „Labadien, tamstele!“ Jisai vėl: blykt blykt akimis, kaip tik smetonais! Tada susiprask, broleli, greičiau į kišenę ranką brukti. Manęs mokyti neberekia: išvirpinau trejetą rublinių ar ketvertą ir kišu į saują, o jis paėmęs tiktai džingt į grindis, ir nuėjo nosį parietęs. Grįžtu į virtuvę pasiteirauti, kas per priežastis gali būti, o tie manęs klausia: „Kiek davei?“ – „Keturis sidabrinus“, – sakau. – „Taigi susiprask, sako, kad čia jau sidabriniais neužkiši; tai artimiausiasai paties ministerio tarnas: trauk auksiną, nors būtų ir tiek pat, kaip sidabrinų, sako. Juk tai pats partamento daraktorius.“ O dabar tokie tenai laikai, kad pinigų, nelyginant pas mus bulves, pilsto: sidabrinų ir kišenės neišlaikytų iki dienos tarnavimą pabaigiant. Bet ne mane sugauti: turėjau aš ir auksinių prisikeitęs, žinodamas iš ilgo prityrimo, kad tokioje vietoje lengva susitikti netikėtų daiktų. Taigi, kaip tik atgal praeidamas pasirodė, aš tuoj brūkš dvejetą auksinių į saują, įsimitė į kelnių kišenę, blyktelėjo akim, kaip bulius ir klausia: „Ko? iš kur?“ – „Prie ministerio šviesenybės, sakau, su prašymu.“ – „Duokš, sako, nunešiu!“ – Aš sakau, kad aš pats labai būčiau norėjęs pasikalbėti...

– Nemokėk kalbos – pražūsi tokioj vietoj kaip viščiukas tarp žąsų! – įsikišo vėl Laurinaitis, persiėmęs globėjo gudrybe.

– Liaukis! Liaukis! Kas traukia liežuvį?! – pabaudė kiti.

– Nesiriekite! Kas apstojo? – suriko daktaras. – Ir kunigas du kartu to paties pamokslo nesako! Klausykite, kad norite žinoti! – Taigi tas man sako: „Nevalia!“ Tuo tarpu pamačiau, pati ministerienė

bejeinanti į šeimyninę. Nesigailėjau pakaros: nubučiauvau rankas; pabučiauvau į vieną kelį, į antrą, o ji tuoj mane atsiminė, pažino ir klausia: Na, kas atnešė? Kodėl taip seniai besi buvęs?" – Niekas, sakau, neatnešė: vargai atvarė, ne ištvirkimas – vargai nebepakeliami. Su mažumynais, sakau, neišdrįstume kibinti jūsų šviesenybių!" – „Ko gi dabar trūksta?" – klausia. „Su šviesiausiuoju ponu ministeriu norėčiau, sakau, pasikalbėti ir tamstos šviesenybės užtarimo prašyti." „Gerai, gerai! – sako. – Kaip nors jau padarysime."

Nors aukšto stono, bet labai geros širdies žmona. „Palauk, sako, pažiūrėsiu, ar atsikėlė vyras." Išėjo ir neužilgo beįsiveda į šeimyninę ir su pačiu ministeriu. Aš vėl, broleliai, prie pakaros, o čia galvoju, kaip tik drūtas, kas kalbėti. Su tokiais, broleli, kad kalbi, tai nemikčiok! Savyje manyk kaip tinkamas, bet kalbėk, kaip reikia: berk kaip žirnius! Truputį kiek suklysi, – tuojau už čiupros, už kupros: gausi „duraką", keliu į užpakalį, ir laukan pro duris nelyginant kaip šunį. Su manim to nebuvo ir nebus, bet vis dėlto protauti reikia stipriai. O čia, lyg tyčia, pašoko man į galvą tam tikriausias žodis – brangus žodis! Negaliu sakyti: meiliai priėmė, nuo širdies... Aš jam rankas bučiuoju, o jis už čiupros paduskinio ir šaukia ant manęs: „Vėjavaiki! kurgi buvai pražuvęs? Ar jau visi mūsų muzikėliai laimingi, kad prašymų nebesiunčia?" – „Kur tau bus laimingi! – sakau. Būtų gal, sakau, laimingi, jeigu mūsų metėžninkai ponai nesmaugtų. Prašymus, sakau, jo didenybei per tamstos šviesenybę siunčiamus perima, lig tamstos šviesenybės neprileidžia, o tuo tarpu žmonės galutinai baigia smaugti! Paskutinį žemės kąsnį, ant kurio mes, mūsų tėvai ir tėvų tėvai esame gimę ir užaugę, paskutinį sklypelį iš po kojų atima!"

– Žinojau aš, ką paminėti! – gudriai pasivaipydamas, tęsė daktaras. – Kaip tik metėžninkus priminiau, abu nubalo kaip nudažyta siena; paskui paraudo, net pamėlynavo – ir kaip užkeiks: „Aš juos!.. Kurgi buvai? Ko tylėjai? Kodėl nors gromatėlės nepabrėžei, jeigu tingėjai atvažiuoti?.."

– Būčiau kvapnus nebeišėjęs iš tokios baimės, – įsikišo vėl išverstakis Laurinaitis; kiti tik susipurtino ir klausėsi toliau.

– Taigi matote, kad tai ne su piemeniu kalba! – tarė daktaras, dovanodamas pertraukimą už taip vaizdingą pasistebėjimą iš jo gudrybės ir drąsumo, ir suko liežuviu kaip klebetu, smagiai bemeluodamas toliau.

– Abudu ėmė klausinėti: kaip? kas? – o aš kaip imsiu kloti! kaip imsiu rėžti, broleliai jūs mano, apsiverkdamas!.. Juodu abudu klausosi, klausosi ir pagaliau patsai ministeris sako: „Nebijok nieko! aš apsisuksiu apie juos: visiems žemę atimsiu ir sodiečiams atiduosiu."

– Taip sakė? – Ar taip pasakė? – subruzdavo tikintis klausytojai.

– Tai kaipgi! Juk sakau, ką ausimis girdėjęs ir akimis regėjęs. Tam juk ir važinėjau, kad visa tikrai ir be abejonių sužinočiau.

Sodiečiai, tai išgirdę, subruzdavo kaip bitės avilyje:

– Eis vokiečiai su savo auklėtiniais iš mūsų žemės šunims šėko pjauti! Išguisime juos atgal į Rygą! – šūkavo už vienas kito vyrai, ir linksmas, kietas kvatojimas pasklido po senosios karčemos griuvėsius. Patsai daktaras, smagus ir linksmas, tik rankas trynėsi.

– Nežūsitate! – šaukė ir jis balsu visus perrėkdamas. – Atitikote ką siųsti! Nesigiriant, ne kiekvienas tai būtų padaręs.

– Ką čia ir bekalbėti: mums aukso kalnus supiltų, ir tai neimtume! – įsitikėdami pritarė pilkasermėgiai; daktaras gi globėjas tęsė toliau:

– Gavęs tokį nebeabejojimą įtikinimą, aš dar kalbą, žemai nusilenkęs, užvedu: „Šviesiausiasis pone ministeri! ar veikia žmonės gaus tos žemės?" Pamaštęs kiek, sako: „To tikrai pasakyti negaliu. Kad būtumei pirmiau bent dvejetą savaičių atvykęs, būčiau, girdi, tuojau galėjęs duot matininką, ir vežkis. Dabar gi, sako, paskutinius išsiuntinėjau – vieną į Kauną, antrą į Raseinius, trečią į Vilnių pastūmiau. Kas gi kaltas, kad jūs tylėjote. Dabar palaukt reikės: kai tenai bus aprūpinta, nebijokit, ir jūsų, sako, neužmiršiu." Bežinąs visus vardais ir pavardėmis.

– Ot galva! Ot protas! – Kad taip visus atminti! – akiai stebėjosi sodiečiai.

– Dabar vis dėlto jau mūsų nebemėtys, nors ir iki rudens sutruktų neatsiuntęs matininko? Vis jau sėti galime? – dar paklausė keletas balsų.

– Kodėl? Kodėl negalėsite? Sėkite, dirbkite kaip dirbę, o jeigu dvaro šuniava apstotų, tik man praneškite, aš juos tuojau! – Čia globėjas įsikirščiavęs, kumštį sugniaužęs pamojavo.

Vyrai džiaugdamiesi nusikvatojo.

– Praverėtų juos aplamdyti – tarė Jonušas: – butų jiems *gergot ferfliukt*.

Ataušę kiek ir atsipeikėję po taip gyvų įspūdžių, vyrai vėl atsiminė raudongalves, po kišenės bebuldančias. Susimerkė, ir visi kaip iš komandos išsitraukė aikštėn. Rymeika vėl prie geradarijo prisiartinęs, ėmė kalbinti.

– Juk ir gerklė išdžiūvo bekalbant; laikas atvilgyti – tarė lupinėdamas smalą.

– Ne, ne! Palaukit! – gynėsi užsispyręs daktaras. – Dar apyskaita reikia pabaigti, kur jūsų pinigėlius išleidau. Reikia visa blaiviai...

– Kam čia ir galvą besukti! – priešinosi žmonės. – Tamsta kaip tėvas mums.

– Še še! nutilk! Tėvas tėvu – apyskaita ir pinigai savu. Pas mane visa visada turi būti aiškiai suvesta: galas su galu. Taigi klausykite!

Laurinaitis pastatė ant stalo jau atkištą butelį, akis aukštyn išvertė ir sunkiai atsiduso. Pažvelgė daktaras į jį ir į degtinę, ir suminkštėjo širdis ir jo:

– O juk tuo vienu stikleliu ir tikrai dar proto nenuskandinsime. Tiesą gi sakant, gerklė išdžiūvo ir pailso bekalbant. Kad Dievas davė – išmeskime po burną.

Laurinaitis apsidairė stiklo.

– Kam čia tų niekų? – nekantriai sušuko daktaras: – užgerk iš pačios ir leisk per rankas!

Laurinaičiui tokių daiktų nereikėję du kartu sakyti: linktelėjo, apžiojo galvikę, porą kartų sukliunkinęs, gurktelėjo ir perdavė daktarui; daktaras, savo dalį įtraukęs, atleido kitam, ir taip ėjo tolyn, kol butelis, aplink apėjęs, pasidarė tuštytelaitis iki lašo. Laurinaitis jau buvo berakinėjęs antrą, bet daktaras sudraudė.

– Gana šiam kartui! Neprapuls. Pirmiausias reikalas sąžinės! – sustabdė sąžiningasis skriaudžiamųjų globėjas. Paėmė gabalą anglio ir priėjo prie baltintos sienos.

– Žiūrėkite! Čia štai kelias – 13 rublių, atgal 13 – tai 26; nakvynė 2 rub., tarnas prienginis 3 rub., antras 10 rub., – tai vėl 15; ministerio tarnas ir ministerienės tarnaitė po 5 rub., vėl 10; tai turime jau 15 rub. Ar visi matote? 13 ir 13 tai 26; 2 ir 3 ir 10 tai 15 ir 26 tai 41; ir dar 10, tai išeina jau 51. Matote?

– Kas čia mums bematyti! – tarė nerimastaudamas Laurinaitis čiupinėdamas jau aplukštintą buteliuką. – Mes matome žiūrėję nežiūrėję.

– Kam kas berūpi! Tiktai žiūrėkite, vyrukai! Kentėk, brole! kenčiančius Dievas myli.

– Taigi jau, rodos, ir visa, o tuo tarpu dar ir savų prie šitos kelionės teko pridėti nemaža, nors aš ir nevažiavęs būčiau galėjęs apsieiti. Nakvynėje reikėjo kvepiančią vonią pasidaryti, už kurią jau ir nebeatmenu, kiek atsiėjo užmokėti su patarnavimu. Kelionėje prarūgęs, brole, neik į tokių namus, nes gana greit į kuprą gautum nuo tarnų, ir ministerio nematęs! O tarnams nedavęs kiek reikiant, manot, ką laimėsi? Priėmė už tai dabar ir prie savo stalo, privaišino kiek tirpstant. Ko tenai nebuvo! Ir sūrių, ir kumpių, ir skilandžių, ir dešrų; paskui pampuškų pilną auksinį bliūdą kaip rėtį pati ministerienė, iš tarnaitės rankų paėmusi, vidury stalo pastatė. O kokia ten degtinė! Koks vynas! Tokiais vynais, kaip čionai mūsų ponai geria, tai tenai, atsiprašant, grindis plauna. O tik sustok, užsižiopsok, tuoj patsai ministeris mauna kumščiu į kuprą: „Tu, ištvirkėli, ar tai aš vienas visa valgysiu? Eik tu šioks, tu toks, mužike!..“ Labai meilūs žmonės. Ne tik pavalgydino, bet dar ir kelionei šį tą įsikišti davė: man beišeinant atmovė pati ministerienė keptos veršienos gabalą, duonos baltytėlaitės kaip saulė... Palaukite! rodos, dar gabalėlis užsiliko; duosiu jums paragauti.

Čia daktaras atsikėlė, atsidarė sienoje įtaisytą indaujėlę ir išėmė, matyt, iš anksto prirengtus šešis kąsnelius keptos veršienos ir tiek pat plonintelių riekelių smulkios gražios duonos, padėjo ant stalo ir tęsė toliau:

– Suskaitėme 51 rublį. Lieka dar 69. O, rodosi, jau nieko daugiau nebereikia, kaip tik likusius po pažasčia pasispaudus skubintis atgal. Palauk, brole! Vargiai būtume bepamatę ir paties ministerio prižadėtąją žemę, jeigu valdininkų nebūčiau nulenkęs. Juk ministeris sava ranka nedaro, tiktai visam kam išpildyti turi padėjėjus, valdininkus. Tiems gi taip pat nepateptos rankelės plyšta – plaušojasi ir

kliūva. O aš, nuo ministerio išeidamas, ir besusitinku pačiose duryse keturis vyriausius valdininkus, atėjusius su rapartais. „Sveikas gyvas!“ – „Sveikas. Kur beeinąs?“ – ir taip toliau. Susitarėme, kad aš palaukčiau, kol jie nuo ministerio grįšią atgalios, kad paskui laisvai pasikalbėtume, pamarmėtume. Už kokio pusvalandžio visi vėl beišeiną. „Na, dabar tai iš mūsų nebeišsisuksi! šaukia išeidamas vyriausiasis ir jau mane pažįstąs iš senesnių laikų. Tuoju mane už rankos, į karietą, ir tiesiai į traktierių. O traktierius tenai, manote toks kaip Šiauliuose arba Viekšniuose? Ten lipynė krištalinė, durys sidabrinės, rankenėlė gryo aukso! Nušveista, kaip žvaigždutė šviečia! Rodos, nudegsi paėmęs. O kaipgi kitaip bus, jeigu tenai patsai ministeris pasivaikščiodamas neretai užėina atsigerti. Ministerio rūmuose juk visa taip sudaryta: durų ir langų staktos, nelyginant bažnyčios žirandolių stripinėliai, šviesą laužo, švytuliuoja. Aš sėdu tada į karietą mieliausiu noru, džiaugdamasis, kad taip lengvai pasisekė susieiti, ir drožiame visi.

– O kas tai yra tas traktierius? – pasmalsavo jaunasis Jarašius.

– Taigi ministerio dvaro karčema. Juk tarp tokių ponų visa kitaip vadinasi. Užėina tenai ir mažesni dvaro tarnai, bet tie kitomis durimis; mes gi tomis, kuriomis patsai ministeris vaikščioja. Buvo jau apie trečią valandą popiet, bet tenai tat skaitosi kaip tik priešpiečiai; tatai vėl mano laimikis: rasi kaip nors ir savaisiais žmoniškai išsiversiu. Pastačiau po silkę, dvejetą menkių kaip kultuvių ir dar ten kokios marinuotos žuvies, – visa šaltai matvalgoma priešpiečiams – dvejetą butelių šimtametės degtinės, kuri jau net tirštai nusistovėjusi, o tas skystimėlis, broleliai, prašviečia kaip tie patys krištolai, į kuriuos lekajai pilsto; porą butelių likieriaus...

– O kas tai daiktas tasai likierius? – paklausė seilę rydamas Laurinaitis.

– Taigi taip pat gėralas, ypačiai saldus pasigardžiuoti. Taip po trupinėlių visa ko bedažant, žiūriu, mano ponai valdininkai apšilo. Tada aš liepiau paduoti po gerą stiklinę šaltos kavos ir bekalbant pratariau: „Nepaprastai man malonu pasigrožėti jūsų sveikatėlėmis, mielieji mūsų bičiuliai ir globėjai! Todėl ir aš, atmindamas aukštą tamstų užuojautą mūsų prasčiokėliams, pasiskubinau šitai tamstoms pranešti ir apsaugoti nuo prisiartinančio pavojaus ir nelaimės.“ – „Kokio pavojaus? Kokios nelaimės? Iš kur?“ – puolėsi per kits kitą klausti, tuoju prasiblaivę. O aš ir sakau: „Štai, sakau, mūsų šalies ponai savus žmones, čia gimusius, čia augusius darbininkus – nuo prigimtosios žemės šalin varo, o į jų vietą gabenasi vokiečius su visokiomis tripūgomis ir karvėms melžti, ir kiaulėms šerti, ir dargi vištoms perėti, ir visiems kitiems darbams atlikti. Darbininkų jau jiems jokių nebereikia, nes ir visą didžiąją Rusiją su vokiečiais ir tripūgomis apimsią – net ir ministeriais, girdi, vokiečius pastatysią.“ – Matote, ir ausis gera šitokioje kelionėje geras turėti: šitos žinios teko man sugauti nuo mokytojų vyrų, šalimais gelžkelio važiuojant besitariančių, o aš jomis tuoju, kaip matote, ir pasinaudojau jūsų gerai tinkamoje vietoje.

– Kad taip tuoju ir suprasti, kas kam tinka! Ot galva! – stebėjosi klausytojai.

– Išgirdę paskutinius mano žodžius, kad pašoks visi iš vietų! Kad ims klausti! Iš kur aš žinąs? Kur matęs? O aš tuoju ir pasakaju, kaip tai mūsų šalyje ponai jau žmones į tyrus laukus varo ir visa vokiečiais apleidžia. Subruzdimas, sumišimas pasidarė netikėtas!.. Pagaliau – tartis: žodis po žodžio susitarė, surašė į mūsų gubernatorių laišką ir šuoliais mane, broleliai, visi keturi karietomis išlydėjo į gelžkelio stotį. „Vežk, sako, tuoju įsakymą gubernatoriui, kad visus vokiečius tuoju išguitų iš gubernijos, o sodiečius visus žeme ir trobomis, ir gyvuliais, ir visokiais ūkio padargais, kiek tiktai reikiant, aprūpintų!“ Ir štai aš sugrįžtu jums apyskaitos išduoti, jau suvažinėjęs ir į Kauną.

– Tai tu man!.. Taip greitai visur suspėti!!! – stebėjosi vienas kitas iš klausytojų.

– Taigi, taigi! Matote, žmonių vaikeliai, kaip tai galima, turint ant pečių galvą ne vien kepurei pamauti! Vėlgi ir pagailo man jūsų, vargdienėlių, kad per daug neišeitų; todėl ir galvojau kaip įmanydamas, kad tiktai išsisukčiau ir netuščiomis sugrįžčiau. Kitados, tokiais reikalais nuvažiavęs, būdavo, mėlynai priviešėsiu, pas visus ministerius apsilankysiu, užtrukdamas kelias dienas daikte. Patys suprantate, jogei kitaip ir susipažinti nebūtų buvę galima, o neturint pažinties, ir kam pagalbos nerastumei. Kiek gi tenai visa atsieina, galite nors kiek suprasti iš to, kad valgo tenai auksiniais peiliais, sidabrinėmis šakelėmis, krištoliniais šaukštais iš taip pat krištolinių lėkščių. Ne tik kapeikomis, bet ir rubliais tenai neužkiši. Rublį neša tenai maža tauriukė degtinės, – žinoma, ne tokios, kokia mes

čionai besigėrėjame. Po dešimtį rublių nuo žmogaus atsiėjo užmokėti, iki kapeikos! Žinoma, skaitant eilėje ir mane patį, nes kame nors ne taip, kaip priimta, pasielgęs, greitai galėtum patekti lekajaus ar muziko vieton, tai yra prie durų arba ir už durų ir, gudo mėnesį pralaukęs, namo sugrįžti gautum tuščiomis. Man ir taip, kaip matote, pasisekė išsisukti jūsų pinigais tikrai gudrybe ir gerai pažįstant aplinkybes ir žmones. Tada penki žmonės po 10 rub. – 50; lekajus 5 – tai 55. Užsikandęs ir jūsų kiekvienas neišaina laukan neužsirūkęs. Penketas cigarų po 5 rub... taip, taip, mielieji! – po 5 rub. Į kieno vežimą sėdai, su tuo ir susidėk! Kad užsirūkėme po mastinį cigarą, kad pasileidome šuoliais akmeninėmis gatvėmis į stotį, tai rodės, ten visi perkūnai su pragaru susigrūmė! Penketas dūminių juostų per pusę varsto nutįso paskui! Tada turime jau 50+5 ir 25 – tai 80; vežėjui 5 ant alaus, tai ir 85. Buvo 69, tai ir pasirodo, kad dar savo teko pridėti 16 rublių, neskaitant 10 rublių, užmokėtų už pasiskolinimą tinkamų rūbų. Neskaitau, kad nepasakytumėt: „Norėdamas būti ponu, turėk apytaisą savo.“ O kam gi aš juos turėsiu, jeigu man ne tik ne kasdien, bet ir ne kas mėnuo jie reikalingi, o šimtus rublių neša? Nepridėjus gi nekaip buvo grįžti be nieko, vargdienių žmonių pinigus išleidus vien todėl, kad kokios poros dešimčių pritrūko. Kas kitas gal taip būtų padaręs, bet aš taip negaliu: man sąžinė neleido: bevelijau ant jūsų sąžinės atsidėti ir pasitikėti, jog mano minkštos širdies nesuviliosite. Juk namie būdamas, būčiau bent keliolika prašymų parašęs ir kiek tiek pasipelnęs, o tenai štai dar kiek prikišti reikėjo svetimais naudai, pačiam vargdieniui, kaip matote, esant.

– Ką jau ir bekalbėti! Skersai išilgai ėję, nerastume kito tokio globėjo! – jausmingai garbino dėkingi sodiečiai „poną daktarą“, nubučiuodami vėl rankas. – Jei tikrai Dievas sveikus išlaikys, iki mirdami neužmiršime ir visa atlyginsime su priedu! – tikino karštai iš gilumos sujudintų širdžių.

– Bet dėlto vežikui arba lekajui po penkrublę davinėti, rodos, lyg būtų per riebu, – pasakė jaunasis Jarašiukas.

– Tai tu, broli, ir pasiliktumei gudo mėnesį už vartų tenai keliavęs. Tenai Iekajais ir vežėjais tarnauja tokie, kurie turi kitas po keletą dvarų. Dešimtinėmis arba auksiniais nepasirodysi. Rasit ir mūsų ponas kur tokiu lekajumi prie karaliaus dvaro užsieniuose buvęs.

– Tai tu man! O čia būdami – tokie puikūs! – stebėjosi Rymeika.

– Bet kurgi jisai pinigus būtų padėjęs, kad būtų taip, kaip čia prie mūsų aukštenybių, už mažiausia mažmožį po penkrublę lupęs?

– Užsienių diduomenė šykštesnė, o vėl... prašvaisto pralaidokauja. Nedovanai juk taip užgaišęs parkeliavo. O tokiose vietose, matėte, kaip brangiai visa apsieina.

– Tai ką čionai apie tas penkrubles tuščiai betauzyti, kad gardi ir pusrublinė! – nekantriai jau pertraukė vėl kalbas Laurinaitis, įnirtęs berakinėdamas raudonąją butelio galvikę, – spėdamas betgi pasibaigsiant jau taip nebepakeliamai sunkinančią kalbą, sausų butelių degtinės turint rankoje.

Dabar jau niekas nebebarė jo už pertraukimą. Visi užjausdami nusikvatojo ir išitraukė iš kišenių savuosius.

– Duok, mažilėli, duok! Aplaiستysim ponų letenos nuvargintus dirvonus. Tegų neša mums ir mūsų vaikams gausius vaisius mūsų bočių ir prabočių kruvinasis prakaitas!

– Tegyvuoja mūsų garbingasis daktaras ir advokatas! – staiga sušuko visu balsu Laurinaitis ir užsivertė pilną butelį dugnu aukštyn. Suūžė karčemos griuvėsiai nuo įvairiausių šūkavimų: paminėjimų ir pagarbinimų; buteliai tuštėjo vienas po kito; ištuštėjus visiems, pasirodė per maža taip gausiems pono daktaro rūpesčių vaisiams aplaiстыti ir taip didžios laimės karščiui apgesinti. Sumetė vyrai Laurinaičiui į kepurę dar po porą grivinių: ponas daktaras, pasirodydamas, įsikirščiavęs trenkė ant stalo visą rublį:

– Ubagas rublis, ne tėvas! tegų eina į žmones!

– Tegyvuoja vargdienių globėjas! – suriko vyrai ir, sugrobę iš visų šalių, ėmė svaidyti į palubį. – Teprapuola vokiečiai ir mūsų ponai, jų lekajai!

Į tą trenksmą prasivėrė durys, ir rimtai įžengė į vidų Tamošius. Nususuko į kertę ir ilgai, kažin kodėl nepaprastai ilgai statė tenai lazda.

Aplamai imant, paskutiniu laiku kažin koks keistas jisai pasidarė: pažįstamų žmonių lenkėsi iš tolo, buvo kažin koks nedrąsus. Ir visada nepakalbus, dabar pasidarė visiškai niūrus.

– Sveiki, vyrukai! Skalsios rodos! – pratarė gana tyliai jėjės.

– Sveikas! sveikas! – atsiliepė daktaras. – Kame gi buvai? Kodėl pasivėlinai, su kitais drauge neatėjęs? – triukšmingai tyrinėjo, iš nuovargio ir degtinės jau mėlynai paraudęs. – Atleisi jau, brolyti. Ir kunigas po du kartu to paties pamokslo nesako. Kitų dabar klausk!

– Laiko neturėjau! – trumpai pasiteisino Tamošius. – Man vieno arba kito žodžio tereikia: gerai – blogai?

– Gerai! gerai! – sušuko pirmiau atėjusieji kaimynai. – Žemė mūsų! Varysime striukuosius vokiečius iš mūsų žemės kaip bandą! Draugėj su tokiais ponais kaip mūsų šalis, kurs savo krašto nemylė, tikrai težino iš žmonių ir iš žemeles paskutinius syvus traukti ir įvairiems ats–baldoms besukišti! Jei mūsų Dievo duotu ponu ir tėvu skaitos, kaipo mums pasakoja; jei svetur mokytis, ne laidokauti, važinėjo,– tegu pargrįžęs ir mus būtų pamokęs, kaip geriau gyventi, kaip geriau ūkis vesti. Bet jisai, siurbėlė, lekajum turbūt kur buvo, ne mokslus padorius ėjo, ir tik žmones plėšt iš paskutinio kailio tepramoko. Ar tam tai mūsų tėvai čionai besidarbuodami sveikatą ir galvas padėjo, ir mes per visas gražiausių metų dienas kruviną prakaitą liejome, kad dabar sveikatą sudėvėjusius išmestų už tvoros, išgintų badu dvėsti į tyrus laukus?! Tegų grįžta pats tenai, kur jaunybę ir sveikatą pralaidokavo ir visa, kas mūsų, niekinti išmoko! Trempti po kojų, griauti į purvyną visa, kas mūsų širdims brangu ir šventa! Kad būtų užsieniuose ko pats išmokęs, būtų ir mus ko gero pamokęs, ne svetimažemiais atmatomis užleidęs. Tegų sau važiuoja visi! Tegų negadina oro mūsų šalyje.

Ilgai dar panašūs šūkavimai garsėjo senosios karčemos griuvėsiuose, o patsai ponas daktaras, karščiausiai jiems pritardamas, iš viso peties daužė kumščiu stalą, kol jau gerai nebesuvaldydamas rankos, pataikė į stovinčią stiklinę ir susivarė sau stiklą į saują. Paplukęs kraujas tokiuose atsitikimuose paprastai malšinančią ir blaivinančią daro įtaką, taigi ir mūsų įsikasčiąvę ponų bei vokiečių teisėjai staiga aprimo, su pagalba pusgirtės šeimnininkės Mortos apžiūrėjo ir apraišiojo gerokai sužeistą pono daktaro ranką ir jau tylomis išsiskirstė namo.

Begrįždami pasigedo Tamošiaus.

– Kur jisai pradingo?

– Traukiasi iš akių, lygu šuva viščiuką papjovęs, – tarė antras.

– Apsunkintos sąžinės nenutildysi. Ne veltui žmonės kalba.

– Ir sublogęs: kaip per vartus išbraukytas atrodo. Gerai sakoma: per smarkiai nepulk, proto pasiklausk, nes visada nusidauši, – pridūrė penktasis.

Taipo stipriai įtikinti savo globėjo, spartūs ir linksmi kibo dabar Palieknės sodiečiai į darbą. Visi laukai sužvangėjo darbo įrankiais, pagarsėjo dainomis, šauksmais bei įvairiausiai naminių gyvulių ir paukščių. Nuo girios tolydžio girdėjosi turuu! oru tekėjo piemenų trimitų graudus gausmas, o jiems įkandin tarė barškaly ir skambalėly tėvi atbalsiai. Valandomis sumūkė karvė, tai avių pirmyn ištrūkusių būrelis perbėgo per genetį. Nuo namų garsėjo svirčių girgždesys: tai atsargiosios šeimnininkės iš anksto gamino pargrįžtantiems gyvuliams šalto vandens po dienos karščio atsivėsinti.

Priėjo vakaras. Iš pievų pasigirdo dainos grįžtančių pjovėjų bei grėbėjų: „Valio, mano dalgeli, valio! valio!“ skambėjo ore aukštu garsu, tai vėl kitas padykaudamas:

*Šalti barščiai ne patrova,
Sena boba ne zabova...*

ir paskui atskirais žodžiais persimėtymas ir tikras nuoširdus jaunystės juokas, kvatojimas.

Kitur vėl suskamba merginų tėvi balsai, traukių sutartinai:

*Labas rytas, berneli!
Pjauni lankoj šienelį;
Ar nereiks grėbėjos
Ir rugeliams rišėjos?*

Kažin kodėl daina nutrūksta, bet įkandin pakyla stiprus vyriškas balsas:

Reiks man grėbėjos

Ir rugeliams rišėjos!

Reiks man ir tokios.

Ką su manim pernaktos!

– O dygulio į kepenas ar nenori? – kyla vėl skardus merginos balsas. – Ko beužsimanė!

Tai vėl vyriškas balsas:

– A-a! žiūrėk! mano nugara netrūko, o tavo grėbliagalvio ir nebėra! – ir – ka! ka! ka! – kvatojimas. –

Rytą galėsi nagais šieną krapštyti!

– Nebekrapščiusi! Pataisysi patsai ir neprašytas!

– Kad tu nesulauktumei!

– Nepataisysi – bus kitas kas pataišas.

– Duok grėblį, varna!

– Te, meška!

– O tu! Aš tau parodysiu meška!

– Nepavysi! nepavysi! – šaukia vėl uždusęs merginos balsas.

– Pavysiu! pavysiu! Drebėk! – girdisi įkandin vyro

– Ai ai!!! – girdisi tėvas balsas, lyg tartum sugautos merginos, ir taip toliau, ir taip toliau.

Taip dėjosi tarp jaunųjų. Senių tarpe kažin kodėl sunkus ūpas vis dar neprasisblaivė. Ilgi perkentėtų sunkių vargų metai neleido jiems taip lengvai pasitikėti laime. Laukė savo globėjo pažadėtojo žodžio iš ministerio, o juo ilgiau laukė, juo daugiau ir daugiau kilo abejojimų.

Senis Jonušas tartum negirdėjo tų jaunos linksmybės atbalsių: vienmarškinis rėžė šieną savo apluoke; klojo pašliaukui sukrautus žiedus, kuriems jau nebebuvo lemta sulaukti linksmo rytmečio.

– Dieve, padėk! – netikėtai ištarė netoliese prikimęs vyriškas balsas.

– Ačiū, ačiū! – ramiai atsakė senis, lyg nenoromis, pažinęs Tamošiaus balsą.

– Tai nesiliauni dirbęs? – kalbino atėjusis dusliu balsu tolyn.

– O ką bedarysi? – atsakė Jonušas, itin dalgiu bemosuodamas: – sūnaus neturiu, pačiam tenka judinti seni kaulai. Kurgi patsai bekeliaujas? – paklausė nuo savęs, sustojęs pasipustyti dalgio.

– Grįžtu iš dvaro,– trumpai atsakė atėjusis.

– Iš dvaro?! – pasistebėdamas atkartotojo klausimą Jonušas ir labiau atsidėjęs pažvelgė į kalbantį.

Tiktai dabar pastebėjo didį, nepaprastą Tamošiaus susijaudinimą: matyt, buvo pailsęs greitai bėgęs ir sunkiai alsavo.

– Pražuvę esame, pražuvę! – niūriai pratarė atsikvapstydamas Tamošius ir parodė ranka į dvarą. – Ten jau visas būrys juodvarnių sulėkė: rytoj rytą užpuls mums mūsų lizdus purenti. Žinių turiu tikrą. Ne pas poną dvare buvau: buvau kalvėje ir ten girdėjau tikrai.

– O Jėzau!.. – Kas gi dabar bus su mumis?

– Reikia prie jo siekti žinios; rasi nuo ministerio kas atėjo. Negalime juk dabar taip eiti šunų lodinti?!

– Tai eikime! bėkime! – pritarė sumanymui Jonušas. – Matysime, ką jis patars.

Užsimetė ant pečių sėmėgą ir, pametęs dalgį vietoje, leidosi eiti.

– Žinoma, nėr ko laukti, – murmtelėjo Tamošius žengdamas drauge. – Pakeliui pasakysime kaimynams. Tegu rengiasi matoma, kad geruoju neatsiprašysim.

Ežiomis, pabaliais, paupiu spėriai žengė du vyru ir, neilgai trukus, atsistojo pas griuvėsių duris. Bet kaip juodu nustebo, pamačiusiu griuvėsių duris stipriai užstumtas, o ant pajuodusių jų lentų kažin kokį baltuojantį kreida papieštą parašą!

Kas tai būtų?

Susitarė, nubėgo į miestelį pasieškoti kokio nors mokslininko, kad paskaitytų. Besutinka gatvėje devynerių metų Leibos Maušiuką.

– Ar nepaskaitytumei mums to parašo?
– Niu! kodėl ne! Tiktai man duosite už tai tris kapeikų.
– Gana jau, gana! už keletą žodžių, dar kreida parašytų, tris kapeikas! Bus gana dviejų! Ogi mes visada iš tavo tėvo visa perkame ir pas jį geriame.
– Ni! tėvas tai tėvas. Aš ne tėvas, aš dah būsi tėvas.
– Kad nė neturiva daugiau su savimi, o tuo tarpu ir parašas nusitrins.
– Ni! kad nėra; nėra ko dahit. Dvi kapeiki ir tai pinigai. Eikim, ba sutems.
Nuėjo – aukštai, žydukas prietamsyje nesužiūri. Pagrobė Tamošius žyduką už pažastų ir pakėlė ligi parašo.
– Ai vai! – suspiegė žydukas, nes Tamošius sugniaužė jį lygu gandraus žalčiuką sugavęs. – Ai vai! šonkauliai sulūžo; ai vai!.. ai vai mier! – šaukė lygu spąstuose sugautas.
– Skaityk, rupūže, kad apsiėmei! Ar nematai, kad jau visai sutems tuojau? – sušuko iš savo pusės ko nepasiusdamas nekantrus Tamošius ir užsimojo žyduku, tartum besismagindamas mesti į sieną kaip kačiuką.
– Žmogau, atsipeikėk, ką darai! – puolė gint Jonušas. – Duok man žyduką! Tavo rankomis kumelius kilnoti, ne vaikus! – padūko plūst kaimynas ant Tamošiaus. – Kas gi paskaitys?.. Eik šen, Maušiukai, pas mane! Mudu paskaitysiva.
Paėmė žyduką gražiai ant rankų, paglostė; Tamošius uždegė degtuką, ir žydukas išplėtė akutes skaityti. Perskaitė tylomis ir atsitraukė.
– Ko neskaitai, varle! – užsipuolė vėl Tamošius. – Ar aš čia tau visus degtukus sudeginsiu?!
– Ai vai, tate! – suklykė vėl žydukas ir prisiglaudė kaip putpeliukas po Jonušo pažasčia.
– Kodėl gi neskaitai garsiai? – ėmėsi gražiai klausti glostydamas Jonušas.
– Ai vai! jisai jumis plūsta ir juokės; ponas Tamošas užpyks; ai vai! Leiskit mane pas tatę!
– Na, tylėk, tylėk, Maušyti! Aš neduosiu Tamošiui, tiktai paskaityk garsiai!
Uždegė Tamošius nebežinia nė kelintą jau degtuką, nes drebančiomis iš nekantrumo rankomis daug sugadino o Maušiukas, nuglostytas ir suramintas, skaitė:
„Kvailas duoda – gudrus ima. Ačiū jums, broleliai, labai žemai už malonius skatikėlius. O kai apie mieląją žemelę, tai dar kartą įtinkinu, jogei, be jokio abejojimo, susilauksite kiekvienas suaugusis mažiausia trijų mastų.“ Ir parašas: „daktaras ir advokatas D.“
Prie paskutinių žodžių žydukas šleptelėjo, netikėtai nukritęs ant žemės nuo Jonušo rankų, ir nebelaukdamas pasiaiškinant, kodėl taip pasidarė, sprūdo parklupdamas namo pas „tate“.
Pasilikusiu du kaimynu veizėjo valandėlę į vienas antrą, kaip staiga Tamošius, pasiutusiai surikęs į duris ir vienu savo kieto kumščio smūgiu nutraukęs jas nuo kabių, puolė į vidų.
– Grobus paleisiu! kaulus sutrupinsiu! – šnibždėjo, dantimis grieždamas, daužydamasis patamsyje po kampus, baigdamas braižyti paskutinius degtukus.
Bet viduje nebuvo nieko. Daktaras išeidamas duris patyčiomis užstūmęs, matyt, išsirėpliojo pro uždurelio sienos skylę. Tiktai šuo kažin koks, baisiai išsigandęs, spruko pro langą, išsinešdamas drauge paskutinius stiklus.
– Nėra šėtono, nėra! Išsinėšino, apgavo, apvogė!.. Paskutinį skatiką pavogė!.. A-a-a, pragaro išpera! – dejavo širdingu skausmu ir didžiausiu įnirtimu, iš proto eidamas, Tamošius.
– Nėra šunies! Nėra velnio! – kartojo dusliu balsu, rankas laužydamas ir plaukus plėšdamas, išlįsdamas iš tamsumos, tarytumei dabar nelaimė visai jau nebe ta, kad juos taip karštai jų gerbiamas globėjas apgavo ir apvogė, tiktai ta, kad jo dabar namie nebėra ir jokiū būdu nebegalima jam už tai kaulų sutriuškinti ir grobų paleisti.
Staiga panėrė rankas į kišenes ir surado dar keletą degtukų. Išsitraukė šiaudų struogą, suglamžė, suplaušojo ir ėmė brėžti degtuką.
Jonas sugrobė už rankos.
– Tamošiau, nesiusk! Ar velnias tave apsėdo? Tegu Dievas teisia visus bjaurības! Tai ne mūsų dalykas!
– Šalin! – sušuko Tamošius ir trenkė kaimynui į pašonę taip, kad tas į sieną atsidaužė.

Nulaužė degtuką, išsitraukė kitą. Jonušas vėl žengė artyn sulaikyti.

– Šalin! – suriko Tamošius ir nebesijausdamas iš pasiutimo, buvo bešokęs prie kaimyno su peiliu.

Atsipeikėjo, susilaikė ir atsitraukęs pagriebė plytgalį:

– Šalin iš čia! – suriko vėl, – ar nematai, kad ir manyje dega?!

Matydamas, kad tik prie ko blogesnio dar gali privesti padūkusį Tamošių, Jonušas pasiskubino jau dabar pro duris ir nerimdamas pasileido bėgti. Vieko pritrukęs, už kokio pusvarsčio apsistojo: tai ne iš nuilsimo taip jam staiga akyse sužibo; tai tikrai gaisro pašvaistė jam taką nušvietė. Dar valandėlę liepsna atskirais liežuviais stogą laižė ir štai susiliejo į vieną didelį vingiuojantį ir užiantį pluoštą.

– Jau prasideda! Jau prasideda! – Niūriai kartojosau po nosimi senis, veizėdamas į aiškiai kaip ant delno matomą ugnį. Liepsna dabar stačiu stulpu iškilo aukštyn ir su baisia pajėga lupdama ir ardydama sausą stogą ir perdžiūvusias kiauras sienas, blaškė aukštyn ir į šalis tumulus didelių ir mažesnių kibirkščių, įtaisydama lyg tartum išgąsdintą povo uodegą.

Sustojo ir susimąstė.

– Rytoj rasit ir mūsų trobos taip atrodys. Rasit paskutinę naktelę ir aš dar beturiu kur galvą prisiglausti.

Žiūrėjo žiūrėjo, ir ėmė jam galuose rodytis, kad tai ant jo trobų taip liepsna šokinėja.

Nusibraukė pūslėtu delnu nuo kaktos šaltą prakaitą. Pasiutimas pagavo ir jį.

– Už ką?.. Kodėl jis, niekam pikta nepadaręs, visas gyvenimo pajėgas kitų naudai atidavęs, dabar turi drebėti dėl paskutinių dienų likimo? Kodėl?.. O kad taip po dvaro stoginę paleidus raudonąjį gaidį pašokinėti, pasikapstyti? Ar nenubaidytų kartais juodvarnių ir nuo mūsų kiemelių?

Apsidairė: arti šalip nebuvo nieko, vien tamsios girios gelmės, vėjelio lengvai pučiamos, paslaptinai dūsavo šlamėjo. Ir įsikibo seniui į galvą mintis: „Padek dvarą, padek! Nieko geresnio nei teisingesnio neišgalvos! Štai girioje sakų, kiek nori!“

Nuleido senis galvą, bet staiga pakėlė sugniaužtą kumštį.

– Nė gyva dūšia neišeis! Apvalysiu žemelę nuo tų kirminų vienu pamojimu!.. Ar daug bereikia? čekš! čekš! skiltuvu į titnağą, knatelis žybt, ir atlikta. – Ka ka ka! – nusikvatojo proto nesusigriebdamas varguolis, net girioje atbalsis atsiliepė, tartumei tankmėje velnias atkartojosi...

Surado žinomus medžius mėnesienoje ir ėmė braukyti apdžiūvusius sakus ir kimštis sau į kišenes. Taip besidarbuodamas, visai nebepanašus buvo į tą dievobaimingą darbo skruzdėlę, koku visų iki šiol buvo laikomas; laukiniame padėjime ir jis išvirto laukinis: aplink medį besidarbuojančios rankos drebėjo iš didžio susijaudinimo, o veide žėrėjo nenumaldomas įniršimas, nenulaikomas troškimas keršyti, kankinti, naikinti. Prisikimšęs sau kišenes sakų, beveik bėgte pasileido bėgti dvaro linkan, turėdamas širdį pilną neapykantos ir kišenes – gyvasakių.

Pakeliui stovėjo Laurinaičio butas. Nemiegojo čia: pro mažučius senos apdribusios trobos langelius matyti buvo šviesa ir buvo girdėti visas mišinys balsų: pirmuoju nuolatai girdėjai žvangėjimą galandamų bei klastomų geležų, paskui kartas nuo karto išsišokęs klyksmas juokuojančių vaikėzų ir gana triukšmingos vyrų kalbos; visus bet smelkė trunkus pačios Laurinaitienės balsas.

Jonušas sustojo ir ėmė klausyti, bet balsai liejosi į vieną trunkų bildesį ir negalėjo perprasti, ką jie reiškia. Įėjo į kiemą – durys atdaros; įėjo priemenėn.

Nepaprastu darbu buvo čia užsiėmę: laikas buvo šienauti, o čia ištisai atatiestus dalgius prie kotų kalinėjo; laikas buvo šienauti, o čia spragilus raišiojo.

– Kad duosime, tai duosime, – kalbėjo tarp savęs vaikinai.

Visi iš vieno rengėsi čia į mirtiną kovą vienodai pagamiai, be jokių ginčų, vienodu įnirtimu. Bet visus pranešė įnirtimu pati Laurinaitienė. Tame padūkime, nebesuvaldydama aplink nudrikusių žilų šiurkščių plaukų, sukinėjosi viduje aslos, išvertus žėrinčias piktumu ir neapykanta akis, ir klojo besirengiantiems vyrams su visomis smulkmenomis visus skaudžius ir bjaurius atsitikimus iš baudžiatvės laikų ir paskesnių vylių, apgavimų ir piktų darbų, darytų jiems dėl jų nežinios, silpnybės, tamsumo, o jos liepsnojantys žodžiai buvo tartum naujas užkuras jau ir taip degančioms klausytojų širdims.

Šį vakarą šitoj senoje, į kapus žengiančioje vergėje vienu kartu pabudo atminimas visų

nežmoniškų skriaudų baudžios galvijų buities ir pakilo beprotis, nenumaldomas troškimas atkeršyti visomis pajėgomis ne tik už tai, kas dabar už jų šimtametį naudingą triūsą jiems atlyginti gaminama, bet ir už visa, ką siekia žiloji atmintis. Tie gana ilgi metai ramaus po baudžios gyvenimo, kaip nuomotojų, šią valandą darė vien įspūdį bjauraus apgavimo, nes jiems dabar dar sunkiau visa ko nebeteikti, sveikatą ir stiprybę pragyvenus. Ir štai dabar ta žiloji pasenusi, apdriskusi skurdė išlindo iš savo kampo, tartumei tikra šmėkla nelemtosios praeities, pasikartojančios šią valandą, tartumei bjauri keršto deivė arba gyvas judamas paminklas visų iškentėtų piktenybių. Nupiešė nuo pečių suskylėjusius senus skarmalus ir rodė žiūrėtojams ne vieną mėlynuojančią rumbę, kaip atminimą ponų globos ir malonės praeityje. Per pajuodusią jos odą žymu buvo visi jos kaulai, bet dar aiškiau žymėjo tie baudžios paminklai, tartumei keletą ar keliolika valdovų, senute nepasidalindami, ženklinosi nuosavybes ežiomis, kaupiniais ir į perkasais. Per kairį veidą iki ausies tęsėsi taip pat gilus perkasas, išraustas tam tikru bizūnu. Dabar senė, atsistojusi viduj aslos, apsakinėjo kiekvienos tų žymių kilmę, o iš josios karštosios kalbos aiškėjo, jog ir praeityje jokiam priepuolyje nereikalavo žodžio skolintis; kiekvienas gi statesnis atsispyrimas žymėjosi nauja žyme ant jos pačios kailio. Toksai jau buvo būdas, nepakenčiąs nežmoniškumo. Ir dabartės: kėsodamasi ir mojuodama sudžiūvusiomis ir pajuodusiomis rankomis, šaukė garsiau už kitus sausu, kryščiiančiu balsu:

– Tegu atpranta galuose tie pragariniai žmonės šunimis laikyti! Tegu susipranta daugiau valstiečių nebeužkabinti!

Besiklausant visų tų atminimų, keiksmų ir grūmojimų, tiesėsi aukštyn ir senio Jonušo stovyla; gniaužėsi kumščiai ir veidas mainėsi spalvomis.

Klausėsi ir tylėjo niekieno nepastebėtas. Staiga apimtas padūkimo išbėgo oran. Pamiškėje sustojo, pačiupinėjo kažin ką kišenėje ir, išsitraukęs titnagą, skiltuvą ir gabalėlį sausos, minkštos pinties, nežmoniškai nusikvatojo. Tas juokas vidurnaktį miške vėrė širdį ir stingino kraują. Buvo tai juokas žvėrimi pavirtusio bepročio. Laurinaitienės sukildintos baudžios šmėklos visos, sulig dar likusia jo nuovoka, įsikūnijo dvaro esybėje, ir jisai dabar ėjo ramiausiai persiėmęs naikinti dvarą, lyg tartum tai būtų buvęs lizdas ne žmonių, bet kokių žvėrių arba kirmino. Beeidamas mišku, dar graibė sauja gyvasakius, įsižiūrėdamas mėnesienoje, ir gniaužė vis į kamuolį.

– Pakaks, – ištarė pagaliau ir leidosi taku sparčiau.

Priėjo Juozo trobą. Ir čia šviesos negesino.

– Kažin, šitie ką veikia? – pasmalsavo sužinoti ir pasuko iš tako.

Šviesa viduj tai blėso, tai vėl kilo, ir, arčiau priėjęs, išgirdo balsus, kalbančius litaniją. Pagaliau, priėjęs prie lango, pamatė ant stalo degančią graudulinę.

– Ar būtų miręs? – nusistebėjo.

Įėjo į vidų ir visai kitokį čionai reginį pamatė negu pas Laurinaitį: kada kitur vyrai gaminosi kokius tiktai kas išmanė ginklus, o moterys virino karštą vandenį bei gaminosi sau ilgus nuodėgulus, – čionai ant baltai aptiesto stalelio stovėjo deganti graudulinė, įstatyta į išduobtą ropę; sujuodavęs nuo dūmų medinis kryželis, o aplink visi suklaupę skaitė litaniją: dvaro išgintas senis Riškus skaitė iš knygų užgaidą, o Juozai jam pritarė. Juozas, įsiveizėjęs į graudulinės šviesą, klūpojo pasirėmęs ant lazdos ir sutardamu su žmona pritarė:

– Dieve, išklausk mus! Dieve, susimilk ant mūsų!

Ir čia Jonušas sustojo tarpduryje ir valandėlę žiūrėjo į šiuos... kitokius kaimynus. Bet čionai, užuot širdžiai kerštu užsidegus, sudrėko akys ir graudžios ašaros pabiro per jo veidus. Dar valandėlė, ir pasigirdo trečias balsas pritariančiųjų tarpe, drauge atsimušdamas į surūkusios trobelės lubas.

– Dieve, susimilk ant mūsų! – garsiau už kitus sušuko nors ašaromis prismaugtu balsu Jonušas. – Dieve, susimilk ant mūsų! – šaukė giliai perimtas kaimynų maldingumo, o graudžios ašaros be paliovos ritėjo per jo sausą veidą. Ir lengviau pasidarė jam ant širdies.

Gera buvo čionai: ramu ir tylu. Maldą pabaigus, žodžio nepratarė, pasisveikino su kaimynais.

– Mirtis eina, – rimtai pratarė pirmutinis Riškus, jau prašvitus aušrai. – Kažin, ar besulauksime kitos aušrelės. Šit mes ir rengiamės ją priderančiai pasitikti. Rasit rytoj šituo laiku, jau Aukščiausiojo teisėjo akivaizdoje stovėdami, maldausime geresnės ateities ir teisybės mūsų nuvargusiajai šalelei.

– O gal praeis pro šalį tas juodas debesis, – įsikišo Jonušas, visiškai persiėmęs vietos ir apystovos ramumu; bet nei savęs, nei kitų savo žodžiais nenuramino. Išeidamas atsibučiavo su kaimynais po kelis kartus, nes nebuvo jokio tikrumo, kad teks dar kada nors pasimatyti gyviems.

Išėjęs iš Juozų trobos, Jonušas nebėjo jau į dvarą. Priėjęs mišką, ištraukė iš kišenės gyvasakius ir metė į tankinę.

– Tesiryžtie! Kam turiu dūšią apsunkinti. Gintis tai ginsiuos drauge su kitais.

Tai atlikęs, sustingo vietoje nuo išgąščio, nes beveik iš tos pačios vietos, kur numetė gyvasakius, pasigirdo sausas pasityčiojimo juokas, ir stovėjęs po medžiu Tamošius paklausė:

– Ko svaidaisi tokiomis sunkenybėmis?.. Net žemė sudrebėjo! Ar vilką mušti taikeisi?

– Tai čia gyvasakių prisirinkęs turėjau, bet ėmė kišenėje tirpti ir mečiau. Ką gi patsai čionai beveiki?

– Geriau būtų jie tau kur kitur sutirpę, – sumurmėjo Tamošius, užuot atsakęs į klausimą, spėdamas, kad tai Juozams pavaišinti sakai buvo surinkti. – Kas gi tenai dedasi, kad žiburys negesintas? – paklausė, pirštu rodydamas į Juozų trobą. – Rasit su biznaisiais vokiečiukais uliavoja?

– Menkesnė ten ulionė negu pas mus, – atsakė atsidūsėjęs Jonušas: – grabnyčią užsidegę, litanijas kalba, prie mirties ruošiasi trise su Riškum. Ar ten yra kam spirtis? Buvau užėjęs paveizėti žiburį pamatęs. Vargšas Juozas nuo primušimo dar ir proto tikro nebeatgauna, kas kartas kalbėdamas klejoja – skaudu ir žiūrėti.

– O ką senis Jarašius?

– Jarašius patsai vienas užsipirko Kretingoje mišias ir ramiai sėdi sau namie.

– Vargiai ką belaimės, – tarė Tamošius ne tai svajojančiu, ne tai pasityčiojančiu balsu. – Nepasieksime mes, kvaili žemukai, karaliaus, nepasieksime ir dangaus; tenai dar aukščiau. Ir apsigrįžo eit namo išmetęs ir pats kažin ką sunkaus iš rankos. – Reikia eiti, – murmtelėjo, užuot atsisveikinęs.

– Šit jau vėl ant Juozų, rodos, meškerę užleidžias, – murmėjo sau grįždamas Jonušas. – Nejaugi ir dabar neturėtų širdies?! Pasiuto žmogus: visa savyje slepia!.. Rodosi, kiek atsileido užkietėjime, išgirdęs, kas tenai pas juos dedasi.

Beeidamas stačiai priėjo savo butą. Čionai išgirdo atbalsį linksmy jaunimo šūkavimų ir patsai palinksmėjo.

– Bepigu tokiems: juokauja sau lyg per vestuves, – tarė į susirinkusius įeidamas į vidų.

– Tai ko čia verksime, tėtuli, – atsiliepė Stonslovas, jaunas vaikinys, buvusias dvare stalininku, dabar vokiečių „savuoju“ pakeistas. – Ašaromis tų „verpliukų“ neprigirdysime. Tegu žlabanojasi, kas mėgia, mes jau ne.

– Ukaičiau pilną katilą vandens: tegu ateina nors tuojau! užteks arbatos neprašytiems svečiams pavaišinti! – pasigyрэ Marikė, vikri mergina, Jonušo duktė.

– Mudu su Stonsluku sutrupinsime visus dar už vartų! – šaukė ant jos brolis Mykolas: – galėsi tu ten paskui gaivinti savo šiltu vandenėliu dailuosius ponaičius!

– Tikrai į jumis bežiūrint linksmau darosi ant širdies. Sėskimės gi prie stalo! Ar aš vienas valgysiu? – paragino senis vaikus, ir neužilgo girdėti buvo troboje vien sriūbčiojimas, pūstimas bei barškinimas šaukštais, nes per visą pereinamą dieną niekas nebuvo atsiminęs bent sykio pavalgyti.

Bet vos gerai įpusėjo putrą srėbti, kaip staiga pasigirdo nuo vieškelio sunkus jojančių raitelių dundėjimas ir žinoma raitelų dainuška... Iškrito šaukštai iš rankų. Jaunimas, išpuolė pro duris, senis gi atsistojo už stalo, iškėlė rankas, lyg tartum prisidengdamas nuo kirčio, ir... pajėgų pritrūko bepaieiti iš vietos.

– Nejaugi su kazokais mėtys?! – šnibždėjo pats sau po nosimi sustiriusis senis: – tai jau jokios vilties nebėra!?. Prapuolėme visiškai! Mielasis Dieve! – Už ką? – Kodėl?.. Tėvynės labas reikalaujasi! Kad juos pragaras prarytų su jų labais ir jų teisybe, tuos žmogžudžius!

– Ei, ko čionai per greitai aimanuoti! – sušuko tuo tarpu sugrįžtą jaunikaičiai: – gal dar ir atsiginsime nuo visų tų labų! Vos dešimtis kazlėkų atsibeldė, tai dar ne kariuomenė. Sėskiva, Stanislovai! Gaila putros. Jeigi ir tikrai turi mus apgalėti, tai reikia privalgyti ir rytojui. Iš pilvo rasit nebeišgrobs ir su kazokais.

– Gerai, brolau, sakai! – atsiliepė Stanislovas: – per dvi dieni nevalgę, rytoj nė plauko niekam

nepalaužtume, ant ko parsiėjus.

Ir srėbė sau jaunieji, linksmai juokaudami. Ir ko turėjo rūpintis? Duonos kąsnio visada gali netekti: ir ugnis gali sunaikinti, ir vagis pavogti, o kazoko kančius nelytėjo jų jaunų stiprių pečių, nei akamono, nei kito kokio dvaro užvaizdos bizūnas nesivyniojo aplink kaklą, ir ausis, ir veidus. Nei patys to neatjautė nei kitų savo kaimynų ir artimų neregėjo įrakintų, tartum baisiausių laukinių žvėrių, mediniuose spąstuose, kepinamų ištisas dienas ant saulės, be duonos kąsnio, be lašo vandens. Vis tatau tik tėvų laikais būta. Jie nepažino, kas tai yra būti dieną ir naktį nieko neriboto pono valdžioje, kada karalius buvo per toli, o Dievas per aukštai žemukui artojui. Jiems todėl ir tas žemės sklypas, ir sava trobelė ne taip jau mirtinai buvo brangi kaip jų tėvams. Manė ir kitur sau duonos vis dėlto užsidirbsią.

Kitaip į tą dalyką žiūrėjo senis. Pabėgo nuo jo noras valgyti. Atminė senis dar gerai visus tuos dalykus ir ką paprastai atneša tokios dainelės. Sėdėjo tyliai ir klausėsi kažin ko iš lauko, kaskart atsigrįždamas į langą.

– Ar pastebėjote ką iš vyresnybės tarp prajojusių? – paklausė pagaliau, kreipdamasis prie jaunųjų.

– O kipšas juos tegali pažinti, kas vyresnis! Rodosi, visi buvo vienodi.

– Taigi matote: tatau tiktai pirmi žvalgai teatsibeldė; sulauksim netrukę ir daugiau.

Ir vėl nutilo senis ir, sunkiai atsidusęs, susiėmė galvą.

Neapsiriko: vos spėjo vaikinai padėti šaukštus, pasigirdo nors lėtesnis, bet kur kas skaitlingesnio raitelio būrio bildesys ir daina su žiauriu staugimu. Dar trumpą laiką garsėjo nakties tyloje kauksmas tų galvažudžių-tvarkytojų ir nuščiuvo dvaro trobesiuose. Nuščiuvo, bet, neilgai trukus, vėl pakilo gyvuliški šauksmai ir klaikus kvatojimas, ligi pat ryto darkydamas nakties ramumą. Matyt, dvare nesigailėjo vaišių kviestiesiems ir pageidaujamiems svečiams.

Neilga vasaros naktis: žaras nuo dangaus skliauto beveik ir nepranyksta. Netruko prašvisti, ir saulutė pasirodė už miško.

Aptilo dvaro svečiai. Sodiečių butuose tartum visa buvo išmirę: nebesirodė pro čiukurus dūmai, svirtis nebesugirgždėjo, balsas žmogaus nebesigirdo, – vien gyvulių nematomų ilgesingas mūkiojimas girdėjosi nežinia iš kur.

Staiga tą visą ramybę pertraukė ne mažiau liūdnas skambaliuko atbalsis nuo vieškelio miške ir neužilgo pasirodė važiuotojai: siauroj aukštoje kalamaškoje sėdėjo du galionuotu ginkluotu valdininku, o paskui jų kalamašką vilkosi šlitiniuodamas Giniotis, pridotas už „vadovą“. Užpakaly Giniočio tyliai vinguriavo ilga eilė kazokų. Slinko tartum kokia kruvina šmėkla, tartum prie peliukės ėdri juoda katė arba prie ramiai tupinčio paukštelio – žaltys... kurio akys buvo galionais ir sagomis šviečiančiu du valdininku, nasrai – arčiau kaimo pirmyn išsišokusis apsiputojęs, apkaitęs, pusgirtis Giniotis. Žmogus žvėris suuodė auką ir išsišoko pirmyn kaip šuva kelio rodyti.

Priėjo artimiausią nuo dvaro Juozo trobą. Giniotis pripuolęs spyrė koja į užsklėstas duris.

– Kas? – atsiliepė iš vidaus balsas Juozo, kažin kodėl šiąnakt budresnio už kitus.

– Svečiai! svečiai! – suriko iš lauko Giniotis. – Atėjome pasiviešėti! Ar dar neišsimiegojote? – šaukė tolydžio belsdamas kojomis duris.

Šliaukštelėjo skląstis, ir atdarose duryse pasirodė vienmarškinis Juozas. Išbalęs buvo beveik kaip ir jo drobiniai marškiniai. Be žymės kokio nors jausmo ir be žodžio veizėjo į svečius. Žiūrėjo į užpuoliką, tartum įžvelgti jo suakmenėjusios širdies gelmę.

Giniotis kaip galvijas išsišiepė ir nusikvatojo.

– Matai, kaimynėli, dvaro dykaduoniai anksčiau atsikelia nekaimiškiei! – Ka ka ka!

Valdininkams, matyt, buvo sunku pradėti toksai negarbingas darbas, nes iš lengvo artinosi prie Juozo buto, kažin iš ko prie kits kitą teisindamies ir tai šį tai peržiūrėdami ir taisydami prie savo apdaro. Galop prisiartinęs vienas iš jų pratarė į Juozą:

– Tai ką gi, seni! nenorėjote išeiti geruoju, dabar reiks...

– Neisiu ir dabar! – sopulingai sušuko Juozas.

– Tai sugriausime trobą, – perspėjo valdininkas.

– Griaukite! Pasiliksiu griuvėsiuose.

Valdininkas susiraukė ir paliepė kazokams kraustyti iš trobos daiktus.

Neilgai trukus, krūvelė menkų naminių baldų, keliolika porų padirbtų klumpių riogsojo išvilkti ant dirvono, o kazokas, sugrobęs už vienos rankos, vilko žeme iš užkrosnio Juozienę. Senelė nepasiduodama kabinosi langų, sienų ir staktų, šaukdama visų šventųjų ir kaimynų pagalbos, ir gailus jos verksmas skardžiu atbalsiu garsėjo po mišką. Veltui ramino ją prisartinės Riškus. Bet nuo šventųjų nesulaukė nieko, o kaimynai dar vis tebeabejojo, kad galėtų kas pikta kliūti nuo pono Juozui, ištraukusiam jį iš pat nasrų neabejojamos mirties.

– Kibina dėl akių. Pamatysite, patieks jiems tik bematant naują butą užuot seno.

– Apsimeta senė, o širdyje džiaugiasi, ragana! – šaukė Tamošius, vis dar nekęsdamas, kaip tatai dedas paprastai, savo aukos, kada kiti pradėjo garsiai gailėtis apalpusios, išvilktos ant dirvono Juozienės.

Giniotis, ir neraginamas, pirmutinis pašoko plėšti stogo ir netrukus pusę nuplėšė ir numetė grynomis rankomis. Tiek atlikęs, taip pat su pamėgimu įkibo griauti kaminą: apsikabino abiem rankom, įtempė nugarą kaip bulius ir akis išsprogines ėmė spirtis. Pakrutino sykį, pakrutino antrą; trečiu sykiu kaip vertė, tiktai sutratėjo gražuliai... ir visas reginys pasislėpė debesyje dulkių. Tūlėje susirinkusių žiūrėtojų pasigirdo keiksmi ir suzvimbė ore keletas akmenų, iš kurių vienas gerokai trinktelėjo Giniočiui į ausį; bet tuojau puolėsi keletas ginkluotų raitų kazokų, ir kibintojai pasislėpė miško tankmėje ir katras pasiskubino prie savo lizdo, palikdami Juozus. Kazokai pripuolę sugriovė lubas.

Viduje, matyt, buvo ugnis, ar rasit Giniotis pakišo, nes, tik lubas sugriovus, tuoj pasirodė dūmai ir liepsna.

Juozienė, iki šiol neatsigaivinusi, staiga pakėlė galvą ir kolei Riškus susiprato sulaikyti, jau ji pripuolė prie degančios trobelės angos. Puolėsi Riškus paskui, bet kelią jam užstojo visiškai žvėrim dabar pavirtusis Giniotis. Pasilenkė senelis tuo karštumu akmens, bet vienu akies mirksniu visos galvijiškos Giniočio pajėgos priblokštas sudribo ir liko vietoje nepasijudinęs.

Niekieno nesulaikoma ugnis užė niūriai ir tratėjo, aukštai išmėtydama degančių šiaudų ir kibirkščių gniūžulus; dūmai gi slinko pažemiais, tartum gėdindamiesi iškilti platesnio pasaulio akivaizdon, ir graužė akis nepaprastu savo kartumu.

Giniotis, suradęs Juozo kirvį, talžė sodelyje Juozo taip mylimus medelius.

Vienas beliko stovįs, kada pašaukė jį vadovauti toliau. Šmaukštelėjo praeidamas kirviu išilgai, tartum norėdamas parodyti, kad visai ne iš mandagumo tai padaręs; taigi pasišalindamas nors puoštą žievės su medžiu išplėšė, idant nepasiliktų be jo rankos žymės ir... dovanojo gyvybę. Dar, pro bites praeidamas, koja nulaužė nuo pamato dvejetą aulių, o sukiršintos bitės supuolė kirsti arčiau buvusius kazokus ir su arkliais, už tai ir pačiam teko keletas nagaikų.

Iš eilės užklupo Laurinaičio butą.

Čionai kur kas sunkiau davėsi užpuolikams pergaleti: vos jau pirmuoju didžiavyriu pasijutęs, Giniotis jau dabar vienu – kojos ir kumščio drauge – smūgiu išgriovė užsklęstas ir čionai duris, kaip staiga suriko nežmonišku balsu ir atšoko per visą priešakį nuplikintas verdančiu vandeniu; vos praplėtes vienintelę likusią sveiką akį, įžiūrėjęs duris, didžiausiu įnirtimu puolėsi kuo nuožiausiai atkeršyti už tokį nužeminimą, kaip vėl: smogė Stonslovas didele plyta per platų pilvą, o Laurinaitukė geroka kažerga niuktelėjo per kaušą ir sudribdė ant slenksčio angoje.

Tuo metu pripuolė kazokai. Bet ir šiems neapsiėjo be aukų: apsiautus porai dešimčių ginkluotų vyrų mažą trobelę ir pareikalavus pasiduoti, nes būsią blogai, drąsiai leidosi pora į vidų ir iš paties įpročio ėmė kirsti nagaikomis. Ir jaunimas jau buvo besprunkęs pro duris. Nelaimė, kazokas, jau bėgančius pro duris beplaušodamas, iškirto Laurinaitukei akį. Ir sukniubusią ėmė talžyti per nugarą, nepamatęs ar neveizėdamas, ką jau padaręs. Pamačiusi tai motina, šoko kaip katė su nagais ir dantimis, proto visiškai netekusi, ėmė taip padūkusiai jį draskyti ir kandžioti, kad tas, neįstengdamas atsiginti, pradėjo alpti. Pamatęs tatai antrasis, pamatęs jau nebežinantį kur dėtis Laurinaitį, puolėsi ginti ir ėmė pauškinti senę stačiai per galvą. Bet boba tame pasiutime pasirodė nei esanti pergailima, nei nužudoma, tartum pavirtusi kūnu į medį, o dvasia – į tikrą raganą: nagais dabar įsikibo lyg tartum

katinas, smaugdamas kiškį, į kazoko kaklą, o tris belikusius nepaprastai ilgus dantis giliai suknaždino į kazoko ranką, taip kad tasai tikrai viena ranka beišgalėjo talžyti jai kaušą ir vieną petį ir plėšti plaukus. Bet ir dviem nepasidavė nei gerai įdžiūvęs bobos kaušo ir peties kaulas, nei per daug nesusikratė įvytę smegenys: spyrėsi rankomis smaugdama; kandžiojo ranką kaukdama ir spiegdama, nebegalėdama pati ištraukti ilgų nepaprastai, kaip pasirodė, šakningų ir tvirtų dantų, suknaždintų kremzlėtoje rankos kietmėje. Baisi, bjauri ir juokinga regykla. Du kazoku nė plauko neįstengė senei išplėšti, nes visutėli buvo susivėlę į vieną didelį kaltūną.

Tuo tarpu bebėgą vaikinai, išgirdę nepaprastą moterų klyksmą, atsigrižo, ir Laurinaitukas, pamatęs antrąjį kazoką nežmoniškai atagaliu nagaikos kotu kulpijantį motiną per galvą, leido plyta ir pataikęs į smilkinį, pardaužė ant vietos. Pamatę ištisą gulinčią apalpusią Marikę, nebumanydami, ką su ja ir motina daryti, sprūdo pro duris laukan ir gavę vos porą lengvų nagaikų, atsidūrė miške.

Nebesulaukdami draugų išeinant ir nieko nebegirdėdami iš vidaus, kazokai puolėsi visu buriu gelbėti. Ir didis buvo laikas, nes ir antrasis jau tik kvėpavo sustingusiuose naguose tik tik gyvos pačios Laurinaitienės. Laurinaitis gi, iš išgąščio baisiai akis išvertęs ir rankas aukščiau galvos iškėlęs, karštai meldė pagalbos ginkluotąjį ant sienos kabantį šventąjį Jurgį. Marikė dar tebegulėjo apalpusi.

Net kazokai valandėlę žiūrėjo nustebę į tą keistą paveikslą, kol susiprato, nuo ko pradėti; kol suprato, kad ir tikrai antras jų draugas bobos baigiamas dvasinti. Per didį vargą tegavo išrakinti iš tikrai sustirusios jau bobos nagų ir išnešę laukan atgaivinti savo nelaimingąjį draugą. Išvilko ir bobą su Mare ir pametė netoliese, manydami, kad jau abi nebegyvi.

Sunkiausios nelaimės susilaukė patsai Laurinaitis: nuo šventojo pagalbos nesulaukė, ir kazokai, išsivilkę ant mėšlyno, taip jį supliunijo, kad, vos vakaro sulaukęs, tenai pat ir dvasią paleido.

Išgriovę visa ir galutinai išdaužę, įniršę skrido mašintojai ir tvarkytojai prie kitų. Bet niekas iš žmonių jau daugiau rankos nebepakėlė tądien prieš užpuolikus, tikrai iš tarpo nesuskubusiųjų išsinešinti, begraibant šiuokius tokius mazgelius kelionei, vienur voliojosi dvejetas mažučių vaikų, užtrypti arklių drauge su motina; kitur vėl slinko prie upelio, rankomis ir viena sveika koja pasispirdamas paauglys vaikinys; pamiškėje merdėjo koks vyriškis, nespėjęs pasislėpti miške nuo kazokų paglamonėjimo; ten vėl netoliese degėsių gulėjo skruzdine išmestas ir užmirštas paraližuotas senis. Ant tako dvaro linkan matyti buvo atsimušantis nuo plikos žemės ugnies pašvaistėje dailus šilkinis kantaplis, užsienių darbo: tai patsai ponas pametė, besprukdamas priešakyje kazokų plakamų žmonių, skridusių į visas šalis. Dar nematyto reginio buvo išėjęs pasižiūrėti, kaip „viršžmogis“ – turistas ir savoje sėdyboje. Pagaliau nieko vietoje nebeliko, tikrai nuo dvaro nakties tyliu oru bildėjo atgarsis šūkavimo ir kaukimo duosniai vaišinamų „karžygių pergalėtojų“, o aplink degėsius sukosi pora drąsesnių ir gudresnių, landydami ko nors sau pasigauti.

Juozas, paskutinėmis dienomis tartum prasiblaivęs, ir vėl sustingo lyg gailėstingame nejautrume, tartum likimas susimilęs paliko gyvesniame atminime vien šviesiuosius laikus ir vien šešėlį atjautimo to, kas dėjosi dabar. Nors taip buvo pasižadėjęs, nesipriešino vedamas laukan iš griauamos trobos: sustojo po vienatiniu likusiu medeliu ir sustiro vietoje, pasirėmęs lazdos, tartum pavirtęs bedvase statula, ar nepaprasto snaudulio apimtas, ar ką galvodamas – žiūrėjo į degančią trobelę. Išgirdo skardų, gaudų verksmą žmonos, kazoko velkamos laukan iš trobelės, ir sudrebėjo. Bet neskubėjo į pagalbą:

– Nesipriešink, mama! Eik gulti! nesipriešink! – pratarė tyliai, lyg patsai sau tikrai.

Kada paskui pakilusi iš apalpimo pripuolė prie angos jau degančios trobos, vėl pratarė tyliai:

– Eik gult, mamele, eik! Einu ir aš tuojau, tikrai nueis šitie vaikinai, ką ten išdykauja! – Ir parodė pirštu į kazokus, genančius į mišką žmones, tartumei tai būtų buvęs nekalčiausias žaistas.

Atėjo pavakarė; papūtė vėsesnis vėjelis, ir Juozas kiek atsipeikėjo iš savo sustirimo; priėjo prie tebegaruojančių trobelės griuvėsių ir ėmė šaukti:

– Mama! mama! atidaryk, einu ir aš! Kurgi tu, mama! Ir mudu su Joneliu pailsova, atidaryk! – šaukė mieguistu, lyg sapnuojančiu balsu.

Paskui ėmė krapštyti lazda griuvėsius ir surado prie krosnies prisiplakusią, lyg tartum užsilipt nepaspėjusią senelę. Paėmė ant rankų, prisėdo ant priekrosnio ir ėmė liūliuoti:

– Liūlia mamytę, – liūlia mažytę! Ana Jonelis taip gražiai miega žalioje loveleje tarp medelių! Eisiva – tuoj eisiva ir mudu. Liūlia, mamaite, liūlia! – liūliavo pamišusis senukas, linguodamas ir priniūniuodamas nakties tylumoje.

Taip ir praėjo toji baisi diena „naikinimo ir žudymo dėl tėvynės naudos“.

Saulutei patekėjus, supuolė būrys šnekučių savo lizdų ieškoti ir stebėjosi, kodėl taip žemai šiandien medžių šakos. Paskui, suradę išmėtytus žemėje inkilus, tartum dabar tiktai supratę visą savo nelaimę, pradėjo garsiai čirkšti šokinėdami aplink. Vienas užšoko ant kukurų dar kniūpsčiomis tebegulinčio Riškaus ir čirškėjo kraipydamas galvikę, tartum pasistebėdamas, iš kur tai atsirado toksai nepaprastas kelmas ar akmuo. Sustingo senelio veide ir tasai nematytasai jame rūstumas, su kuriuo pasikėsino ant išgamos Giniočio. Ir akmuo pasiliko sugniaužtas sustingusioje saujoje. Vien malonus likimas apsaugojo visa prastojusį ir nieku nesutepusį savo gyvenimo senelį; apsaugojo ir paskutinę valandą nuo rankų sutepimo brožudybe.

Išsistaugę su bildesiu ir kaukimu kaip ir atėjusi juodoji gauja. Paskui juos išsinėšino ir ponas. Aprimo aplinkinė. Pradėjo spiestis aplinkui griuvėsius išgainioti žmonės ir rinktis kiek likučių, kas liko, nors tai dienai. Šie žmonės atėmė iš Juozo pusiau sudegusią sustingusią senelę ir palaidojo šalip Jonelio, „maištininkų“ kapuose. Ne lovoje, ne pataluose mirusi – negavo vietos „krikščionių-katalikų“ kapuose. Buvo „maištininkė“, pergalėta kareivių pagalba.

Ten pat palaidojo ir Riškų, ir Laurinaičius. Laurinaitienė išveizėjo baisi su supjaustytais ir sudraskytais žandais ir sutrupintomis rankomis, nes kazokai kitaip neįgalėjo išvaduoti savo draugo. Neikė ją sunkus likimas, neikė, kol išsėmė pilnai kūno ir dvasios pajėgas, kol pavertė žvėrim ir suteikė žvėries mirtį.

Atėjo antroji naktis, ir vėl visa aplinkinė nušvito gaisro pašvaiste: tai degė staiga iš trijų šalių užsiėmęs dvaras. Degė, pleškėjo, taip pat niekieno neginamas, negesomas, kaip vakar menki kaimiečių buteliai, tartumei visoje apylinkėje visi žmonės būtų staiga išmirę. Vieni vokiečiai aplink bestripinėjo ir išbalęs pargrįžusis ponas, kurs nuolatai davinėjo paliepiamus, kurių nebuvo kam pildyti. Taip trejetą dienų garavo, rūko ant aukšto kalno senasis dvaras, kol puiki senovės ponų sėdyba pavirto galutinai pelenais.

Dvarui galutinai išgriuvus, pasigedo dvare vieno saviškių – pono Švarco. Kaip tik nuo tos pačios dienos niekas niekur nebematė ir Tamošiaus. Tik porai savičių sukakus, surado abu užgriuvusiame rūsyje. Sunku buvo bepažinti. Tamošius savo gyslotomis rankomis turėjo apkabinęs kaip replėmis vokiečio kaklą ir jau beveik visai buvo nusukęs nuo pečių.

Abudu lavonu taip baisiai išveizėjo, kad jų iš tenai nė nejudino; toje pat vietoje ir užvertė, kad niekas nematytų.

Keletas metų jau praslinko nuo tų liūdnujų nusidavimų. Pono troškimas pilnai išsipildė: šit, kiek tik akis gali apimti, tęsiasi suvienyta jo žemė, – suvienyta „tėvynės labo“ vardu, kad žemės našumas padidėtų. Ar matosi gi kame nors bent pėdsakas anų gėrybių? Ar tai likimo pajuoka? Kur kitąkart matei puikias dirvas, siūbuojančias kaip jūrėmis kviečiais, rugiais, dabar tie laukai marguoja geltonuoja ir ruduoja šunramulėmis ir rūgštyniais įžėlė! Kur kitąkart aplink ramias trobeles rūtelės linksmai žėlė ir kvepėjo, o žemus langelius aukštastiebiai radastai žieduotomis viršūnėmis maloniai dailino, skaisčių grakščių mergaičių ir lakštingalų giesmūtės-dainos ausį ir širdį linksmino, – dabar ruduoja suskurdusių avių menkutis želmenėlis, riogso apvytus ir taip pat parodus kriaušė, baisios kirmėlių daugybės apsėsta! Praslinko metų ir keliolika, ir vis ne į proklį kas nors kilsta, tik visa į nuopolį dar didesnį besmunka, tartum nekaltas kraujas, čia žmogžudžių pralietas, visa ką išdegina; tartumei iš ne tam tikroje vietoje palaidotų žmonių kūnų kirminai spiečiasi ir visa naikina, nenumaldomai keršydami jų pražudytojams. Ir vis tatai pagamino klaikus pono svajojimas, kursai nesubrendusiais savo sumanymais visa išgriovė, sulygino su žeme ir nieko neįstengė duot atolygon.

Ir spaudžiasi iš akių karti, deginanti ašara praeinančiam keleiviui, kursai matė ir atmena, kas buvo prieš porą dešimčių metų: turėjo duonos ir ramią pastogę geri darbštūs žmonės, ir dvaro ponija

turėjo; neteko vieni – pritrūko ir antriems.

Ponas, susgribęs nepasiduoti, ėmėsi sunaikinus rūmus statydinti iš naujo; bet ir čia pajėgų nepriteko: privarė sienas iki langų, ir reikėjo liautis. Parodyti žmonėms nenuilstančiai savo galybei apsigyveno nors viename išbaigtame kambaryje ir... vašku kūreno krosnį, iki galutinai iš proto išėjo.

Liko dabar vien bjaurūs griuvėsiai ir baugi vietovė pasidarė: po dvaro griuvėsius kasnakt lupasi, vokiškai ir lietuviškai besikeikdamu, Tamošius su Švarcu, tai vėl šventomis dienomis apie dvyliką ateina pas piemenis paauglys vokietukas, kalbindamas pasiristi; tai švilpauja po mišką, tai tabaku vaišina praeinančius pro dvaro griuvėsius. Kitam duoda ir visą tabokinę atminimui, bet kas parsivežė ar parsinešė namo, rodo sutrintą karvės mėšlą, supiltą posnagoje. Po kaimo liekanas senė Laurinaitienė jodo kazoką, raudona kojine pasižabojusi, arba, užsilipusi ant vienatinės belikusios kriaušės, vaisiais vaišina praeivius pasigirdama, kad dar jai esą per daug, neapgalinti.

O kas gi atsitiko su žmonėmis? Stipresni vienur kitur tarnauti parsisamdė, taip po miestus, po dirbtuves išrūko; į užjūrį šiaip taip išsidangino; retesnis kas laimėjo surasti gailiaširdžių labdarius. Grakšti, narsi Marė Laurinaitukė, likusi be vienos akies ir bjauriai sukrypusiu perkirstu veidu, nesusilaukusi vedėjo, po žydus miestelyje „žlugtužį skalbia“; taip pat rauplėtoji Tamošiaus duktė.

Nė nieku neprasikaltusio ir už kitus turtingesnio senio Jarašiaus likimas nepagailėjo – ne tiek saulės, kiek pro langą besimato, – nutarė ir išsinėšino su baldais, nelaukdamas tvarkytojų ir likučių sukuopęs, įsitaisė su dukterimi Rygoje sankrovą ir gana pelningai ėmė verstis. Bet ir čia – reikia nelaimės! Sukti miesto ponaičiai palaidūnai nepaprastai skaisčią, dailią, bet miesto gudrybių dar nepažinusių dukrą paviliojo. Ir nuėjo kaip lelijos žiedas maloni Anelė visų laidokų ir sausaširdžių patyčiai ir apjuokai; senis, vienu vieną belikęs, netrukus taip pat išėjo į žmones su lazda rankoje.

Juozas, jau proto nebeatgaudamas, ir vis ramiai sau beklejodamas, tai šį, tai tą iš tolesnės praeities atsimindamas, ėjo, kur akys vedė, gerų žmonių maitinamas. Tiktai į mišką užklydęs prapuldavo keletai dienų ir ūbaudavo, šaukdamas žmoną, tai vienturtį Jonelį arba, suradęs kokį besisvoidantį pagalį, glausdavo prie sudžiūvusios krūtinės ir linguodavo, linguodavo, kol galutinai pailsęs, patsai užmigdavo. Arba vėl, apsikabinęs kokį pagalį, nešėsi į griuvėsius savo trobelės ir niurnėjo eidamas:

– Eiva, mamele! eiva, mažilėle! Antai Jonelis guli žalioje lovelėj tarp medelių. Neverk, Joneli! neverk, mažilėli! ateinava ir mudu su mamaite!

Tai vėl kitąkart, lyg atsimindamas paskutines iš geresniųjų dienų, bešlitiniuodamas po buvusio savo kiemelio griuvėsius arba po maištininkų kapus, kartodavo liūdnu nupuolusiu balsu:

– Buvo laimužė, buvo, ir pražuvo kaip sapnas!

Tai vėl prie maištininkų kryžiaus atsiklaupęs mušdavosi į krūtinę šaukdamas:

– Pabusk, Dieve, pabusk!

Bet aplinkui pritarė jam tiktai sena giria, taip pat beverkianti, netekusi visų beveik žymesnių tvirtesnių narių, visų tų samanotų ir skarotų senių, kurie vieni beatminė ir žinojo garbingąją žiląją praeitį ir, rimtai šlamėdami, apsakinėjo mažesniesiems garbingą šios šalies senovės gyvenimą.

1908